

ATATÜRK'ÜN YAVERLERİ

Serkan ÖZMEN

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Hasan BABACAN

Eylül, 2011

Afyonkarahisar

T.C.
AFYONKOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ATATÜRK'ÜN YAVERLERİ

Hazırlayan
Serkan ÖZMEN

Danışman
Doç. Dr. Hasan BABACAN

AFYONKARAHİSAR 2011

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum ATATÜRK'ÜN YAVERLERİ adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

22 / 09 / 2011

Serkan ÖZMEN

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Doç.Dr. Hasan BABACAN

Jüri Üyeleri : Doç.Dr. Süleyman SEYDİ

: Doç.Dr. Ahmet ALTINTAŞ

İmza

Tarih Anabilim Dalı tezli yüksek lisans öğrencisi Serkan ÖZMEN' in “Atatürk'ün Yaverleri” başlıklı tezini değerlendirmek üzere 16.09.2011 günü saat 14:00'da Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir

Prof.Dr.Mehmet KARAKAŞ
MÜDÜR

ÖZET
ATATÜRK'ÜN YAVERLERİ

Serkan ÖZMEN

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

EYLÜL 2011

TEZ DANIŞMANI: Doç. Dr. Hasan BABACAN

Yaverler, yaverliğini yapmış olduğu kişinin resmi ve özel işlerinin birinci dereceden tanığıdır. Görev yaptıkları dönemde amirinin ihtiyaçları, güvenliği, talep ve emirlerini gerçekleştirmek gibi önemli bir hizmet içerisindeyken görevleri sonunda da o dönemin birinci dereceden kaynağı olma yükümlülüğü içerisinde olmuşlardır.

Şüphesiz ki Türk tarihinde hiçbir yaver Mustafa Kemal'in yaverleri kadar önemli olmamıştır. Onları önemli kılan ise bir devletin kurulması ve liderlerinin yapmış olduğu inkılapların safha safha şahidi olmalarıdır.

Bu çalışmadaki amacımız böyle önemli bir görevi ifa etmiş olan kişilerin askeri ve özel yaşamlarını, şahsiyetlerini kısaca biyografilerini ve Mustafa Kemal ATATÜRK'le beraber yaşamış veya şahit oldukları hatıraları ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Yaver, Başyaver, Biyografi, Hatıra.

ABSTRACT
AIDERS OF ATATÜRK

SERKAN ÖZMEN

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY

SEPTEMBER 2011

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Hasan BABACAN

The aiders are the witnesses of the people of whom they help with their formal and private works. While they were holding a special service in order to accomplish the safety, necessities demands and orders of their chiefs, at the end of their duties they were responsible for being the witnesses of their period.

There is no doubt that any aiders weren't as important as Mustafa Kemal's aiders in the Turkish history. What makes them important is that they became the witnesses of the period in which the republic was founded and the period in which the revolution took place.

Our aim in this research is to consider the military and special life of such important people, their personalities, shortly their biographies and their memories with Mustafa Kemal ATATÜRK.

Key Words: Atatürk, Aider, Head aider, Biography, Memory.

ÖNSÖZ

Yaver; yardımcı demektir. Yani yaverliğini yaptığı kişinin resmi asistanıdır. Bizi bu çalışmaya iten ise yaverlerin resmi hayatlarının yanı sıra yaverlerin bu işi meslek olarak değil gönülden gelen bir hizmeti ifa etmeleri anlayışıdır. Mevzu teorinin yanı sıra pratikte var olan yaşamdır.

Konumuz yaverlerin biyografileri, askerlik hayatları, yaşamları, görevleri olmanın yanı sıra asıl Mustafa Kemal ATATÜRK'e karşı bu görevin ve hizmetin içerisinde olmaları hasebiyle daha çok önem arz etmektedir.

Konuda yaverlerin iyi anlaşılması ve bu açıdan Mustafa Kemal'e ulaşılmasıdır. Bütün Mustafa Kemal'dir. Bütünün iyi özümsebilmesi için de parçaların, bütünün yanında olan unsurların iyice kavranabilmesi gerekmektedir. Thomas Carlyle, tarihin konusunun, büyük işler başarmış adamlar olduğunu söyler. İnsanların başardığı işlerin tarihi, yeryüzünde çalışıp çabalamış adamların tarihidir. Dünyadaki ulaşılmış başarılar, hep büyük adamların tarihidir. Şu halde dünya tarihinin ruhunu büyük adamlar teşkil eder. Bu görüşü savunanlar, olağanüstü kabiliyet sahibi olduklarını söyledikleri büyük adamları dahiler veya kahramanlar olarak adlandırırlar. Biz 20. yüzyılın dâhisi ve kahramanı olan Mustafa Kemal ATATÜRK'ün yanı başında olan, onun resmi ve özel meselelerine yakın olan, kısaca bir dönem tarihine tanıklık eden değerli şahsiyetleri incelemeyi amaçladık.

Bu çalışmamızda yaverlik ve yaverlik kurumunun ne olduğu Osmanlıdan bu yana var olan geçmişi Mustafa Kemal'in yapmış olduğu Vahdeddin'in fahri yaverliği ve O'nun savaş ve barış döneminde yaverliğini yapmış şahsiyetlerin biyografilerini ayrıca Mustafa Kemal'le olan hatıralarını yazmaya çalıştık.

Çalışmanın giriş kısmında yaverlik ve yaverlik kurumu ile Mustafa Kemal'in yaverliği ele alınmıştır. Birinci bölümde savaş dönemi yaverleri, ikinci bölümde ise barış dönemi yaverlerinin biyografileri incelenmiştir.

Çalışmamda bu araştırmayı yapmayı öneren, tezi hazırlarken bana yol gösteren titizlikle çalışmalarımı takip eden değerli hocam Doç. Dr. Hasan BABACAN'a, yardımlarından dolayı kardeşlerim Ali ATEŞÇELİK'e ve Musa SARITEPE'ye sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xv
GİRİŞ.....	1
A.YAVERLİK VE YAVERLİK KURUMU.....	1
B. MUSTAFA KEMAL PAŞA’NIN YAVERLİĞİ.....	8

BİRİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ DÖNEMİ YAVERLERİ

(1914 – 1922)

1.CEVAT ABBAS (GÜRER) BEY.....	15
1.1.CEVAT ABBAS BEY’İN BİYOGRAFİSİ.....	15
1.2.CEVAT ABBAS BEY’İN RÜTBE YÜKSELME TARİHLERİ VE YAVERLİK YAPTIĞI SÜRE.....	18
1.3.CEVAT ABBAS BEY’İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE TANIŞMASI.....	18
1.4.CEVAT ABBAS BEY BİTLİS CEPHESİ’NDE.....	25
1.5.CEVAT ABBAS BEY’İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE GÜNEY CEPHESİ’NDEN AYRILARAK İSTANBUL’A GELMESİ VE O’NUNLA ANADOLU’YA GEÇMESİ.....	27
1.6.CEVAT ABBAS BEY’İN SON OSMANLI MECLİS-İ MEBUSANI’NA MİLLETVEKİLİ SEÇİLMESİ.....	28
1.7.CEVAT ABBAS BEY’İN TBMM VE MİLLİ MÜCADELE GÜNLERİ.....	30

1.8.CEVAT ABBAS BEY'İN BULGARİSTAN DA Kİ ÖZEL GÖREVİ.....	31
1.9.BARIŞ DÖNEMİNDE VE SİVİL HAYATTA CEVAT ABBAS BEY	32
1.10.CEVAT ABBAS BEY'İN ALDIĞI TAKDİRNAME VE MADALYALAR.....	35
1.11.CEVAT ABBAS BEY'İN YAZILI ESERİ.....	35
1.12.CEVAT ABBAS BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE BERABER BULUNDUĞU GÜNLERE AİT BAZI ANILARI.....	36
1.12.1.Mustafa Kemal Bey'in Hayatını Koruyan Cep Saati.....	36
1.12.2.Cevat Abbas ile Mustafa Kemal Paşa'nın Kafkas Cephesi'ne Dair Bir Anısı	38
1.12.3.Cevat Abbas Bey'in En Üzüntülü Günü.....	38
1.12.4.Geldikleri Gibi Giderler.....	39
1.12.5.Cevat Abbas Bey ile Mustafa Kemal Paşa'nın Bir Ticaret Meselesi.....	40
1.12.6.Cevat Abbas Bey'in Atatürk ile Metris'te Yapılan Tatbikat'ta Bulunması.....	44
1.12.7.Atatürk ile Kemal Gürer.....	46
2.ŞÜKRÜ (TEZER) BEY	52
2.1.ŞÜKRÜ BEY'İN BİYOGRAFİSİ.....	52
2.2.ŞÜKRÜ BEY'İN MUSTAFA KEMAL BEY İLE İLK KARŞILAŞMASI.....	53
2.3.ŞÜKRÜ BEY'İN RÜTBE YÜKSELME TARİHLERİ VE YAVERLİK YAPTIĞI SÜRE.....	57
2.4.I. DÜNYA SAVAŞI'NDA, DOĞU VE GÜNEY CEPHELERİ'NDE ŞÜKRÜ BEY	58

2.5.ŞÜKRÜ BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE HİCAZ SEFERİ KOMUTANLIĞI'NA GİTMESİ.....	60
2.6.ŞÜKRÜ BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE 7. ORDU KOMUTANLIĞI'NA ATANMASI.....	63
2.7.ŞÜKRÜ BEY'İN 2. ORDU'YA ATANMASI.....	64
2.8.ŞÜKRÜ BEY'İN TERHİS OLMASI	66
2.9.ŞÜKRÜ BEY'İN SİVİL HAYATI	66
2.10.MİLLİ MÜCADELE YILLARI'NDA ŞÜKRÜ BEY.....	67
2.11.ŞÜKRÜ BEY'İN ŞAHSİYETİ VE ÖZEL HAYATI.....	68
2.12.ŞÜKRÜ BEY'İN YAZILI ESERİ VE ATATÜRK'ÜN HATIRA DEFTERİ'NİN YAYINLANMASINDAKİ ROLÜ	69
2.13.ŞÜKRÜ BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE BERABER BULUNDUĞU GÜNLERE AİT BAZI ANILARI.....	70
2.13.1.Çanakkale'ye Dair Bir Anı.....	70
2.13.2.Şükrü Bey'in İşlemeli Gümüş Tabakası.....	71
3.SALİH (BOZOK) BEY.....	74
3.1.SALİH BEY'İN BİYOGRAFİSİ.....	74
3.2.SALİH BEY'İN RÜTBE YÜKSELME TARİHLERİ VE BAŞYAVERLİK YAPTIĞI SÜRE.....	77
3.3.SALİH BEY'İN SÜRGÜNDE BULUNAN II. ABDÜLHAMİD'İN MUHAFIZLIĞINA ATANMASI.....	77
3.4.SALİH BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE BERABERLİĞİ	78
3.5.SALİH BEY'İN SURİYE CEPHESİNE GİTMESİ VE MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN BAŞYAVERLİĞİNE BAŞLAMASI.....	81
3.6.SALİH BEY'İN İSTANBUL'A DÖNÜŞÜ VE ORDUDAN AYRILMASI.....	82

3.7.SALİH BEY'İN ANKARA'DA YENİDEN BAŞYAVER OLMASI VE MİLLİ MÜCADELEYE KATILMASI.....	83
3.8.SALİH BEY'İN BÜYÜK ZAFERDEN SONRA MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE İZMİR'DE BULUNMASI.....	85
3.9.SALİH BEY'İN ZÜBEYDE HANIM İLE İZMİR'E GELMESİ.....	86
3.10.SALİH BEY'İN LATİFE HANIM'IN NİKÂH ŞAHİDİ OLMASI.....	88
3.11.SALİH BEY'İN MİLLETVEKİLİ OLMASI.....	89
3.12.MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN LATİFE HANIM'DAN AYRILIŞI SIRASINDA SALİH BEY.....	90
3.13.SALİH BEY'İN LATİFE HANIM'LA MEKTUPLAŞMASI.....	93
3.14.ATATÜRK'ÜN HASTALIĞINDAN ÖNCEKİ GÜNLERİNDE, HASTALIĞINDA VE VEFATINDA SALİH BEY.....	99
3.15.SALİH BEY'İN ŞAHSİYETİ VE ÖZEL HAYATI.....	103
3.16.SALİH BEY'İN NİŞAN, MADALYA VE TALTİFLERİ.....	107
3.17.SALİH BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE BERABER BULUNDUĞU GÜNLERE AİT BAZI ANILARI.....	108
3.17.1.Mustafa Kemal Bey'in Salih Bey'e Yazdığı Mektup.....	108
3.17.2.Kurtuluş Savaşı Günlerinde Geçen Bir Anı.....	108
3.17.3.Kurtuluş Savaşı Günlerinde Geçen Başka Bir Anı.....	109
3.17.4.Artık Bu iş Bitmiştir. Haydi Dumlupınar'a.....	110
3.17.5.Büyük Zafer'den Sonra Kemalpaşa İlçesinde Kaldıkları Güne Ait Bir Anı.....	113
3.17.6.Ankara'nın İlk Günlerinde Çankaya Civarında Yaşanan Bir Anı.....	114
3.17.7.Yunan Generali Trikopolis'in Esir Düşükten Sonra Uşak'ta Mustafa Kemal Paşa'nın Huzuruna Çıkarıldığı Sıradaki Bir Anı.....	114

3.17.8.Savaşın Ardından Bir Anı.....	116
3.17.9.Muzaffer BOZOK'un Sünnetine Ait Mustafa Kemal Paşa'nın Yazısı.....	116
3.17.10.Atatürk'ün Meclislerine Dair Bir anı.....	117
4.MUZAFFER (KILIÇ) BEY.....	119
4.1.MUZAFFER BEY'İN BİYOGRAFİSİ.....	119
4.2.MUZAFFER BEY'İN RÜTBE YÜKSELME TARİHLERİ VE YAVERLİK YAPTIĞI SÜRELER.....	121
4.3.MUZAFFER BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE ANADOLU'YA GEÇMESİ.....	121
4.4.MİLLİ MÜCADELE YILLARI VE SONRASI'NDA MUZAFFER BEY.....	125
4.5.CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE VE SİVİL HAYATTA MUZAFFER BEY.....	126
4.6.MUZAFFER BEY'İN ŞAHSİYETİ VE ÖZEL HAYATI.....	126
4.7.MUZAFFER BEY'İN KIDEM VE NİŞANLARI.....	129
4.8.MUZAFFER BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE BERABER BULUNDUĞU GÜNLERE AİT BAZI ANILARI.....	130
4.8.1.Silah Değil Kafa Götürüyoruz	130
4.8.2.Köhne Bir Vagondaki Başkomutanlık Karargâhından Bir anı....	130
4.8.3.Önce Silahımız, Sonra Canımız.....	131
4.8.4.Bir Angarya Anısı.....	132
4.8.5.Napolyon'la İlgili Bir Anı.....	132

İKİNCİ BÖLÜM

BARIŞ DÖNEMİ YAVERLERİ

(1922 -1938)

1.RÜSUHİ (SAVAŞÇI) BEY.....	135
1.1.RÜSUHİ BEY'İN BİYOGRAFİSİ.....	135

1.2.RÜSUHİ BEY'İN RÜTBE YÜKSELME TARİHLERİ VE BAŞYAVERLİK YAPTIĞI SÜRE.....	137
1.3.MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN RÜSUHİ BEY'LE İLGİLİ BAHSİ.....	137
1.4.RÜSUHİ BEY'İN KATILDIĞI SAVAŞLAR VE ALDIĞI MADALYALAR.....	138
1.5.RÜSUHİ BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE BERABER BULUNDUĞU GÜNLERE AİT ANILARI.....	138
2.SAMİ (YANARDAĞ) BEY.....	144
2.1.SAMİ BEY'İN BİYOGRAFİSİ.....	144
2.2.SAMİ BEY'İN RÜTBE YÜKSELME TARİHLERİ VE YAVERLİK YAPTIĞI SÜRE.....	145
2.3.SAMİ BEY'İN ŞAHSİYETİ VE ÖZEL HAYATI.....	145
2.4.SAMİ BEY'İN KATILDIĞI SAVAŞLAR VE ALDIĞI MADALYALAR.....	146
2.5.SAMİ BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE BERABER BULUNDUĞU GÜNLERE AİT BAZI ANILARI.....	146
2.5.1.Mustafa Kemal Bey'in Hayatını Kurtaran Saat.....	146
2.5.2.Komutan Böyle Olur.....	147
2.5.3.Sami Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya Söyleyemediği Sözler.....	149
2.5.4.Sami Bey ile Nazmi KAL Arasında Yapılan Röportajdan Bir Bölüm.....	150
3.MAHMUT CELALETTİN (ÜNER) BEY.....	155
3.1.MAHMUT CELALETTİN BEY'İN BİYOGRAFİSİ.....	155
3.2.MAHMUT CELALETTİN BEY'İN RÜTBE YÜKSELME TARİHLERİ, YAVERLİK VE BAŞYAVERLİK YAPTIĞI SÜRELER.....	156
3.3.MAHMUT CELALETTİN BEY'İN ŞAHSİYETİ VE ÖZEL HAYATI.....	156

3.4.MAHMUT CELALETTİN BEY'İN KATILDIĞI SAVAŞLAR VE ALDIĞI MADALYALAR.....	156
3.5.MAHMUT CELALETTİN BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE BERABER BULUNDUĞU GÜNLERE AİT ANISI.....	157
3.6.MAHMUT CELALETTİN BEY'İN İSMET İNÖNÜ İLE BERABER BULUNDUĞU GÜNLERE AİT BAZI ANILARI.....	157
3.6.1.Adana Konferansı.....	158
3.6.2.Kahire Konferansı.....	158
4.CEVDET (TOLGAY) BEY.....	160
4.1.CEVDET BEY'İN BİYOGRAFİSİ.....	160
4.2.CEVDET BEY'İN RÜTBE YÜKSELME TARİHLERİ, YAVERLİK VE BAŞYAVERLİK YAPTIĞI SÜRELER.....	161
4.3.CEVDET BEY'İN ŞAHSİYETİ VE ÖZEL HAYATI.....	162
4.4.CEVDET BEY'İN KATILDIĞI SAVAŞ VE ALDIĞI MADALYALAR.....	162
4.5.CEVDET BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE BERABER BULUNDUĞU GÜNLERE AİT BAZI ANILARI.....	162
4.5.1.Cevdet Bey'in Mustafa Kemal Paşa'nın Yaverliğine Tayini.....	163
4.5.2.Cevdet Bey'in Atatürk'ün Bazı Özellikleri Hakkındaki Düşünceleri.....	163
4.5.3.Atatürk'ün Oyun Oynama Merakı.....	163
4.5.4.Atatürk'ün Çocuk Sevgisi.....	164
4.5.5.Atatürk, İnönü Dargın Değillerdi.....	164
4.5.6.Atatürk'ün Bursa Nutku.....	166
5.AHMET NAŞİT (MENGÜ) BEY.....	170
5.1.AHMET NAŞİT BEY'İN BİYOGRAFİSİ.....	170

5.2.AHMET NAŞİT BEY'İN RÜTBE YÜKSELME TARİHLERİ VE YAVERLİK YAPTIĞI SÜRELER.....	171
5.3.AHMET NAŞİT BEY'İN ŞAHSİYETİ VE ÖZEL HAYATI.....	171
5.4.AHMET NAŞİT BEY'İN KATILDIĞI SAVAŞ VE ALDIĞI MADALYA.....	174
5.5.AHMET NAŞİT BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE BERABER BULUNDUĞU GÜNLERE AİT ANISI.....	174
6.ŞÜKRÜ (ÖZER) BEY.....	176
6.1.ŞÜKRÜ BEY'İN BİYOGRAFİSİ.....	176
6.2.ŞÜKRÜ BEY'İN RÜTBE YÜKSELME TARİHLERİ VE YAVERLİK YAPTIĞI SÜRE.....	177
SONUÇ.....	178
KAYNAKÇA.....	180

KISALTMALAR DİZİNİ

- As. : Askeri
Age : Adı Geçen Eser
agm. : Adı Geçen Makale
Bnb. : Binbaşı
Cad. : Cadde
cm : Santimetre
CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
Dr. : Doktor
K : Komutanlığı
km : Kilometre
Kor. : Kolordu
m : Metre
Mr. : Mister
Mnt. : Mıntıka
N : Kuleli Askeri Lisesi İşareti
Org. : Orgeneral
P : Piyade
s. : Sayfa
Sv : Süvari Alayı
SOS : Uluslararası yardım isteme uyarısı
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK : Türk Dil Kurumu
Tğm. : Teğmen
TTK : Türk Tarih Kurumu
vb. : Ve benzeri
vs : Vesaire
Yzb : Yüzbaşı

GİRİŞ

A. YAVERLİK VE YAVERLİK KURUMU

Yaver kelimesi Farsça kökenli bir sözcük olup yardımcı anlamına gelmektedir¹. Lügat manası yardımcı ve asistan anlamında olan yaver, devlet ve hükümet adamlarının yanında bulunup onların emirlerini gerçekleştirmek ve ilgili yerlere ulaştırmakla görevli subaydır².

“Osmanlı Devleti’nde padişahın, veliahtlarının ve yüksek makamlarda görev yapan paşaların hizmetinde görev alan yaverler, TBMM’nin açılması ve ardından Cumhuriyet’in ilanı ile, yeni Türk devletinde resmi statüleri değişmiş, sadece cumhurbaşkanlığı nezdinde atamaları yapılarak cumhurbaşkanlığı örgütü içinde bir kurumsal yapı oluşturmuşlardır”³.

Osmanlı padişahlarının yaverliğini Tanzimat’ın ilânından önce saraydaki dört büyük Enderun ağasından biri olan silâhtar yapmıştır. Saraydaki Enderun ağalarından biri olan silâhtar ağası, padişahın atını yedekler, silahlarını taşır ve kapıkulu askerleri ile padişahın çadırının korumasını yaparak, saray başyaveri olarak görev yapmıştır⁴.

II. Mahmut döneminde bu görevi önce Enderun Nazırı, daha sonra da Mabeyn Müşiri üstlenmiştir. Yaverlik ünvanı ilk defa, Mısır gezisi sırasında (1863) Abdülaziz’e eşlik eden Serasker Fuat Paşa için kullanılmıştır. Ordunun en kıdemli müşirlerine padişahın “yaver-i ekrem-i hazret-i şehriyarî” ünvanı vermesi ise II. Abdülhamid döneminde gerçekleşmiştir. Bir de, yaverlik hizmeti ile bir ilişkileri olmamakla birlikte sadece padişaha olan yakınlıkları, bağlılıkları nedeniyle kendilerine onursal yaverlik payesi verilen “**fahrî yaver-i hazret-i şehriyarî**” vardır⁵.

“Mabeyn Teşkilatı’nda personel bakımından en kalabalık kısmı, yaverler bölümünün teşkil etmesi, sadrazam, mareşal, nazır, her dereceden mülki idareci her

¹ *Türkçe Sözlük*; TDK Yayını, Ankara, 2005, s.2148.

² Ferit Develioğlu; *Osmanlıca Türkçe Lügat*, 1999, s.1157.

³ *Cumhurbaşkanlığı Tarihi 1923-2005*, Cumhurbaşkanlığı Yayını, Ankara, 2005, s.393.

⁴ İlber Ortaylı, *Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s.175.

⁵ İsmail Hakkı Akansel; *Atatürk ve Yaverleri*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006, s.25.

rütbeden askere ile yabancı uyruklu danışmanlara kadar, çeşitli görev ve mevkilerde bulunan kimselerin bu sınıfta yer alması, yaverlerin devlet idaresindeki etkinliğinin fazlalığını göstermektedir.

Seryaver ve Yaver-i Harp unvanları ilk olarak Abdülmecid zamanında kullanılmıştır. Daha Abdülmecid zamanında varlığına tesadüf edilen yaverlerin ileride bir sınıf teşkil etmelerine zemin hazırlayan ilk oluşumunda bu devrede ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. “Yaver-i Ekremlik” unvanı da yine ilk defa O’nun zamanında kullanılmıştır. Bu unvan Mısır seyahati esnasında Sultan Abdülaziz’e refakat eden Serasker Fuat Paşa’nın, Mısır valisine karşı daha yüksek bir derecede temsil kabiliyeti kazanabilmesi için ihdas edilmişti (21 Mayıs 1863) ve oldukça yüksek mertebeyi ifade etmekteydi”⁶. Fuat Paşa birinci yaver olarak görev yapmaya başladıktan sonra mutlak gücü elinde tutan bir nazır haline geldi ve birçok ıslahatların yapılmasında rol oynadı⁷.

“Mabeyn-i Hümayun’da 1878 yılına kadar Yaverlere ait bir bölüme rastlanmamakla beraber 1876 senesinde Mabeyn’de Seryaver-i Ekrem olarak Erkan-ı Harbiye Mirlivası Mehmet Paşa’nın yer alması diğer yaverlerin varlığına da delalet etmektedir. 1879 yılında ise Mabeyn’de 5’i müşir, diğerleri çeşitli rütbelere 39 Yaver-i Hazret-i Şehriyari bulunmaktaydı. 1880’de bu rakam yine 5’i müşir rütbesinde olmak üzere 56 kişiye ulaşmış ise de bu yıllarda Yaveran’ın açık bir tasnife tabi tutulmadığı anlaşılmaktadır.

Yaveranın Mabeyn-i hümayun’daki ilk sınıflandırılmasının 1881 senesinde yapıldığı göze çarpmaktadır. Buna göre sarayda muhaberat ve resmi işleri doğrudan doğruya yürüten daireler arasında yer alan yaverler arasında yer alan Yaverler dairesinin yanı sıra, Mabeyn teşkilatına göre Yaveran üç kısma ayrılmaktaydı: Yaveran-ı Kiram-ı Hazret-i Şehriyariler, Yaveran-ı Hazreti Şehriyariler ve Yaver-i Fahri Hazreti Şehriyariler”⁸.

“Askeri sınıftan yaverlik görevine alınacak olanlar Mabeyn-i Hümayun Feriki / Müşiriyeti’nce tespit olunur, seraskerden muamelenin kabulü yönünde görüş alınır,

⁶ Ali Karaca; *II. Abdülhamid’in İdareyi Kontrol Mekanizmalarından Yaverlik Kurumu*, 13. Tarih Kongresi Ankara 4-8 Ekim 1999, TTK Yayını, Ankara, 2002, s.1707.

⁷ Nicola Jorga; *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çeviren Nilüfer Epçeli, c.5, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005, s.444.

⁸ Ali Karaca; *agm*, s.1707.

bu durum sadaretin ir arzıyla padişaha sunulur ve iradesi çıkardı. Re'sen irade ile yaveran kaydedilenlerde olurdu. Diğer memuriyetlerde bulunanların bu silke alınmaları halinde ise bağlı oldukları nezaretten görüş istenirdi. Ayrıca adayların tespitinde devlet görevlerinde itibar kazanmış kimselerin tekliflerinin de etkili olduğu anlaşılmakta, hatta bu kimselerin çocukları tercih edilmekteydi. Adayın seçim ve kabulü için genellikle liyakat aranılmakla birlikte, sınıf ve rütbelerinde belli bir ayırım yoktu. Zira müşir rütbesinden mülazım rütbesine, öğrenciden nefere kadar her kademedeki insan yaveran sınıfına girebilmekteydi. Bu bakımdan devlet hizmetine alınmış olan birçok Avrupalı uzmanın da Yaverlik sınıfına kaydedilmeleri dikkate değer bir husustur.

Yaverler, kendilerini diğer saray mensupları ile devlet memurlarından ayıran özel bir kıyafet giyiyorlardı. Yaveran sınıfına alınanlar kendilerine mahsus üniforma, kırmızı fes, beyaz eldiven ve mahmuzlu rugan çizme giyip, yaverlik kordonu ile nişanını takarak, son model arslan başlı bir kılıç kuşanırdı. Bu kıyafet aynı zamanda onların özel bir statüye sahip olduklarının göstergesiydi.

Yaverlerin kendilerine mahsus bir maaşları da vardı. Yaverlik sınıfında olanlar da diğer devlet memurları gibi emekli olduklarında tekaüt maaşı almaktaydılar. Maaşların kaynağına gelince Yaveran maaşları hazine hassa ve nizamiye hazinesinden ödenmekteydi. 1895 yılında bazı vilayet ve sancakların gelirlerinden tahsisat ayrılmaya başlanılmıştır⁹.

Önceleri sayı olarak kalabalık olmayan ve Dolmabahçe Sarayı'nda barınan yaverlerin, II. Abdülhamid zamanında giderek etkili bir statüye ulaşmaları ve sayılarının artması, onlara ait bir binayı gerekli kılmıştır. Bu maksatla padişah tarafından Yıldız Sarayının yanında uygun bir bina yapılması emredildi. Bu bina, daha çok sarayda nöbette kalan yaverler için inşa edilmekte ise de, aynı zamanda saray teşkilatında yaver sınıfının varlığının kalıcı olduğuna da bir delildi. Çünkü kendilerine mahsus bir kıyafetleri ve görevlerine ait aylıkları olduğu gibi şimdi Yıldız müstemilatında bir de binaları bulunmaktaydı. Yaveran dairesi denilen binada seryaver ile nöbete kalan yaverlere ait odalar bulunmaktaydı. Ayrıca yaverlerin hizmetini görmek üzere bazı görevlilerde atanmıştı.

⁹ Ali Karaca; *agm.*, s.1715.

Yaveran sınıfına alınanlar, genelde iyi eğitim görmüş ve bunların önemli bir kısmı Avrupa'da uzmanlaşmış veya eğitilmiş kimselerdi. Bunlar arasında Avrupa'da öğrenim gördükleri esnada bu silke kaydedilenler bulunduğu gibi Avrupalı olup, orada yetişip uzmanlaşan ve daha sonra belli bir süre Osmanlı Devleti'nin hizmetine alınanlardan da Yaveran sınıfı içerisinde olanlar da vardı. 1909 tarihinden sonra Yaveran sınıfına alınanların hemen hepsinin Avrupa'da eğitim görenlerden seçilmesi de dikkat çekmektedir¹⁰.

Altmış, yetmiş yıldan fazla bir süre işlerliği sürdüren bu teşkilata dâhil edilmiş ve sayıları bine yaklaşmış bulunan Yaveranlar; sadaret, nazırlık, müşavirlik, valilik gibi mülki, mareşallikten teğmenliğe kadar her rütbeden askeri memuriyetler, okullar ile taktik birlikler ve sarayda istihdam edilen bu kimseler arasında, önceliğin iki seçkin şahsiyete verilmesi isabetli olacaktır. Bunlardan birincisi ilk defa Yaver-i Ekrem unvanı ya da görevi verilen Keçecizade Mehmet Paşa'dır. Sultanın yanında bu unvanla yer alıyor, böylece Yaver-i Ekremlik unvanı ilk defa siyasi ve diplomatik gayeye yönelik olarak kullanılmış oluyordu. İkinci seçkin örnek ise askeri sınıftan gelen Cevat Paşa'dır.

1895 yılından sonra mabeyn başkâtibi olan Tahsin Paşa, yaverlik ve görevleri hakkında bilgi verirken, yaver-i ekremlik'in müşir rütbesinde bulunanlara taltif için verilen bir unvan olduğunu, bir imtiyaz ve görevinin bulunmadığını, buna karşılık yüksekçe bir tahsisatının olduğunu kaydetmektedir. Mabeynde yer alan ve seryaver'in maiyetinde bulunan diğer yaveran-ı hazret-i şehriyariler ise merasimlerde padişaha refakat etmek, bir dereceye kadar padişahın güvenliğini sağlamak, sadrazam, şeyhülislam, serasker ve bahriye nazırına tezkire götürmek, şehirde ve taşrada meydana gelen bazı olayları, yangınları soruşturma ve bu hadiseleri padişaha rapor etmekle görevliydi. Yaveran sınıfında yer alanların, uzmanlık sahaları ile meslekleri haricinde üstlendikleri vazifelerin belirlenmesi, meseleye daha bir açıklık kazandıracaktır. Bunların başında sarayın daire amiri olup, bir nevi saray nazırlığı ile sorumlu bulunan ve ayrıca sultana takdim edilen arzuhalleri ait oldukları nezaretlere ulaştırmakla görevli mabeyn-i humayun müşiriyeti gelir. Söz konusu arzuhallerin arkasına "maruzat-ı rikabiye dairesi" yazan mabeyn müşiri, aynı zamanda cuma

¹⁰ Ali Karaca; *agm.*, s.1715.

selamlığı ve bayram alaylarında padişah'a refakat ederdi. Bir görevi de bayramlaşma törenlerinde tahtın yanındaki saçağı tutmaktı¹¹.

“Mabeyn-i Hümayun'da yaverlerin fonksiyonunu en iyi şekilde görebileceğimiz kısım, Yıldız Sarayı'nda onlara tahsis edilen dairelerdeki faaliyetleridir. Bu dairelerde görev alan uzman asker ve sivil bürokratlar, II. Abdülhamid'e siyasi, ekonomik, askeri, idari ve diplomatik vs. meselelerde danışmanlık yapmaktaydı. Söz konusu dairelerden başlıcası Yaver-i Ekrem Müşir İbrahim Derviş Paşa ve Yaver-i Ekrem Müşir Şakir Paşa daireleri ile Yaver-i Ekrem Ferik Kamphoevener Paşa dairesidir.

Derviş Paşa'ya, genellikle Arnavutluk ve Rumeli'ye dair meselelerin görüşülmesine mahsus bir daire verilmişti. Fakat bu daireden çıkan belgelerde sadece bu konular değil, çeşitli askeri ve memuriyetler, bazı idari düzenlemeler, eğitim, imar, kıtlık felaketi, eski eserler, Ermeni isyanları, maden işletme ve imtiyazları, aşiret problemleri ve özellikle Mısır meselesi gibi birçok konuyla da ilgilenmekte ve II. Abdülhamid'e görüş bildirdiği anlaşılmaktadır.

Ahmet Şakir Paşa, daha önce aldığı memuriyetlerde görülen başarısından dolayı, 5 Temmuz 1890 tarihinde yaver-i ekrem sıfatıyla mabeyn'de görevlendirildi. Şakir Paşa dairesinde de devletin önemli meseleleri takip edilmekteydi. Bunlardan bazıları şunlardır: Mısır ve Bulgaristan meselesi, Ermeni problemi, demiryolu yapımı, aşiretlerle ilgili hususlar; Yemen, Fas, Cebel-i Lübnan, Girit ve Sisam adaları meseleleri; Sırbistan ve Şark meselesi, dış ticaret, esir ticareti, bahriye, salgın hastalıklar, maliye, Duyun-u Umumiye, Karadağ ve Yunanistan, Boğazların savunması, Dersim meselesi, Hamidiye alaylarının teşkili, Anadolu ıslahatı ve diplomasi gibi çeşitli konular. Özellikle dış basını izlemekte ve Avrupa devletlerindeki politik gelişmeleri günü gününe takip etmekteydi. On iki yıl süreyle diplomat olarak görev yapmış olması ona birtakım önemli diplomatik özellikler kazandırmış ve bir hayli bilgi birikimi sağlamıştı. Elde ettiği bu birikimle meseleleri yorumlamakta ve izlenecek politikalar hususunda padişaha görüş bildirmekteydi”¹².

¹¹ Ali Karaca; *agm.*, s.1717.

¹² Ali Karaca; *agm.*, s.1717.

Bu iki Türk yaverden başka, ordunun yeniden yapılanması ve bilhassa modern eğitim programlarının uygulanması amacıyla Avrupa'dan getirilen subaylardan biri olan Kamphoevener Paşa, piyadecilik alanında uzmandı. Bu sebeple genellikle bu alandaki askeri düzenlemelere dair hazırladığı layihaları padişaha sunmaktaydı. İlk gelenlerden biri olan yüzbaşı Kamphoevener 1897'de müşir olmuştu. Kendisine padişah bir de 'yaver-i ekremlik' unvanını vermişti. Türk müşirlerine bile kolay verilmeyen bu unvanı taşıyan Kamphoevener, aynı rütbeyi taşıyan serasker Gazi Osman Paşa ile aynı hizada yürüyor, törenlerde at üstünde ve ön safta yer alıyordu¹³.

Yaveran sınıfında bulunan diğer iki yabancı uyruklu subay ise 1877'de Jandarma Islah Meclisi'ne atanıp 1890'da Yaverlik silkine alınan, Jandarma Dairesi'nde görevli Ferik Blunt Paşa ile Macaristan'da itfaiye alaylarında subay iken miralaylık rütbesiyle Osmanlı Devleti hizmetine girip, itfaiye teşkilatını yeniden organize eden ve 1890'da Yaveran sınıfına katılan İtfaiye Taburları Muallimi Ferik Szechenyi Paşa'dır. Ayrıca II. Abdülhamid'in tahta çıkışından önce devlet hizmetine girip, Yaver-i Fahr-i Hazret-i Şehriyari silkine alınan Gustav Derise Paşa da bu cümledendi¹⁴.

Bahsi geçen yabancı uzmanlarla gerek duyduğunda yüz yüze görüşen II. Abdülhamid, onların gerek teknik sahadaki fikirlerini ve gerekse siyasi gelişmeler hakkındaki düşüncelerini öğrenmekle birlikte, kendi devletleri namına siyasi bir amaç sergilemelerine müsaade etmemekte onları kontrolü altında tutmaktaydı.

II. Abdülhamid'i etkisiz hale getirmek isteyenlerin ilk olarak onun kuvvetinin temel noktasını oluşturan yaveran sınıfını ortadan kaldırmayı planladıkları bu plan çerçevesinde, henüz Meşrutiyet dahi uygulamaya konulmadan önce yaveran sınıfı mensuplarının durumu tartışılmaya başlanmış ve kısmen de başarı sağlanmıştı. Bu durumun da etkisiyle II. Abdülhamid, Meşrutiyet Anayasası'nı askıdan indirdikten hemen sonra, yaver-i hazret-i şehriyarilerin durumu yeniden gözden geçirme ihtiyacı hissetti. Aslında Padişah daha 1902'de 21'i paşa rütbeli 125'i fahri ve 31'i fiilen görev yapan 177 yaverin sayısını fazla bulmaktaydı. Bu maksatla bil-fiil yaverlik

¹³ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2001, s.112.

¹⁴ Ali Karaca; *agm.* , s.1723.

hizmetinde bulunan ile bulunmayan ve fahri yaverlik sınıfında kayıtlı olanların tespit edilmesi yoluna gidildi. Bu talep doğrultusunda Sadrazam Kamil Paşa, Mabeyn'e Harbiye Nezaretinin görüşlerini esas alan bir arıza sundu. Beraberinde yaverlerin bir listesi ise Seryaver tarafından II. Abdülhamid'e verildi. II. Abdülhamid, yapılan teklifleri dikkate alarak, 71 kişilik bu liste üzerinde bazı kısıtlamalarda bulunarak Mabeyn-i Hümayun teşkilatındaki Yaveran sınıfını 63 kişi ye indirmiştir¹⁵.

II. Abdülhamid'in tahttan uzaklaştırılmasından sonra ise, onun döneminde rütbe ve derece almış olanların, özellikle de yaveran sınıfında bulunanların rütbeleri indirilip tavsiye yoluna gidildi. Ve 10 Temmuz 1327 tarihinden sonra Mabeyn'de görevli yaverlerin sayısında, eskisiyle kıyaslanmayacak derecede bir azalma meydana geldi. Aynı azalma mabeyn deki diğer görevlilerin sayısında da görülmekteydi. Böylelikle genelde Mabeyn-i Hümayun, özelde ise Yaver-i Hazret-i Şehriyariler, II. Abdülhamid devrindeki fonksiyonunu kaybetti. Yeni yapılanmadan sonra Mabeyn'de, Yaveran dairesinde; 1 Yaver-i Ekrem Hazret-i Şehriyari, 1 Seryaver-i Hazret-i Şehriyari ve 3 Yaver bulunuyordu.

İhtilal yönetiminin, öncelikle Yıldız'ı hedef alması ve bu yöndeki politikalar neticesinde mabeyn teşkilatında yapılan yeni uygulamalarla bu teşkilatta bir boşluk meydana geldi. Bu teşkilat yapı olarak bundan sonra görünürde devletin bir numaralı yöneticisinin maiyetini teşkil edenleri barındırsa bile idarede fonksiyonel olmaktan çıktı.

Yeni dönemde yeni düzenlemeler çerçevesinde en azından protokol esaslarının tespiti için Hurşid Paşa, saray teşkilatının bir nizamnameye bağlanması yolunda çalışmalar yapmıştır. 12 Haziran 1910'da Mabeyn-i Hümayun ve Saray-ı Hümayun'un yeniden teşkilatlandırılması için hazırladığı raporu Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa ile Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa'ya takdim etti. Daha sonra 30 Mayıs 1911'de Saray nizamına dair başka bir nizamname hazırladı ve Şevket Paşa'ya verdi. Bu sırada kendisine Yaver-i Ekremlik unvanı verildi. Ve sarayı kontrol bakımından önemli olduğu anlaşılan bu çalışmaya doğrudan müdahale edebilmek için Saray Nizamnamesi'ni hazırlamakla görevli komisyonun başına geçti.

¹⁵ Ali Karaca; *agm.* ,s.1727.

Bu devrede yaverlerle ilgili önemli değişikliklerden biri de daha önce bu sınıfta kalmaları belli bir süreye bağlı olmayan yaverlerin iki yılda bir değişmeleri usulünün benimsenmesi olmuştur¹⁶.

Son dönem içerisinde yaveran sınıfına almanlardan bilhassa biri bizim için dikkat çekicidir. Bu sınıfa alınacakların vasıfları hakkında dikkate değer bir örnek teşkil etmesi bakımından da özel bir yere sahip olan bu şahıs, Osmanlı Devletinin son zamanlarda yetiştirdiği seçkin bir asker ve Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Yedinci Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa'dan başkası değildir.

B. MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN YAVERLİğİ

Birinci Dünya Savaşı, XIX. yüzyıl ile XX. Yüzyılın başlarında meydana gelen olayların ve gelişmelerin aktif bir sonucudur. Avrupa'da XIX. yüzyılda İtalya ve Almanya gibi devletler kurulmuş, Avrupa'da kuvvet dengesi bozulmuş, yeni bir dengenin kurulması girişimleri, Avrupa'da yeni blokların kurulmasına ve bunların birbirleriyle çatışmasına yol açmıştı. Bunun sonucunda da, Avrupa'da karşılıklı silahlanma yarışı başlamış, gerginlik artmış ve devletler savaşa doğru sürüklenmişlerdi.

İngiltere, Fransa, Rusya, Sırbistan, Karadağ bir taraf; Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya ikinci taraf olmak üzere savaş başladı.

Osmanlı İmparatorluğu savaşa girmeme, tarafsız kalma kararında idi. İmparatorlukta, yalnız kalma prensibi ile İngiltere ve Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki iktisatlarından vazgeçmelerinin sağlanabileceği düşünölmekteydi. Osmanlı önce boğazları kapattığını ilan etti. Bu arada, siyasi yalnızlıktan kurtulmak için de bir takım siyasi girişimlerde bulundu.

Osmanlı devlet adamları, Rusya'nın İngiltere ve Fransa ile müttefik olmasından dolayı, boğazlar yönünden endişe duymakta idiler. Almanya ise kendisine karşı olan çemberi kırmak için Osmanlı devleti ile bir anlaşma yapılmasını istiyor ve Osmanlı Devleti'ne yardıma hazır bulunduğunu bildiriyordu.

Bu sıralarda, İttihat ve Terakkinin başta gelen liderleri Talat, Enver, Cemal paşalar Turancılık, Müslüman kitleleri ayaklandırmak gibi düşüncelerin

¹⁶ Ali Karaca; *agm.* ,s.1731.

içerisindeydiler. Enver Paşa, ordu ve donanmayı git gide Almanların eline vermekte, bu da İtilaf devletleri arasında gerginliğe neden olmakta idi¹⁷. “Ayrıca Enver Paşa, savaşın kısa süreceğine ve Türkiye bundan bir şey koparmak istiyorsa, bir an önce savaşa katılması gerektiğine inanıyordu. Durumun onun istediği yönde gelişmesini sağlayan iki olay oldu. Bunlardan birincisi Türkiye için Armstrong-Whitworth tezgâhlarında yapılmış ve parası ödenmiş olan iki kruvazöre, İngiliz bahriye Nazırlığının el koymuş olmasıydı. Kontratta, savaş çıktığı takdirde, anlaşmanın yürürlükten kalkacağı konusunda bir madde bulunmasına karşın, bu davranış, İtilaf Devletlerinden yana olan çevrelerde bile öfkeli bir tepki yarattı. İkinci olay da, Göben ve Breslau adındaki Alman zırhlılarının tam bu sırada, Enver’in de bilgisi altında, Akdeniz’deki İngiliz filosunu atlatarak Boğaziçi’nde boy göstermeleriydi. Bu gemilerin silahtan arınmaları gerekirken, Türk hükümeti onları satın alarak Yavuz ve Midilli diye adlandırdı. Gemilerdeki Alman deniz subay ve erleri, halkın hoşuna gidecek bir jestle, başlarından kasketleri çıkarıp fes giyerek yerlerinde kaldılar¹⁸.

29 Ekim 1914’te Enver Paşa, Amiral Suşon’a şu sözlü emri vermişti: “Türk Filosu, Karadeniz’de deniz üstünlüğünü elde etmelidir. Rus Filosunu arayınız ve nerede bulursanız orada harp ilan etmeden taarruz ediniz...”. Şusun, bunun üzerine, 27 Ekim 1914’te hareket emrini verdi ve 29 Ekim’de de düşündüğü tasarıyı gerçekleştirdi.

Rus gemileri ve limanlarının bombalanması Osmanlı Devleti’nin savaşa gireceğini ve hangi safta olacağını göstermiştir. Alman Askeri Heyeti Başkanı Liman Von Sanders Paşa sevincini “Tanrıya Şükür” diye ifade etmekten kaçınmamıştır. 2 Kasım’da, Rus Çarı II. Nikola, Rus halkına Osmanlı Devleti’ne karşı savaşın başladığını duyurdu. 5 Kasım 1914’te İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti’ne resmen savaş ilan ettiler. Bâbüali ise 11 Kasım’da resmen savaşa katıldığını duyurdu¹⁹.

Bu olaylardan sonra 14 Kasım 1914’de, Osmanlı Padişahı tarafından Cihad-ı Ekber ilan edildi. Bu savaş çağrısı ile dünya Müslümanlarının Osmanlı Devleti’nin yanında olması istenmiştir. Bundan sonra, savaş tam 4 yıl ve dokuz cephede devam etti. Osmanlı orduları Doğu cephesinde Ruslara, Çanakkale ve Makedonya’da

¹⁷ Yücel Özkaya, *Milli Mücadele Tarihi -Makaleler-*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s.6.

¹⁸ Lord Kinnross, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Altın Kitapları, 15. Basım, İstanbul, Ekim 2004, s.91.

¹⁹ Yücel Özkaya, *agm*, s.10.

müttefiklere; Filistin, Suriye ve Kanal cephesinde İngilizlere; Hicaz, Asir ve Yemen’de İngiliz desteğinde ayaklanan Araplara karşı ve aynı zamanda Romanya ve Galiçya’da savaşmıştır²⁰.

Suriye cephesinde İngiliz birlikleri, 19 Eylül 1918’de tekrar taarruza başlayarak Türk cephesini düşürdüler. Yıldırım Ordular Grubu büyük bir baskına uğramış, İngilizler karargâha kadar girmişlerdir. 21 Eylül’de Ordular Grubu geri çekilme kararı verdi. 7. Ordu Kumandanı olan Mustafa Kemal Paşa, önceden aldığı tedbirlerle düşman süvarisini Bisan’da durdurmayı başardı. Kayıp vermeden, ordusuna geri çekilmeyi tamamlattı; ancak 1 Ekim 1918’de Şam düştü. Bu yenilgi üzerine, Liman Von Sanders, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığını Mustafa Kemal Paşa’ya bırakarak Adana’ya çekildi. Bu arada Arap Emiri Faysal’ın kuvvetleri, yerli Araplarla birlikte Türk kıtalarına fırsatını bulduğu her anda saldırmaktadır. Mustafa Kemal Paşa önce Arap çetelerini bozguna uğrattı, sonrada birliğiyle Halep kuzeyindeki mevzilere çekildi. Böylece, İskenderun Tellürifat mevziinde İngiliz taarruzlarını durdurmaya çalışmıştır.

Bu başarı üzerine, Padişah Vahdeddin tarafından, Velihaht iken Almanya seyahatinde refakatinde bulunduğu sırada tanıdığı Mustafa Kemal Paşa’ya “Olağanüstü hizmetleri ve ordusunu imhadan kurtardığı için” Fahri Yaverlik ünvanı verilmiştir (22 Eylül 1918)²¹.

Bu seyahat ve fahri yaverlik konusuna biraz daha derinden bakacak olursak, Osmanlı Devleti’nin, Balkan Savaşları’nın hemen ardından, bir anda sürüklendiği I. Dünya Savaşı, Çanakkale’de önemli bir cephe oluşturmuştu. Çanakkale Savaşları, Mustafa Kemal’i “kararlarında isabetli gözü pek yiğit bir asker”, “Anafartalar Kahramanı”, “İstanbul’u kurtaran komutan” olarak bütün dünyaya tanıtmıştı. Çanakkale’den sonra, önce 16. Kolordu, sonra da 2. Ordu Komutanı olarak Suriye Cephesi’nde görev aldı. Bu cephede, Alman generalleriyle ve bağlı bulunduğu Osmanlı Yıldırım Orduları Grubu Komutanı General Von Falkenhayn’la bir türlü bağdaşamamış, onun gerçeklerden uzak, sorumsuz davranışlarına karşı gelmişti. Sonunda ordudan ayrılmayı dahi göze alarak 1917 yılı Ekim’inde İstanbul’a geldi. İki ay sonra, Başkomutan Vekili ve Harbiye Bakanı Enver Paşa’nın, Velihaht

²⁰ İbrahim Artuç; *Yeniden Doğu*, İstanbul, 2001, s.22.

²¹ Şükrü Tezer; *Atatürk’ün Hatıra Defteri*, TTK Ankara, 1972, s.166.

Vahdeddin'le birlikte Alman Batı cephelerini ziyaret önerisini memnurlukla kabul etti. Bu geziyi, Osmanlı Devleti'nin bel bağladığı Almanların gerçek durumunu yerinde izlemek için bir fırsat gördü²².

Mustafa Kemal eskiden beri Saraya ve onun temsil ettiği şeylere değer vermezdi. Ama saraydan kendi düşünceleri için yararlanmakta da bir sakınca görmüyordu. İleride tahta geçecek olan Veliahd ile bu çeşit bir ilişki kurmak pekâlâ işine yarayabilirdi. Birlikte yapacakları bu yolculuk, ona Almanya'nın içyüzünü bütün çıplaklığıyla görmek olanağı da sağlayacaktı. Oysa Enver Paşa, bunun tam tersini umuyordu²³.

Mustafa Kemal'in Almanya gezisi sırasında, Kayzer Wilhelm II ile ilk görüştükleri gün, Kayzer onun elini (Onaltıncı Kolordu... Anafarta... Siz Onaltıncı Kolordu ve Anafartaları yapmış olan Mustafa Kemal değilmisiniz?) diye sıkılmış, verdiği bir yemekte de Kurmay Başkanı General Ludendorff'a Mustafa Kemal Paşa'yı işaret ederek sağındaki adamla konuş diyerek Mustafa Kemal'e ve fikirlerine verdiği önemi belirtmişti. Bu demektir ki Mustafa Kemal Paşa o günlerde, başta Kayzer olmak üzere, Alman devlet adamları ve komutanları tarafından çok iyi tanınmaktadır. Tanımayanlar ise Mustafa Kemal Paşa'nın karşısında onu tanıdıktan sonra farklı bir hale bürünmüşlerdir. Bu durumu anlatan şöyle bir olay olmuştur. Vahdeddin'in yanında Alman Karargâhına gittiği zaman yaşlıca bir Alman Generali kendisine sormuştur:

- *Tümene komuta ettiniz mi?*
- *Biraz fazlasına.*
- *Yani Kolordu'ya mı kumanda ettiniz?*
- *Biraz fazlasına.*
- *Orduya mı kumanda ettiniz?*
- *Hayır. Ordular grubuna²⁴.*

²² Sadi Irmak; *Atatürk Bir Çağ'ın Açılışı*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1984, s.20.

²³ Lord Kınross, *Age*, s.141.

²⁴ Sadi Irmak; *Age*, s.20.

Gezi sırasında Alman gazeteleri, Vahdeddin'den yalnızca Osmanlı Veliahdı diye bahsettikleri halde, Mustafa Kemal'den Gelibolu ve Kafkas savaşları Kahramanı, Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa olarak söz ediyorlardı.

Mustafa Kemal Paşa, Alman cephelerini ziyaret ettiği günlerde, Alman komutanlarla gerçekçi bir gözle savaşın getireceği sonuçlar üzerinde tartışmalar yapmış; Vahdeddin'i bu gerçekler üzerinde ve Türkiye'nin ne denli Alman dostlarına güvenebileceği hakkında sorular sormaya yöneltmişti. Alınan cevaplar ne Vahdeddin'e, ne de Mustafa Kemal'e güven vermişti²⁵.

Bu münasebetle Veliahd, Mustafa Kemal Paşa'yı yakından tanımış olduğu için, Sultan Reşat'ın ölümünden sonra padişah olur olmaz, Mustafa Kemal Paşa'yı kendisinin fahri yaveri yapmış ve tekrar 7. Ordu Kumandanlığına tayin ettirmişti²⁶. "Nablus'tan hareket edildikten itibaren ilk tevakuf (durma) mahali olan Beytül Hasan'da Mustafa Kemal'e Fahri Yaveran-ı Hazreti Şehriyarilik unvanı müjdelenmişti"²⁷. Bu görev, Padişaha fiilen yaverlik yapmayı gerektirmeyip sadece bir şeref unvanı idi. Nitekim Mustafa Kemal Paşa aldığı bu unvandan sonra da, 7. Ordu Komutanlığını uhdesinde bulundurmuş, muhabereleleri sevk ve idare etmiştir.

Mondros Mütarekesi'nin imzasından sonra, 31 Ekim 1918 günü Mustafa Kemal Paşa Adana'da Yıldırım Ordular Grup Komutanlığını Alman Mareşali Liman Von Sanders'ten teslim almıştır. Bu görevde Mustafa Kemal Paşa, 13 Kasım 1918 günü padişahın Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı ile bu komutanlığa bağlı 7. Ordu Karargâhını lağvetmiş olmasından dolayı bu komutanlığı yedi gün kadar sürmüştür. Bu arada Mustafa Kemal Paşa Harbiye Nezareti emrine atanmasından dolayı, 15 Kasım 1918 günü İstanbul'a dönmüştür²⁸.

İstanbul'da kaldığı süre içerisinde memleketin içerisinde bulunduğu duruma son vermek üzere silah arkadaşları ile bazı temaslarda bulunmuş ve kendisinin Anadolu'nun doğu bölgesinde bulunan 9. Ordu Müfettişliğine tayinini sağlamıştı. Bu unvan daha sonra 3. Ordu olarak değiştirilmiştir.

²⁵ Mehmet Önder; *Atatürk'ün Almanya ve Avusturya Gezileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s.9.

²⁶ Salih-Cemil Bozok; *Hep Atatürk'ün Yanında*, Çağdaş Yayınları, 1.Basım, İstanbul, 1985, s.190.

²⁷ Turgut Güner; *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas GÜNER Cepheden Meclise Büyük Önderle 24 Yıl*, Güner Yayıncılık, 4.Baskı, İstanbul, Ocak 2007, s.201.

²⁸ Yusuf Hikmet Bayur; *Atatürk Hayatı ve Eseri*; Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara,1997, s.160.

Bu tayin emrine Genelkurmay 2. Başkanı Diyarbakırlı Kazım Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın mülki erkâna emir verme yetkisi bulunduğunu da eklemiştir. Bu suretle Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktıktan sonra, birlik komutanlarına olduğu gibi mülki makamlara da emir ve talimat vermiş ve gereğini uygulatmıştır.

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da 18 kişilik karargâhını kurmuş ve 15 Mayıs 1919 günü 9. Ordu kıtaatı ve padişah yaverliği sıfatı ile Samsun'a hareket etmişti. 19 Mayıs 1919 günü karargâhı ile Samsun'a çıktıktan ve Erzurum Kongresi'ni topladıktan sonra Mustafa Kemal Paşa'nın hareketlerini öğrenen padişahın kuşulanması ve Vükela Meclisinin kendisinin 3. Ordu Müfettişliğinden alınmasının gerektiğine dair karar alması üzerine 8 Temmuz 1919' u 9 Temmuz 1919'a bağlayan gece padişaha ve Harbiye Nezaretine birer telgraf çekerek memur olduğu vazifesi ile birlikte pek çok sevdiği askerlik mesleğinden istifa ettiğini bildirdi. Bu telgraf şöyledir:

“Büyük bir aşk ile bağlı olduğum yüce askerlik mesleğinden de istifamı sunarak veda ettiğimi arz ederim.”

Ertesi gün de bütün vilayetlere ve millete resmi görevi ile beraber askerlik mesleğinden istifasını bildiren şu genelgeyi yayımlamıştır.

“Mübarek vatan ve milleti parçalamak tehlikesinden kurtarmak ve Yunan ve Ermeni isteklerine kurban etmemek için açılan milli savaş uğrunda milletle beraber serbest surette çalışmaya resmi ve askeri sıfatım artık engel olmaya başladı. Bu mukaddes gaye için milletle beraber sonuna kadar çalışmağa mukaddesatım adına söz vermiş olduğumdan pek aşıkı bulunduğum mesleğimden bugün veda ve istifa ettim. Bundan sonra mukaddes milli gayemiz için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere sineyi milletle bir ferd-i mücahit suretiyle bulunmakta olduğumu arz ve ilan ederim”²⁹.

Böylece 1902'de başlayıp 1919'a kadar 17 yıl süren subaylık ve generallik hayatı ile 22 Eylül 1918 günü başlayıp 8 Temmuz 1919'a kadar 9,5 ay devam eden padişahın fahri yaverliği unvanı hukuken sona ermiş bulunuyordu. Ancak Mustafa Kemal Paşa, fiilen 7 Kasım 1919'dan itibaren Erzurum, 23 Nisan 1920 tarihinde yapılan I. Dönem Seçimlerinde Ankara Milletvekilliği ve 24 Nisan 1920 tarihinden

²⁹ Yusuf Hikmet Bayur; *Age*, s. 296.

itibaren de TBMM Başkanlığı ile 5 Ağustos 1921'den itibaren de TBMM Orduları Başkomutanlığı görev ve yetkilerini uhdesinde bulundurmuştur. Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılmasının ardından 19 Eylül 1921'de kendisine meclis tarafından "Mareşal" rütbesi ve "Gazi" unvanı verilmiştir. Böylece Mustafa Kemal Paşa fiilen olduğu gibi hukuken de tekrar ordu mensubu sayılmıştır³⁰.

Mustafa Kemal Paşa'nın fahri, sadece sembolik olarak yapmış olduğu yaverliğinden sonra ona gerçek manada yaverlik yapmış hatta resmiyette görevi bitmesine rağmen yine de yaveri gibi, yaverliğindeki gibi her an yanında olmaya çalışmış olan yaverleri olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın yaverlerini savaş ve barış dönemi yaverleri olarak iki ana başlıkta işleyeceğiz. Önce I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde ardından barış döneminde ona yaverlik görevini yapmış olan kişiler ele alınacaktır.

³⁰ Yusuf Hikmet Bayur; *Age*, s. 297.

BİRİNCİ BÖLÜM
SAVAŞ DÖNEMİ YAVERLERİ
(1914 - 1922)

1.CEVAT ABBAS (GÜRER) BEY

1.1.CEVAT ABBAS BEY'İN BİYOGRAFİSİ

Cevat Abbas Bey, 1887 yılında Niş - Yugoslavya'da doğmuştur. Babası Şerif Abbas Bey'dir. 13 Aralık 1905'te Harp Okulu'na girmiş, 1 Eylül 1908'de Piyade Teğmen rütbesiyle mezun olup 3. Ordu emrine verildi. Manastır Harp Okulu'nda öğrenci iken İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. 19. Alay 3.Tabur 2.Bölük Komutanlığı'nda görevli olarak Preşova, Komanova, Koçana ve Köprülü'de bulundu. Aralık 1910'da Selanik Yedek Subay Adayları Talimgâhı'nda görevlendirildi. Takip Taburu'yla Mart 1911'de Selanik ili sınırları içinde eşkıya takibinde görev aldı; yılın sonunda 37. Alay Yaverliği'ne atandı. 19 Ekim 1912'de üsteğmenliğe yükseltilerek 3 Şubat 1913'te inzibat subayı olarak İstanbul Merkez Komutanlığı emrine atandı.

Cevat Abbas Bey, Birinci Dünya Savaşı seferberliğinde açılan Yedek Subay Talimgâhı'nda ek görev olarak bölük komutanlığı yaptı. 16 Nisan 1915'te Anafartalar Grubu Kurmayı'na verildi³¹. Bu karargâhta görevli iken, Albay Mustafa Kemal'in emri altına girdi. Albay Mustafa Kemal, 21 Ağustos 1915'te Anafartalar Zaferi'ni kazandıktan sonra, düşmanın Yarımada'dan çekileceğini sezip, taarruza başlanması teklifini Ordu Komutanı Liman Von Sanders'in kabul etmemesi üzerine, 10 Aralık 1915'te istifa edip izinli olarak İstanbul'a giderken Cevat Abbas Bey'i de yanında refakat subayı olarak götürmüştür. Cevat Abbas Bey, daha önceleri görev yaptığı İstanbul Merkez Komutanlığı İnzibat Bölük Komutanlığı görevine atanmıştı. Albay Mustafa Kemal daha önce ataşelik yaptığı Sofya'daki arkadaş ve dostlarının daveti üzerine, birkaç günlüğüne onları ziyaret ve dinlemek üzere oraya gitmişti. İstanbul'da kalan Cevat Abbas Bey, Mustafa Kemal Bey'in Edirne'de kurulan 16. Kolordu Komutanlığı'na tayinini öğrenmiş ve bu tayini mesajla kendisine bildirmişti. Mustafa Kemal Bey Sofya'dan İstanbul'a dönmüş; bilahare Edirne'ye giderek

³¹ Turgut Gürer; *Age*, s.113.

Kolordu Komutanlığı'nı devralmıştı. Giderken Cevat Abbas Bey'i de yaver olarak beraberinde götürmüştü.

Cevat Abbas Bey, 16. Kolordu Karargâhı'nın Diyarbakır'a intikali emri verildikten sonra Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetinde Suriye Cephesi'ne gitmiştir. Bu cephede gerçekleşen savaşlar süresince Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri olarak görev yapmıştır. Mondros Mütarekesi gereği Yıldırım Ordular Grubu'nun lağvı üzerine, Harbiye Nezareti emrine verilen Mustafa Kemal Paşa ile birlikte 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelmişti³².

İstanbul'da yapılan çalışmaların bir sonucu olarak 28 Şubat 1919'da, İngiliz gizli servis elemanı Yüzbaşı Hoyland, İstanbul'daki İngiliz Gizli Servis Başkanlığı'na verdiği raporda 34 kişinin görevlerinden uzaklaştırılmasını ve İstanbul dışına sürülmesini istemiştir. Bu listede bulunan isimlerin en başında Mustafa Kemal Paşa ve yaveri Cevat Abbas da vardı³³. Neyse ki bu raporun gerekleri yerine getirilmemiştir.

Mustafa Kemal Paşa haklarında böyle bir rapor yazıldığını bilmiyordu. Ama O, uygun bir zaman ve fırsatta İstanbul'dan, basit bir tertiple Anadolu içlerine geçme kararını uygulamaya koymayı istiyordu. Bir gün Cevat Abbas bey'i çağırarak, Kocaeli bölgesinde bir geçiş yolu planlamasını ve bu geçiş yolunun güvenliğinin sağlanması için Kocaeli bölgesinde küçük küçük silahlı müfrezeler oluşturulması talimatını vermiştir.

Cevat Abbas Bey, Mustafa Kemal'in güvenlik içerisinde Anadolu'ya ulaşması için bir yol haritası oluşturmuş ve bu geçiş yolunun güvenliği için her türlü önlemi almıştır. Plana göre, önce Gebze'den Tavşancıl Köyü'ne inilecek, oradan da pek kullanılmayan bir dağ yolu izlenecekti. Tavşancıl köyünde silahlı küçük bir birlik oluşturan Yahya Kaptan ve arkadaşları kendilerine katılacaklardı. Yahya Kaptan ve birliği Mustafa Kemal Paşa'yı özellikle o yörelerde dolaşan ve Türk köylerine saldıran Ermeni ve Rum çetelerinden koruyacaktı (Yahya Kaptan'ın Cevat Abbas Bey tarafından yönlendirilmesinde her ikisinin de Makedonya kökenli olmasının büyük rolü vardır). Belirlenen yol izlenerek Değirmendere bölgesine

³² Sadi Irmak; *Atatürk'ün Çevresi Milli Mücadele Kadrosu*, Hisarbank Kültür Yayınları, 1981, s.96.

³³ Alev Coşkun; *Samsun'dan Önce Bilinmeyen 6 Ay İşgal Hüzün Hazırlık*, Cumhuriyet Kitapları, 3. Baskı, İstanbul, Kasım 2008, s.241.

geçilecek, o bölgede daha önce eşkıyalık yaparken, Cevat Abbas Bey'in girişimiyle Kuvayı Milliye'ye kazandırılan küçük bir silahlı kuvveti de yanlarına alarak İznik-Yenişehir bölgesine ulaşılacaktı. Buraya gelince Ali Fuat Paşa'nın komutası altında bulunan 20. Kolordu'nun herhangi bir askeri birliğine kavuşmak çok kolaylaşacaktı³⁴.

Mustafa Kemal Paşa, 29 Nisan 1919 günü Harbiye Nazırlığı'na çağırılıp kendisine Anadolu'da müfettişlik görevi önerilmeseydi belki de planlanan bu güzergâhtan Anadolu'ya geçilecekti.

Cevat Abbas Bey, 30 Nisan 1919'da 9. Ordu Müfettişliği'ne atanan Mustafa Kemal Paşa'nın başyaveri olarak 19 Mayıs 1919'da Anadolu'ya geçmiş; Erzurum'da Paşa'nın askerlikten istifası üzerine Erzurum Müstahkem Mevkii Komutanlığı emrine atanmışsa da Yaver Muzaffer (KILIÇ) Bey ile beraber yaverlik kordonunu ve rütbelerini çıkararak askerlikten istifa etmişti. Cevat Abbas Bey, Sivas Kongresi'nde Heyet-i Temsiliye Başkâtipliği'ne getirilmişti³⁵.

Cevat Abbas Bey, Osmanlı Mebusan Meclisinin son dönemi için 8 Ocak 1920'de yapılan seçimde, Bolu Milletvekili olarak Meclise katılmak üzere İstanbul'a gitmiş, bu meclisin feshi üzerine Ankara'ya gelerek TBMM'nin genel kuruluna 5 Temmuz 1920'de Bolu Milletvekili olarak takdim edilmiştir. 17 Temmuz'da Yozgat ve yöresindeki ayaklanmanın bastırılmasında görevli olarak izinli sayılıp Meclisten ayrılmış, kurduğu süvari müfrezesi ile bölgede asayiş korumuştur³⁶. 20 Ekim 1920'de özel görevle Bulgaristan'a gönderilmiş³⁷, görevinde başarılı olması dolayısıyla 1921 yılı Temmuz ayı sonuna kadar Sofya'da, Ankara Hükümeti'nin temsilcisi olarak görev yapmıştı³⁸. 4 Şubat 1922'de yeniden Meclis'e katılmış, Milli Savunma ve Dışişleri komisyonlarında çalışmıştır³⁹.

Cevat Abbas Bey Milletvekili iken 1 Eylül 1923'te binbaşılığa yükseltilmiş ve isteği üzerine II. Dönem Bolu Milletvekilliği'nde bulunduğu sırada 27 Şubat 1927 tarihinde ordudan emekliye ayrılmıştır. TBMM'nin III. IV. ve V. dönemlerinde

³⁴ Alev Coşkun; *Age*, s.187.

³⁵ Sadi Irmak; *Age*, s.96.

³⁶ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.90.

³⁷ Turgut Gürer; *Age*, s.114.

³⁸ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.90.

³⁹ Turgut Gürer; *Age*, s.114.

yeniden milletvekili seçilerek yasama görevine devam etmiştir. VI. dönemde milletvekili seçilememiştir. Ömrünün son günlerinde Hereke'deki mütevazı evinde, hatıralarını yazmış ve Atatürk'e refakat ettiği 24 senenin anılarını yaşayarak ömrünü sürdürmüştür. Bu dönemde herhangi bir işle uğraşmamıştır.

Cevat Abbas Bey, daha sonra Yalova'ya geçmiş ve 4 Temmuz 1943'te orada iken 56 yaşında vefat etmiştir⁴⁰.

1.2.CEVAT ABBAS BEY'İN RÜTBE YÜKSELME TARİHLERİ VE YAVERLİK YAPTIĞI SÜRE

Cevat Abbas Bey, 1 Eylül 1908'de teğmen, 19 Ekim 1912'de üsteğmen, 17 Ekim 1916'de yüzbaşı, 1 Eylül 1923 tarihinde binbaşı rütbesi almıştır⁴¹.

Cevat Abbas Bey, Ağustos 1915 – 11 Ağustos 1923 yılları arasında 8 yıl yaverlik yapmıştır. 2. Dönem Milletvekilliğine seçilmesinden Atatürk'ün vefatına kadar onun sivil yaveri gibi hizmete davet etmiş ve yanından ayrılmamıştır⁴².

1.3.CEVAT ABBAS BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE TANIŞMASI

“Cevat Abbas Bey'in, Mustafa Kemal Paşa ile ilk kez Anafartalar'da karşılaştıkları bilinir. Oysa Cevat Abbas Bey'in notlarından, Mustafa Kemal Paşa ile ilk kez, Lofçalı İsmail adlı bir üsteğmen aracılığıyla Selanik'te karşılaştıkları ortaya çıkıyor.

Cevat Abbas Bey'in Mustafa Kemal Bey'le tanışma öyküsü şöyledir:

‘Alay kumandanımın tayinde ısrarı ve tabur kumandanlarının hakkımda gösterdikleri muhabbet ve emniyetlerinin tezahürü beni alay yaverliğini kabule mecbur etti. Yeni vazifemin müsaadesi nispetinde bazı akşamlarda birkaç saatimi fiyatça diğerlerinden ehven bulunan Kristal Gazinosu'nda geçirirdim. Erkan-ı Harp Kolağası (Kurmaya Kıdemli Yüzbaşı) Mustafa Kemal Bey de ordu talim ve terbiye şubesinde ayrılmış, 38. Alay kumandan vekili bulunuyorlardı’⁴³.

“Bir ilkbahar gecesi idi. Masamızın havası yine memleketin fena gidişyle, dertleriyle dolmuştu.

⁴⁰ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.115.

⁴¹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.90.

⁴² Turgut Gürer; *Age*, s.117.

⁴³ Turgut Gürer; *Age*, s.119.

Uzaktan bildiğim fakat bu zamana kadar tanışmak ve konuşmak şerefinden mahrum bulunduğum Lofçalı İsmail'in dostu 38. Alay kumandan vekili Kurmay Kolağası Mustafa Kemal gazinodan içeri girdi. Masamıza huzurlarıyla şeref verdi. İsmail, 93 muhaciri bir ailenin çocuğu idi. Selanik'te doğmuş büyümüş, Mustafa Kemal ile aynı mekteplerde yetişmişti. Hemşeriliklerine inzimam eden mektep arkadaşlıkları ve senli benli görüşmeleri, birbirlerine karşı sarsılmayan bir samimiyette olduklarını gösteriyordu.

Lofçalı beni kıymet vererek Mustafa Kemal ile tanıştırdı. Ve 'bizdendir' derin anlamlı kelimesiyle takdimini bitirdi"⁴⁴.

18 Mart 1915'te Çanakkale Boğazı'nı geçmeye teşebbüs eden İngiliz ve Fransız donanmalarının ağır kayıplar vererek yenilgilerinden sonra, Gelibolu Yarımadası'na çıkmaları düşünüldüğünden, buradaki birlikler tarafından yeni düzenlemeler yapılmasına başlanmıştır.

Bu sıralarda İstanbul Merkez Komutanlığı emrinde görevli bulunan Üsteğmen Cevat Abbas da, 16 Nisan 1915'te yarımada'daki birliklerden 7. Tümen emrine atanmıştır.

25 Nisan 1915'te düşmanın Arıburnu'na çıkarma yapmaya başlaması üzerine Yarbay Mustafa Kemal, komutanı bulunduğu 19. Tümenle düşmanı önleyerek durdurmuştu. Bu başarıdan sonra Mustafa Kemal Bey, 1 Haziran 1915'te albaylığa yükseltilmiş ve 7 Ağustos 1915'te de Anafartalar Grup Komutanlığı'na atanmıştır. Bu tarihten bir gün sonra bizzat idare ettiği taarruzla Anafartalar Cephesi'nde düşmanı geri atmıştır.

Bu muharebeler başlamadan önce, Anafartalar Grup Komutanı Mustafa Kemal Bey, düşmanın Anafartalar Cephesi'nde geri atılması için kurmay başkanına yazdırdığı taarruz emrini, taarruza katılacak olan 7. ve 12. Tümenlere götürmek üzere, irtibat subaylarının görevlendirilmesini istemişti. Bu subaylara, kendi tümenlerinin taarruzu hareketlerini takip etmelerini muharebe hakkında zaman geçirmeden sık sık grup komutanına bilgi vermeleri hususu emredilmiştir.

⁴⁴ Turgut Güler; *Age*, s.120.

Albay Mustafa Kemal, taarruz emrini 7. Tümenine götürmek üzere görevlendirilen bu tümenin irtibat subayı olan Üsteğmen Cevat Abbas'ı görmek ve tanımak istemişti. Komutan kendisine tümen komutanı ile birlikte taarruza iştirak etmesini ve her fırsattan faydalanarak durumdan kendisine bilgi vermesini emretmişti.

Cevat Abbas Bey, daha sonraki günlerde de birçok kez emir tebliği için birliklere gönderilmişti. Anafartalar'da Conk Bayırı'nda aldığı görevleri başarı ile ifa etmesinden dolayı Albay Mustafa Kemal'in, ona karşı başlayan teveccüh, sevgi ve güveni gittikçe artmıştı⁴⁵.

Mustafa Kemal Bey'in, bir görev için bir subayın seçilmesini emretmesi üzerine kurmay başkanı, bu göreve Cevat Abbas Bey'i göndermek istemiş; fakat Mustafa Kemal Bey "Bu çocuğu her yere gönderiyorsunuz. Bu defa da bir kurmay subay gitsin!" diye müdahale etmesi üzerine bir başka subay gönderilmişti. Mustafa Kemal Bey'in kendisine duyduğu güven ve sevgi, bir süre sonra onu yaverliğine alması ile ödüllendirmesini getirecektir.

Düşman, 21 Ağustos 1915'te Küçük Anafartalar Köyü istikametinde tekrar taarruza başlamış; çok şiddetli ve göğüs göğüse devam eden muharebeler, düşman için olumlu bir netice vermemişti. Faaliyet karşılıklı siper muharebelerine dönüşmüştü⁴⁶.

"Cevat Abbas Bey'e göre, düşmanın Çanakkale cephesini boşaltmak hazırlığına geçtiğini ilk sezen Mustafa Kemal'dir. Nitekim bir tümenin sessizce Çanakkale'den ayrıldığı, Selanik'e çıkarıldığı da haber alınmıştır. Mustafa Kemal, genel bir taarruzla düşmanın artık ümitsizleşen kuvvetlerini mahvetmek teklifini yapar. Fakat ordu ve umumî karargâh, artık bir neferin dahi feda edilemeyeceği gerekçesi ile bu teklifi reddeder. Bunun üzerinedir ki Mustafa Kemal, ordu kumandanına, cephe kumandanlığından istifasını vermiş, fakat Liman Von Sanders bu istifayı, hava değişimine çevirmiş, Mustafa Kemal Çanakkale'den ayrılmıştır"⁴⁷.

Albay Mustafa Kemal, İstanbul'a giderken İstanbul'da Genelkurmayda mülhaktık yapmak ve buna ilaveten kendisinin özel işlerine bakmakla

⁴⁵ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.91.

⁴⁶ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.92.

⁴⁷ Şevket Süreyya Aydemir; *Tek Adam*, Remzi Kitabevi, 26. Baskı, c.1, İstanbul, Şubat 2007, s.251.

görevlendirilmek üzere refakat subayı olarak Cevat Abbas Bey'i beraberinde getirmişti.

Cevat Abbas Bey İstanbul'da iken, bir gün Aksaray'da bulunan evinde oturduğu sırada, Merkez Komutanlığı emir subayı tarafından İnzibat Bölük Komutanlığına davet edilmiş ve Merkez Komutanlığına götürülmüştü⁴⁸. Bu olayı Cevat Abbas Bey şöyle anlatmıştır: "İstanbul'da istirahatımız hengâmında harbe iştirakten evvel memur bulunduğum İstanbul Merkez Kumandanlığı inzibat bölüğü kumandanlığı namına merkez yaveri beni bir gün mevcuden merkeze celbetti.

Bu tarzı muamele hiç de hoş değildi. Çünkü mevcuden celbedilmek ancak suçlulara tatbik edilebilen bir muamele idi. Hiçbir suçum olmadığı halde beni tehdit eden bu muameleye mütehayyir olmakla beraber kuzu gibi tabi olmuş ve Merkez Kumandanlığına, gelen memur refakati ile gitmiştim. O esnada esbabını bir türlü keşfedemediğim bu muameleye maruz kalışım beni çok üzmüştü.

Hâlbuki Merkez Kumandanlığı muavinliği odasında saatlerce bekletildikten sonra tekrar askeri inzibat bölüğüne tayinimin tensip buyrulduğunu Merkez Kumandanı Miralay Cevad Beyden tebelleğ ettim. Bu teklifi işitince rahat bir nefes alabilmiştim.

Bana kıymet veren bu tensibe teşekkürden sonra, bu gün refakat şerefi ile mübahi bulunduğum Mustafa Kemal Bey'in muvafakatini almaları lüzumunu cevaben ileri sürmüş ve oradan ayrılabilmiştim.

Akaretlerde 76 numaralı hanede pek mütevazı bir hayat geçirmekte olan kumandanıma derhal mülaki oldum.

Aksaray'daki evimde posta edilerek Merkez kumandanlığına sevk edilirken şehir telefonu bulunmayan kumandanıma Beşiktaş Polis Merkezi serkomiseri Bay Mehmet vasıtası ile haber verebilmiştim.

Nezdine avdetimden müsterih olan kumandanıma geçen vakayı arz ettim. Cevabımdan memnun kalan kumandanım, bir lahza düşündükten sonra 'bir yaver kordonu tak. Belki ondan sonra sana dokunmazlar' buyurdular. Tahriren de Başkumandanlığa inhamı yaptılar ve takibini emrettiler.

⁴⁸ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.92.

Bir saat sonra göğsüme taktığım kordon, Anafartalar Grup Kumandanı Miralay Mustafa Kemal'in yaveri olarak beni tanıtmaya başlamıştı"⁴⁹.

Mustafa Kemal Bey, Çanakkale Savaşları'nın ardından İstanbul'a döndükten bir süre sonra, Sofya'daki başta Büyükelçi Fethi (OKYAR) Bey olmak üzere bazı arkadaşları ve dostlarından Sofya'ya gelmesi için birçok davetler almıştı. Bu daveti kabul eden Mustafa Kemal Bey, Sofya'ya gitmeye karar vermiş ve izin almıştı.

Sofya'ya yaptığı son özel ziyaret sırasında Cevat Abbas Bey İstanbul'da kalmıştı. Mustafa Kemal Bey'i, Sirkeci Garı'ndan uğurlarken, "Bir vazife alıp almayacağınız sorulursa, nasıl hareket edeceğimi emreder misiniz?" diye sormuş, O da "En ufak bir Müfreze Komutanlığı görevi dahi verilirse, hemen kabul edeceğimi söyler ve beni haberdar edersin." demişti.

Birkaç gün sonra Cevat Abbas Bey, Başkomutanlığa çağrılarak Çanakkale'den Edirne'ye istirahat için çekilmekte olan Merkezi Edirne'de bulunacak iki tümenli 16. Kolordu Komutanlığı'nı kabul edip etmeyeceğinin Sofya'ya bildirilmesi istenmişti. Bu istek Cevat Abbas Bey tarafından hemen Sofya'ya bildirildi. Mustafa Kemal Bey, "Tereddütsüz kabul ettiğimin Başkomutanlığa bildirilmesini istiyorum." diye cevap verdi. Bu emrin gereği Yaver Cevat Abbas Bey tarafından hemen yerine getirilmişti⁵⁰. Bu olayı Cevat Abbas Bey eserinde şöyle anlatmıştır: "Umumi harpten evvel balkan devletleri nezdlerinde Türkiye Ateşemilteri olarak Sofya'ya gönderilen Mustafa Kemal Bey; kendine has, yaradılışında mündemiç sevimliliği ile birçok dostlar kazanmıştı.

İstanbul'daki istirahat günlerinden istifade ederek davetlerin ardı arası kesilmeyen Bulgar dostlarının arzularını yerine getirmek maksadı ile Sofya'ya gitmeğe izin almıştı.

Sirkeci garından ayrılmazdan biraz evvel;

- *Zati âlileri Sofya'da bulunduğunuz zaman zarfında bir vazife alıp almayacağınızı Başkomutanlıktan istifsar ederlerse verilecek cevap hakkında emirleri nedir?* Sualime karşı:

⁴⁹ Cevat Abbas Güner, *Ebedi Şef Kurtarıcı Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak*, Halk Basımevi, İstanbul, 1999, s.20.

⁵⁰ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.95.

- *Vatanım tehlikede. En ufak bir müfreze kumandanlığı verirlerse kabul edeceğimi söylersin. Ve beni derhal haberdar edersin. Demiş ve ayrılmıştı.*

Hakikaten çok geçmeden hareketinden birkaç gün sonra başkumandanlık vekâleti muamelatı zatiye müdürlüğünden davet olundum.

Merkezi Edirne’de bulunacak olan iki piyade firka on altıncı kolordu kumandanlığını; kumandanımın deruhte edip etmeyeceğini Sofya’ya bildirmemi emrediyorlardı.

Ayrılırken; sualim üzerine bana verdiği selâhiyetini; ona has yüksek vatanperverane tevazu ve fedakârlığını hatırlayarak on altıncı kolordu kumandanlığını kabul edeceğini tereddütsüz muamelatı zatiye müdürüne arz ve bu yolda Başkumandan vekiline maruzatta bulunulmasını rica ettim.

Cevabım karşısında hayrete düşen pek muhterem hocam Miralay Osman Şevket’i tenvir için; kumandanımdan ayrılırken bana verdiği salâhiyetli emrini yüksek necip mütalaasını ricama ilave eyledim.

Muamele ikmal olunmuştu. Yeni vazifesini telgrafla bildirdiğim kumandanım bir gün sonra Sirkeci garında yanında Sobranya azasından zümre zade Bay Şakir olduğu halde karşılaşmıştım.

Seyahat yolu esnasında sofra arkadaşlığından hoşlandığı zümre zade ile neler konuştuğunu bilmiyordum.

Kumandanım trenden iner inmez asabi bir çehre ile:

- *Bana sormadan neye namıma vazife aldın? İtabına duçar oldum.*

Yeni tanıdığım zümre zadenin; cevabı maruzatıma şahit olmasını istemeyerek:

- *Evde maruzatta bulunurum.*

Umumi cevabımı verirken; kumandanım gülmeğe başladı. O zamandan beri benim de aziz dostum olan zümre zadeye dönerek:

- *Ben salahiyet vermiştim. Çünkü bu gördüğün yaver, benim maksatlarımı en iyi kavramış kafası yerinde bir arkadaştır, diyerek miri mumaileyhe beni tanıttı.*

Ben de kumandanımın bu iltifatı ile latifesini anlamış, müsterih olmuşum”⁵¹.

İşler tamamlanmış ve Mustafa Kemal Bey, 15 Ocak 1916’da 16. Kolordu Komutanlığı’na atanmıştı. 26 Ocak 1916 günü refakatinde yaveri Cevat Abbas Bey ile İstanbul’dan trenle Karaağaç’a gelmiş ve yeni görevini devralmıştı. Bir gün sonra da Çanakkale’den dönmekte olan 12. Tümenin kol başında halkın coşkun alkışları arasında Edirne’ye girmişti.

Albay Mustafa Kemal Bey, Edirne’de kırk dört gün kaldıktan sonra 16 Mart 1916’da, Diyarbakır’a 16. Kolordu’nun sadece karargâhının naklinin kararlaştırılmasını Başkomutanlıktan acele bir şifreyle, “Kolordu Karargâhınız ile Resulayn (Ceylanpınar) üzerinden Diyarbakır İstikametinde hareket ediniz.” emirli telgrafla öğrendi⁵².

Mustafa Kemal Bey’in 28 Şubat 1916 tarihinde Edirne’den yalnız olarak İstanbul’a hareketini takiben Kolordu Karargâhı da 2 Mart 1916 tarihinde yola çıkmıştı.

Karargâh’ın, İstanbul’a gelişinin ertesi günü, başta kumandan olduğu halde bütün karargâh erkânı ve ağırlık kısmı, hazırlanan özel bir trenle ve akşamüzeri Haydarpaşa’dan hareket ederek 5 Mart 1916’da Pozantı’ya varmıştı. Karargâh heyeti Pozantı’da ikiye ayrılarak birinci kafilende kumandan ve refakatlerinde Kolordu Erkan-ı Harbiye Reisi Kaymakam İzzettin, Erkan-ı Harp Yüzbaşı Neşet, Yaver Cevat Beyler ile birlikte otomobille 14 Mart 1916 tarihinde Diyarbakır’a varmışlardı⁵³.

Büyük sıkıntılarla Diyarbakır’a ulaşan Mustafa Kemal Paşa, at üzerinde otuz sekiz gün süren yaklaşık üç yüz kilometre genişlikteki cepheyi denetlemiş ve incelemiş, cepheye daha yakın olması bakımından Silvan’a yerleşmiştir. Bu

⁵¹ Cevat Abbas Gürer, *Age*, s.23.

⁵² İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.95.

⁵³ Şükrü Tezer; *Age*, s.4.

seyahatte Başyaver Cevat Abbas ve Yaver Şükrü beyler komutan'a refakat etmişlerdir.

Cevat Abbas Bey, Mustafa Kemal Paşa ile Diyarbakır'a intikal ettikten sonra, orada Yedek Teğmen Şükrü ve karargâhtaki ilgili personel ile birlikte bu cephelerde onun yanında her türlü faaliyet ve harekâta katılmış, onun şahsi işlerinde kendisine yardımcı oldukları gibi, hem de fiziki korumasını da yapmışlardır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Başyaverlik görevini devralması için İstanbul'da bulunan Salih (Bozok) Bey'i davet etmesi üzerine, onun da 17 Mayıs 1917'de Diyarbakır'a gelerek Başyaverlik görevine başlamasına kadar Cevat Abbas Bey, Başyaverlik görevine devam etmiş, bu tarihten sonra Şükrü Bey ile birlikte Başyaverin emrinde olarak yaverlik görevlerini sürdürmüşlerdir⁵⁴.

Cevat Abbas Bey, ayrıca Veliahd Vahdeddin ile Mustafa Kemal'in refakatinde Almanya'ya gitmiş, İmparator tarafından ikinci dereceden Demir Salip nişaniyle ödüllendirilmiştir⁵⁵.

1.4.CEVAT ABBAS BEY BİTLİS CEPHESİ'NDE

Yapılan incelemelerde, Bitlis Boğazı içinde sıkışıp kalmış olan 5. Fırka Karargâhı ve bu firkanın düzeltilmeye muhtaç muharebe hattını buldukları durumdan kurtarmak konusu üzerinde ehemmiyetle durulmuştu.

Mustafa Kemal Paşa, askerlerin durumunu yakinen gözden geçirmeyi pek lüzumlu ve faydalı gördüklerinden 27 Mart 1332 (1916) tarihinde Diyarbakır'dan ilk önce Bitlis Cephesi'ne gitmişti.

Bu seyahatte kumandanın refakatlerinde Yaver Cevat Abbas ve Emir Zabiti Şükrü beyler bulunuyorlardı⁵⁶.

25 Kasım 1916'da 2. Ordu Komutanı Ahmet İzzet Paşa izin alıp başkente gidince Mustafa Kemal Paşa komutan vekilliğini üstlendi. Doğudaki çarpışmalar İstiklal Savaşı'nda Türk milliyetçi güçlerine komuta edecek subayların çoğunu bir araya getirmişti. 1916 yılında kendilerini Kafkasya Cephesi'nde Mustafa Kemal Paşa'nın komutası altında buldular ve onu önder olarak kabul ettiler. Bu subayların

⁵⁴ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.96.

⁵⁵ Turgut Gürer; *Age*, s.116.

⁵⁶ Turgut Gürer; *Age*, s.162.

arasında en önemlisi İsmet (İNÖNÜ) Bey’de vardı. Ama İsmet Bey ile ilişkileri her zaman kolay yürümüyordu. Mustafa Kemal Paşa İsmet Bey ile ilgili şöyle demişti: “Ben Enver’in adamı olduğu için İsmet’i sevmezdim. İsmet Bey harp başında başkumandanlık karargâhında Harekât Şubesi Müdürü idi. Kendisine hemen bir geri çekilme emri hazırlamasını istedim. Gitti, gelmez. Yaverim Cevad’ı bak ne yapıyor diye yolladım. Döndü, masasının başında düşündüğünü söyledi. Şehirler ve topraklar bırakacaktık. Orduyu kurtarmak için başka çare yoktu. Ama böyle bir karar vermek de güçtü. ‘Git söyle, yazamıyorsa, ben dikte edeyim’ dedim. Bir müddet sonra çekilme emrini yazmış getirdi. Askerlik adabını örnek diye alınabilecek kadar iyi düşünülmüş ve yazılmıştı”⁵⁷.

Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’a vatanın genel durumu üzerine telgraf çektiği raporun başka nüshalarını da yaveri Cevat Abbas Bey ile İstanbul’a elden gönderdiğini anlatmıştır.

Bu tarihi rapor, zamanın Sadrazam ve Dâhiliye Nazırı Talat Paşa ile Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa’ya “zata mahsus” işaretiyle şifreli olarak tellenmişti. Bunu yeterli görmeyen Mustafa Kemal Paşa, mesele hakkındaki teşebbüsüne daha geniş bir ilgi sağlanmasını bilhassa lüzumlu görmüş ve bunun için de sözü geçen rapor konusunun, yakından tanıyarak kendilerine itimadı bulunan kimselere de duyurulmasını uygun bulmuştu.

Bu amaçla raporun ayrıca hazırlanan nüshalarını, bu işe özel olarak görevlendirdiği yaver Cevat Abbas Bey’le İstanbul’a göndermişlerdi.

Raporun bu nüshaları, Cevat Abbas Bey tarafından İttihat ve Terakki Cemiyeti Genel Kâtibi Mithat Şükrü ve Genel Merkez erkânından Doktor Nazım ve Bahattin Şakir beylerle bu doğrultuda diğer bazı zevat ve mebus beylere de ayrı ayrı dağıtılmıştı⁵⁸.

⁵⁷ Andrew Mango; *Atatürk Modern Türkiye’nin Kurucusu*, Remzi Kitabevi, 6. Basım, İstanbul, 2007, s.199.

⁵⁸ Turgut Güner; *Age*, s.163.

1.5.CEVAT ABBAS BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE GÜNEY CEPHESİ'NDEN AYRILARAK İSTANBUL'A GELMESİ VE O'NUNLA ANADOLU'YA GEÇMESİ

Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından Harbiye Nezareti emrine atanmış ve Başyaveri Salih, yaverleri Cevat Abbas, Muzaffer ve Şükrü beyler ile beraber 13 Kasım 1918 günü İstanbul'a dönmüşlerdi.

Barış kadrosunda Ordu Komutanı olması sebebiyle yaverlerinin alındığının bir yazı ile kendisine bildirilmesi üzerine o, "Her halde Ordu Komutanlığı'ndan istifa etmedim. Adı geçen komutanlıktan uzaklaştırılmadım veya emekli edilmedim. Bana emsal gösterilmek istenen kişilerin hiçbiri emsalim değildir. Kanun ve kazanılan hakkım göz önüne alınarak, gereken işlemin yapılması." diye bir cevap vermiştir.

İstanbul'da kalınan günlerin birinde Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya bir dosya sunmuştu. Bu dosyadaki raporlarda Rum köylerine Türklerin hücum ettiği öne sürülüyor ve "Oralarda emniyet ve huzuru temin etmek insanlık namına borcumuzdur" deniliyordu. Bu durumu inceleme görevi de Mustafa Kemal Paşa'ya verilmişti⁵⁹. "Dosyayı okuduktan sonra Harbiye Nazırının yüzüne bakıp;

- *Emriniz paşam?*
- *Bu böylemidir sanırsınız?*
- *Sanmıyorum ama bir şeyler olmak ihtimali vardır.*
- *İşte böylemidir, değil midir, önce bunu meydana çıkarmak için oralara bizim gidip tetkikler yapmamız lazım. Ben Sadrazam paşa ile görüştüm. Sizi münasip gördük. Gider ve meselenin ne olduğunu anlarsınız.*
- *Memnunlukla giderim. Ancak ben oraya Türkler Rumlara zulmediyorlar mı, etmiyorlar mı, yalnız bunu anlamak için mi gideceğim?*
- *Evet, konuştuğumuz bu!"*⁶⁰.

Cevat Abbas Bey, atama kararnamesinin bakanlar kurulunda görüşüldüğü gün, Mustafa Kemal'in de başbakanlıkta beklediğini belirtmiştir. Harbiye Nazırı

⁵⁹ Yücel Özkaya, *agm*, s.137.

⁶⁰ Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, İstanbul, 1984, s.168.

Şakir Paşa, atama konusunun bakanlar kuruluna sunulduğunu, gerektiğinde derhal görüşlerini bildirmesi için Mustafa Kemal'in de bakanlar kurulunun toplandığı Babıâli'de bulunmasını istemişti.

Cevat Abbas Bey bundan sonrasını şöyle anlatmıştır:

“Babıâli'de sadrazamlık bekleme salonunda bekliyorduk. Bakanlar kurulundan başarıyla ayrılan Mareşal Şakir Kumandanımı çağırttı ve dış merdivene doğru yürürken, her şeyin arzuya göre bitirildiğini bildirdi ve bundan sonra da ‘Cenab-ı Hak yardımcınız olsun’ duasında bulundu. Bana dönerek gülümsedi. Ve ima eden bir yüz ifadesiyle memnunsunuz galiba dedi. Yanıtını beklemeden Atatürk'e döndü. Yaveriniz akrabamdır fakat beni hiç sormaz ve aramaz, pek nadir gözüktür. Ancak çok yakın olarak biliyorum size pek bağlı ve düşkündür, dedi”⁶¹.

Mustafa Kemal Paşa, yeni karargâhını tespit ve teşkil etmek üzere çalışmalara başlamıştır. Daha önce 7. Yıldırım Ordusu Karargâhı'nı kurmasından dolayı böyle bir üst karargâh kurma tecrübesi bulunduğundan, yeni karargâhını da kısa zamanda teşkil etmiştir. İlk olarak Cevat Abbas ile Muzaffer beylere “Hemen hazırlığa başlayın, birkaç güne kadar yola çıkıyoruz” demiştir. Vazifeye çağırılan yaverler bu çağrıya hiçbir tehlike düşünmeden büyük bir vatanseverlikle koşmuştur⁶².

1.6.CEVAT ABBAS BEY'İN SON OSMANLI MECLİS-İ MEBUSANI'NA MİLLETVEKİLİ SEÇİLMESİ

“Cevat Abbas Bey, 19 Mayıs 1919 Pazartesi sabahı saat 6'da Mustafa Kemal Paşa'nın başyaveri, Muzaffer Bey'de ikinci yaveri olarak 3. Ordu Müfettişliği Karargâh mensubu ile Samsun'a çıkanlardan biridir”⁶³.

8 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın 3. Ordu Müfettişliği ve askerlikten çekilmesi üzerine, Erzurum Müstahkem Mevkii Komutanlığı emrine atanan Cevat Abbas Bey görevinden ve askerlikten istifa etmişti.

Bu tarihten itibaren de Mustafa Kemal Paşa ile birlikte halkı bilinçlendirme ve örgütleme çalışmalarının içerisinde yer almıştır. Bu doğrultuda 21 Haziran 1919

⁶¹ Alev Coşkun; *Age*, s.385.

⁶² İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.98.

⁶³ Hulusi Turgut; *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2006, s.36.

günü Amasya’da bildirilen genelge Mustafa Kemal Paşa tarafından Cevat Abbas Bey’e yazdırılmıştır⁶⁴.

Cevat Abbas Bey, Erzurum Kongresi’nin ardından, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte 2 Eylül 1919’da Sivas’a geldi. 4 - 11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan Sivas Kongresi’nin son gününde kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliye’nin başkanlığına Mustafa Kemal Paşa, başkâtipliğine de Cevat Abbas Bey seçildi.

7 Kasım 1919 günü yapılan son Osmanlı Meclis-i Mebusanı’na Mustafa Kemal Paşa Erzurum, emekli Yüzbaşı Cevat Abbas Bey de Bolu milletvekili seçildi.

Mustafa Kemal Paşa, arkadaşlarıyla birlikte 27 Aralık 1919 günü Ankara’ya geldi. 12 Ocak 1920’de açılan Meclis-i Mebusan toplantısına Mustafa Kemal Paşa katılmadı. Cevat Abbas Bey, onun tasvibiyle İstanbul’daki toplantıya katıldı.

Bu Meclis, Mustafa Kemal Paşa’nın istediği ve beklediği işlerden yalnız birisini yerine getirmişti: 28 Ocak 1920 tarihindeki toplantısında Misak-ı Milli’yi kabul etmiş, 18 Şubat 1920’de de yaptığı bir açıkloturumda bu kararı millet adına yayınlarak bütün dünya parlamentolarına ve basınına göndermişti.

Ayrıca Meclis, Mustafa Kemal Paşa’nın böyle bir beklentisi olmamasına rağmen padişah ve hükümet üzerine tesir yaparak, Damat Ferit Hükümeti tarafından alınmış olan Mustafa Kemal Paşa’nın “askerlikten tart” kararını bozarak “istifa” şeklinde düzeltirmişti.

16 Mart 1920’de İstanbul’un işgali üzerine Meclis son toplantısını yaparak, milletvekillerinin görevlerini yapmalarında güven verici bir ortam meydana gelinceye kadar görüşmelerin ertelenmesi görüşü Meclis başkanlığına teklif edilmiş ve toplantıya son verilmişti.

11 Nisan 1920’de padişah iradesiyle, en geç dört ay içinde yeni seçimlerin yapılması kaydı ile Osmanlı Meclis-i Mebusanı fesh edilmiş ve bir daha da toplanmamıştır.

Meclis’in feshi üzerine milletvekillerinden bazıları 23 Nisan 1920 günü toplanacak olan TBMM’ye üye olarak davet edilmişlerdir.

⁶⁴ Mustafa Kemal Atatürk; *Nutuk*, Alfa Yayınları, 1-2. Basım, İstanbul, 2005, s.23.

Davet edilen üyelerden biri de Cevat Abbas Bey'dir. Cevat Abbas Bey Ankara'ya gelmiş, Meclis'in açılışından yaklaşık iki buçuk ay kadar sonra 5 Temmuz 1920 günü Bolu milletvekili olarak Meclise takdim edilmiştir⁶⁵.

1.7. CEVAT ABBAS BEY'İN TBMM VE MİLLİ MÜCADELE GÜNLERİ

Cevat Abbas Bey, Meclisin feshinden sonra bazı milletvekili arkadaşları ile muhtelif yol ve araçlardan faydalanarak, büyük zorluklardan sonra TBMM'nin I. Dönemine, 5 Temmuz 1920'de Bolu milletvekili olarak katılmıştı.

Bu sırada vatanın düşman tarafından işgal edilmiş bölgelerinde muharebeler devam etmekteydi. Bunlara ilave olarak bazı yerlerde de iç ayaklanmalar başlamıştı. Cevat Abbas Bey, Yozgat ve yöresinde başlayan ayaklanmaların bastırılması için görevlendirilmiş ve 17 Temmuz 1920'de Meclis'ten izinli sayılarak ayrılmıştı. Kurduğu süvari müfrezesi ile bu bölgede emniyeti sağladıktan sonra tekrar meclise dönmüştür.

TBMM'nin I. Dönemine üye seçilen Cevat Abbas Bey gibi asker kişiler, rütbelerini muhafaza ediyor ve birliklerdeki görevlerine devam ediyorlardı. Milletvekilliği görevlerini ifa ederken, bir taraftan da askeri görevlerini de sürdürüyorlardı. Cevat Abbas Bey 20 Ekim 1920'de özel görevle yarı resmi olarak Ankara hükümetinin temsilcisi olarak Bulgaristan'a gönderilmiştir.

Cevat Abbas Bey, Yaver Muzaffer Bey ile birlikte yarı resmi ve rütbe işareti olmayan askeri kıyafeti ile Mustafa Kemal Paşa'nın yaverliği görevini yürütüyordu.

Cevat Abbas Bey Mustafa Kemal Paşa ile birlikte 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a ayak bastıktan Milli Mücadele'nin sonuna kadar Erzurum, Sivas Kongreleri, TBMM'nin açılması ve cephelerde diğer yaver arkadaşı Muzaffer'le beraber başyaverlik görevine başladıktan sonra Salih Bey'in emrinde görev yapmışlardır⁶⁶.

⁶⁵ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.105.

⁶⁶ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.106.

1.8. CEVAT ABBAS BEY'İN BULGARİSTAN'DAKİ ÖZEL GÖREVİ

Bulgar hükümeti, Milli Mücadele döneminde Türkiye'nin ilerdeki gelişmesini göz önüne alarak, Mustafa Kemal Paşa ile sağlam bir anlaşma yapılmasını istemekteydi. Ayrıca Bulgaristan, yaptığı desteğe karşılık Mustafa Kemal Paşa'dan ilerde yapılacak barış görüşmelerinde, Türkiye'nin batı komşusu olarak Yunanistan yerine Bulgaristan'ı tercih etmesini istiyordu. Bu maksatla Bulgar Heyeti Türkiye'yi ziyaret etmişti. Bu ziyaret esnasında Bulgar Heyeti Mustafa Kemal ve İsmet paşalarla birçok vilayet ve cepheleri dolaştılar. Devletin kuruluş aşamasında, Türkiye de Bulgaristan ile diplomatik ilişkiler konusunda görüşmelerin başlamasını arzu etmekteydiler.

Müttefik devletler, birçok olayda Bulgarların işlerine karışıyorlardı. Buna rağmen Bulgar hükümeti, Türkiye'nin Sofya'da resmi bir temsilcilik açmasına izin verdi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Çanakkale'den itibaren yakın arkadaşı, yaveri ve güvendiği bir kişi olan TBMM üyesi Cevat Abbas Bey'i 20 Ekim 1920'de yarı resmi olarak Bulgaristan'a gönderdi. Cevat Abbas Bey, Bulgar hükümetinin ileri gelenleri ile daimi ilişki halinde oldu ve Bulgaristan'dan Kurtuluş Savaşı için destek sağlanmasını organize etti. Bu faaliyetler müttefiklerden saklanamadı. Müttefikler, Cevat Abbas Bey'i takip ettiler ve Bulgar hükümetine büyük bir baskı yaparak Bulgaristan'dan çıkarılmasını istediler. Bu baskı üzerine kendisi 1920 yılı sonunda Ankara'ya döndü ve milletvekilliği görevine devam etti.

Cevat Abbas Bey Sofya'da kaldığı süre içindeki müspet faaliyetleri ve Bulgar hükümetine yaptığı telkinler sonucu, Bulgar hükümeti müttefik baskılarına rağmen Türk Milli Mücadelesine karşı olan olumlu tutumunu değiştirmede.

Mustafa Kemal Paşa, Bulgaristan ile olan münasebetlerimiz konusunda 27 Ocak 1923 günü, İzmir'de kendisini ziyaret eden Bulgaristan'ın Edirne eski Konsolosu'na: "Bulgar halkını çok iyi tanıyorum. Sofya'da geçirdiğim bir yıllık Askeri Ataşelik görevinden çok iyi hatıralar taşımaktayım. O sıralarda tanışmış olduğum bazı yüksek ailelerle hala mektuplaşmaktayım. Bulgar halkının bizim Trakya'daki göçmenlerimize sıcak ilgi göstermekte olduğunu bilmekteyiz.

İki memleket arasındaki ilişkilerin, resmi veya gayri resmi olarak başlamasında hiçbir engel görmemekteyim. Bu konuda inisiyatif bana ait değildir.

Zira ben gayrı resmi olarak Cevat Abbas Bey'i göndermişim. Ancak Bulgar Hükümeti, Müttefiklerin baskısı sebebiyle kendisini Sofya'dan çıkarmak zorunda kaldı. Bizim Balkanlar'da dost bir ülkeye ihtiyacımız vardır. Bulgaristan coğrafi, ekonomik ve politik bakımdan bu konuda düşünebileceğimiz en iyi devlettir. İki memleket arasında kurulacak bir dostluk sizi de bizi de daha kuvvetli ve daha bağımsız yapacaktır” demiştir⁶⁷.

1.9. BARIŞ DÖNEMİNDE VE SİVİL HAYATTA CEVAT ABBAS BEY

Cevat Abbas Bey, TBMM II. Dönemi için 11 Ağustos 1923 günü yapılan seçimlerde Meclise girmiş, Cumhuriyet'in ilanında milletvekili ayrıca binbaşı rütbesi ile Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri olarak bulunmaktadır.

Kendi isteği üzerine 27 Şubat 1927'de ordudan emekliye ayrıldıktan sonra da Atatürk'ün vefatına kadar adeta onun sivil yaveri olarak bütün faaliyetlerinde yer almaya çalışmıştır. Atatürk'ün sabah yürüyüşlerinde dahi onunla beraber bulunmuştur.

Cevat Abbas Bey TBMM'de Milli Savunma, Dışişleri ve Sağlık komisyonlarında üye olarak görev yapmıştır⁶⁸.

“Cevat Abbas Bey, Türkiye'de sivil havacılığa öncülük etmiş -bugün Türk Hava Kurumu adını taşıyan- Türk Tayyare Cemiyeti'nin kurucu başkanıdır. Ülkemizde uçuş sevgisinin, havacılık eğitiminin gelişmesi ve yaygınlaştırılmasında önemli rol oynamıştır. Cevat Abbas Bey, Türk Tayyare Cemiyeti kurulmadan önce ve sonra çeşitli yerlerde söylevler vermiş, sivil havacılığın gelişmesi için destek aramıştır⁶⁹.

Cevat Abbas Bey, Atatürk'e çok bağlı ve onun uğrunda canını esirgemeyecek kadar fedakâr ve vefalı bir askerdir. Atatürk'ün de ona karşı sevgi ve itimadı şüphe edilemeyecek derecede idi. Onun hakkındaki düşüncelerini “Benim maksatlarımı en iyi kavramış, kafası yerinde bir arkadaşı”⁷⁰ diye yakınlarına anlatmıştır.

⁶⁷ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.107.

⁶⁸ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.113.

⁶⁹ Turgut Gürer; *Age*, s.285.

⁷⁰ Sadi Irmak; *Age*, s.96.

Cevat Abbas Bey, Atatürk'ün uzun yıllar gece gündüz hiç yanından ayrılmamış, onun her türlü sırrını bilmiş ve bu sırları muhafaza etmiş, her çeşit sevinç ve üzüntüsünü paylaşmış birisi idi.

Cevat Abbas Bey'i, Atatürk muharebe sahasında yanından ayırmazdı. Sebep ne olursa olsun, huzurundan uzaklaşmasını istemezdi. Ancak; hayati ve kritik gördüğü vaziyetlerde, kendi şüphe ve tereddütlerini ortadan kaldırmak veya tehlikeli bir şekilde gerçekleşen muharebelerin iç yüzünü öğrenebilmek için onu memur ederdi.

Cevat Abbas Bey, astlarına çok müşfik ve sevecendi. Aldıkları bir vazifeyi gerçekleştirirken, üç gündür bir şey yemeden muharebe eden askerlere rastlar. Ekmek ve yemeği bir gece vakti getiren iâşe çavuşu, erlere yemek dağıttığı sırada bir düşman piyade mermisi ile sol kolundan yaralanmıştır. Fakat "Arkadaşlarımın karınlarını doyurdum ya!" diyen iâşe çavuşu Mustafa'nın kahramanlığına bizzat şahit olan Cevat Abbas Bey, kendi Harp Madalyası'nı onun göğsüne yerleştirmekte tereddüt göstermeyen bir yapıya sahiptir. Bu olayı da eserinde şöyle yazmıştır: "Çavuşun yanına gelmişim. Sargılar içinde kolu boynuna asılı idi. Gülerek;

- *Ne o! Hayrola! Mustafa çavuş? Dedim.*
- *Efendim; yemek dağıtırken piyade mermisi ile yaralandım. Fakat arkadaşların karınlarını doyurdum ya. Cevabını bihakkin vazifesini yapan bir bahtiyar neşesi ile verdi, gözleri sevinç dolu idi.*
- *Yaran tehlikeli mi Mustafa çavuş? Sualine karşı;*
- *Ehemmiyeti yok efendim. Kemik kırılmış dediler; amma bana bir ziyan vermiyor. Allah devlete millete zeval vermesin, beni iyi ederler efendim.*

Bu Türk yavrusunu; içimden taşan takdir ve tebrik teheyyücü ile hayvanımdan atlayarak kucakladım, öptüm. Gözlerim çavuşun kahramanlığı karşısında yaşarmıştı.

Aferin Mustafa; var ol, sağ ol Mustafa; yürek temennilerimi, göğsümdeki harp madalyamı çıkararak sevgili ve asil milletimin yıkılmaz kal'alar kadar metin Mustafa'sının göğsüne yerleştirmekle; bitirmiş oldum"⁷¹.

Cevat Abbas Bey, Milli Mücadele'den önce Çanakkale Muharebeleri sırasında, Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri olarak yanında bulunmuş, bu görevini Doğu Cephesi ve Suriye Cephesi'nde de sürdürmüştür. Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'ye başlamak üzere İstanbul'dan hareket etmek üzere iken kendisini çağırınca, hiçbir tehlikeyi düşünmeden bu hizmete büyük bir vatanseverlikle koşmuş ve Padişah'ın davranışına karşın Erzurum'da askerlikten istifaya mecbur kalan Mustafa Kemal Paşa ile birlikte ordudan ayrılmış, Milli Mücadele'nin sonuna ve ölünceye kadar Atatürk'ün ardından, izinden yürümüştür.

Türk Milli Mücadelesi sırasında yanında büyük hizmetleri geçen ve büyük yararlıkları dokunan, bu davaya yürekten bağlı yaverini Mustafa Kemal Paşa da unutmamış; büyük bir vefa hissi ile Milli Mücadele sırasında ve sonrasında onu Millet Meclisine üye seçmiştir. Ayrıca, onu Meclisin Birinci Dönemi sırasında bir süre temsilci olarak Bulgaristan'a göndermesi Mustafa Kemal Paşa'nın onun hakkında taşıdığı güvenin açık bir göstergesi olmuştur.

Cevat Abbas Bey, milletvekilliği yaptığı sırada da Atatürk'ün gerek resmi ve gerekse özel ziyaretleri, seyahatlerinde, tatbikat ve manevralarda, onunla beraber olmuş, diğer resmi yaverleri yanında Salih ve Muzaffer beyler gibi adeta onun gayri resmi olarak sivil yaverliğini yürütmüştür.

Cevat Abbas Bey, vazife ve özel hayatında, astlarına ve arkadaşlarına çok samimi sevgi ile muamele eder, aralarında en ufak bir kırgınlığa sebebiyet verecek herhangi bir hal ve geçimsizlik olayının çıkmasına imkân bırakmazdı⁷².

Atatürk'ün sürekli yanında, özellikle de sofrasında olan kişiler basında, 'zevat-ı mutade' olarak anılıyordu; yani her zamanki kişiler. Bunlardan biri de Cevat Abbas Bey'dir⁷³.

⁷¹ Cevat Abbas Gürer, *Age*, s.57.

⁷² İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.114.

⁷³ Turgut Gürer; *Age*, s.374.

Atatürk, Nutuk'ta Amasya Tamimi'nden bahsederken “*Bu maksadın temini için yaverim Cevat Abbas Bey'e dikte ettiğim Tamimim esas noktaları şunlar idi*”⁷⁴ cümlesi ile onun adını söylemiştir. Bu ifade Cevat Abbas Bey için çok şerefli bir olay olarak hafızasından çıkmamış ve kendisi için iftihar vesilesi olmuştur.

Cevat Abbas Bey Atatürk'ün vefatı sırasında Bolu Milletvekili idi.

1.10. CEVAT ABBAS BEY'İN ALDIĞI TAKDİRNAME VE MADALYALAR

Cevat Abbas Bey, İtalyan, Balkan, I. Dünya ve İstiklal Savaşları'na katılmış Yozgat İsyanı'nın bastırılmasında hizmet görmüş; başarılı hizmetleri üzerine iki defa birer yıl kıdem zammı kazanmıştır.

Alman Harp Madalyası, 4. dereceden Mecidi Nişanı, Gümüş Muharebe Liyakat Madalyası ve Kırmızı-Yeşil şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir⁷⁵.

Cevat Abbas Bey, ömrünün sonuna kadar taşıyacağı ve ailesine miras bırakacağı soyadını da Atatürk'ün elinden almıştır. 30 Ağustos 1935'te Atatürk tarafından bizzat “GÜRER” soyadı yazılıp imza edilmiştir.

1.11. CEVAT ABBAS BEY'İN YAZILI ESERİ

Fransızca ve Bulgarca bilen Cevat Abbas Bey, Atatürk'ün vefatından sonra, O'nun yanında bulunduğu günlerin anı ve hatıralarını 1939 yılında “*Ebedi Şef, Kurtarıcı Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak*” isimli bir kitapta toplamıştır.

Cevat Abbas Bey, kitabın önsözünde şunları yazmıştır: “Kaybı ile pek derin acılar duyduğumuz, o ölçülemeyen, tartılamayan büyük varlık, ‘Atatürk’ hakkında yazı yazmak kuvvet ve kudretinde henüz olmadığımı söylemeliyim.

Ancak o, dünya büyüğü, Atatürk'ün yirmi dört yıl hizmet ve refakat şerefini taşımak bahtiyarlığı benim için ne kadar büyükse, koca yıllar devamlı bir surette rahlesinde aldığım feyizlerinin borcunu, bizden sonra geleceklere ve tarihe ödemekte o nisbetde büyüktür.

⁷⁴ Mustafa Kemal Atatürk; *Age*, s.23.

⁷⁵ Fethi Tevetoğlu; *Age*, s.215.

İşte bu maksatlardır ki, ona ve onun inkılabına çözümlenmez bağlarla bağlanan, yarının büyükleri, daha doğrusu Türklüğü olacak, bugünkü vefakar gençliğe, Atatürk'ün yıl dönümü münasebetiyle birkaç yaprak bile olsa zengin tarihinden bahsetmeği vazife bildim”⁷⁶.

1.12. CEVAT ABBAS BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE BERABER BULUNDUĞU GÜNLERE AİT BAZI ANILARI

1.12.1. Mustafa Kemal Bey'in Hayatını Koruyan Cep Saati

Mustafa Kemal Paşa, Veliht Vahdettin ile Almanya seyahatinden dönüşünde, Beşiktaş Akaretlerdeki evinde bulunduğu sırada, Ruşen Eşref (ÜNAYDIN) Bey ile Anafartalar Muharebeleri hakkında söyleşi yaparken, anılarının bir bölümünü şu şekilde anlatmıştır:

“ - Ortalık ağardıktan sonra düşman Conk Bayırı'nı gerçekten cehenneme çevirmişti. Denizden, karadan büyük çaplı topların değişik türdeki mermileri Conkbayırı göklerinde bitmez tükenmez yıldırımlar oluşturuyordu.

Bu konuşmayı sessizce dinleyen Cevat Abbas Bey komutanının müsaadesi ile söze karışarak:

- Bu şarapnel misketlerinden bir tanesi de Paşa'nın göğsünü okşamıştı, bulunduğumuz yer tamamen düşman birlikleri arasında idi. Paşa da, ilerleyen askerlerimizi izlerken göğsüne son derece kuvvetli bir şeyin çarptığını duymuştu.

Mustafa Kemal Paşa:

- Evet, sağ tarafta ceketimde bir kurşun yeri gördüm. Yanımda bulunan Nuri (CONKER): 'Efendim vuruldunuz' dedi. Ben, böyle bir sözün yayılmasının askerlerimizin manevi gücü üzerinde yapacağı olumsuz etkiyi düşündüm. Elimle onun ağzını kapadım:

- Sus, dedim.

Cevat Abbas Bey, sözlerine devam ederek:

⁷⁶ Cevat Abbas Gürer, *Age*, s.2.

- Bir şarapnel misketi göğsünün sağ tarafına, tam saatinin bulunduğu cebe isabet etmişti. Saat parça parça oldu. Fakat o vuruş Paşa'nın göğsünde hafif bir leke bırakmaktan ileri geçememişti, demişti.

Mustafa Kemal Paşa:

- Parçalanmış o saati, savaştan sonra Liman Von Sanders Paşa Hazretleri bir hatıra olarak aldılar. Bana da soyluluk armasını taşıyan saatlerini verdiler, dedi⁷⁷.

Cevat Abbas Bey, bu olayla ilgili şunları yazmıştır:

“Size muharebenin şiddeti hakkında tam ve kesin bir fikir verebilmek için söyleyeyim ki; bulunduğumuz sahada üzerine çelik parçası düşmemiş bir metre kare yer yoktu.

Bu muharebede bütün günü avcı hattında geçiren Mustafa Kemal Bey'in kalbi üzerindeki cebinde, annesinin yadigârı olan bir tarafı siyah menevişli demir saat bulunmasaydı, 10 Kasım 1938'de duyduğumuz acıyı o zaman daha acı bir şekilde duyacaktık. Çünkü o, Türk istikbalini kurmadan, Türkiye Cumhuriyeti'ni yaratmadan, muazzam Türk inkılâbını başarmadan gidecek ve Conk Bayırı ona meçhul kahramanlarımıza olduğu gibi yalnız bir anıt olacaktı.

Bu vesile ile şu noktayı da söyleyeceğim; o gün Komutan'dan, Kurt Geçidi'ndeki bir bataryamızın hedefinin değiştirilmesi emrini almış ve bunun tebliği için bataryanın yanına gitmiştim. Dönüşümde vazifemi yaptığımı ayakta arz etmek mecburiyetinde idim. Düşman ateşi sağanak halinde idi. Tepenin hemen yakınında meylin değişmeye başladığı bir yerde düşman piyade ateşi de ayakta duranlar için pek tehlikeli idi.

Söze başladığım zaman Mustafa Kemal Bey ceketimin ucundan tutarak;

‘Başına bir parça yiyeceksin. Otur da anlat’ buyurmuşlardı. Belki de size basit görünen bu ihtar, Anafartalar'da, Conk Bayırı'nda aldığım birçok vazifemi

⁷⁷ Kemal Arıburnu; *Atatürk ve Çevresindekiler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1995, s.94.

başarmamdan dolayı Atatürk'ün bana başlayan teveccüh ve muhabbetinin ilk kıvılcımı oluyordu”⁷⁸.

1.12.2. Cevat Abbas Bey ile Mustafa Kemal Paşa'nın Kafkas Cephesi'ne Dair Bir Anısı

Cevat Abbas Bey, Kafkas Cephesi'ndeki bu anısını şöyle anlatmıştır: “Mustafa Kemal Paşa, Kafkas Cephesinde Boğlan Gediği Muharebelerine yetişmek azmiyle otuz altı saat hayvandan inmeden cebri yürüyüş yapmış ve ayağının tozu ile çok kritik duruma girmiş olan muharebe cephesinin emir ve komutasını eline almıştı. Sonrasında düşmanın kuvvetlerimizi yok etmeye yönelik muharebe faaliyeti Mustafa Kemal Paşa'yı üç gün ve üç gece uyutmamıştı.

Bir ara yere serdiğim keçe üzerine uzanmasını ısrarla istedim. Uzandı, üç saat sürmeyen bu keçe üzerindeki istirahatı esnasında sekiz emir verdi. Yani yine uyumamıştı.”⁷⁹.

1.12.3. Cevat Abbas Bey'in En Üzüntülü Günü

Mustafa Kemal Paşa, Halep'te kurulacak 7. Yıldırım Ordusu Komutanlığı'na atanıp bu ordunun karargâhını teşkil etmek üzere Temmuz 1917'de Diyarbakır'dan İstanbul'a hareket etmişti. Bu seyahat sırasında kendisine Başyaver Salih ile Şükrü beyler refakat ediyorlardı.

Cevat Abbas Bey, eşinin doğum yapmak üzere olduğunu öğrenmesi üzerine, mazeret izni aldığından Mustafa Kemal Paşa'nın Diyarbakır'dan ayrılmasından önceki günlerde İstanbul'da bulunuyordu. Bu sırada, onun bir oğlu olmuş ve komutanını çok sevdiği ve ona çok saygı beslediği için oğluna Mustafa Kemal adını koymuştu.

Cevat Abbas Bey, mazeret izninin sonunda Diyarbakır'a dönmemiş yapılan uyarılara rağmen bazı sebepler ileri sürerek İstanbul'daki ikametini uzatmıştı. Bu durum Mustafa Kemal Paşa'yı çok üzmüş ve dönmesi için verilen son emre karşı da kazaen elinden yaralandığını bildirerek gösterdiği mazeret, komutanı ister istemez arzu etmediği bir davranışı yapmaya yöneltmişti. Mustafa Kemal Paşa,

⁷⁸ Cevat Abbas Güre, *Age*, s.137.

⁷⁹ İsmet Görgülü; *Atatürk'ün Özel Yaşamı*, Bilgi Yayınevi, Ankara, Mayıs 2003, s.69-70.

Diyarbakır'dan ayrılırken Cevat Abbas Bey'in karargâhtan ilişkisinin kesilmesi hususunun İstanbul Merkez Komutanlığı'na bildirmesini Kurmay Başkanı'ndan istemişti.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a ulaştığı zaman Cevat Abbas Bey de onu karşılayanlar arasında bulunuyordu. Haydarpaşa Garı'nda komutanının elini öpmüş; fakat ondan fazla ilgi görmeyince çok üzülmişti.

Ertesi gün Beşiktaş Akaretlerdeki 76 numaralı eve tekrar gelen Cevat Abbas Bey, komutanının ellerini öperek kusurunu itiraf ve affını istemişti. Anneleri Zübeyde Hanım'ın da katkısıyla büyüklüğünü gösteren Mustafa Kemal Paşa, kendisini affetmiş ve görevinde kalmasını sağlamıştı⁸⁰.

1.12.4. Geldikleri Gibi Giderler

Mustafa Kemal Paşa, 30 Ekim 1918 günü Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından bir gün sonra Adana'da, Alman General Liman Von Sanders'den Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı'nı devir almıştı. O, bu görevde ancak bir hafta kadar bir süre kalabilmiş ve grubun 7 Kasım 1918'de padişah iradesi ile kaldırılmasından sonra, Harbiye Nezareti emrine verilmişti.

Yeni aldığı bu göreve katılmak için Mustafa Kemal Paşa, yaveri Cevat Abbas Bey ile Adana'dan 10 Kasım 1918 günü ayrılarak 13 Kasım 1918'de Haydarpaşa Garı'na ulaşmıştı.

Cevat Abbas Bey, İstanbul'a dönüş gününü şöyle anlatmaktadır:

“İstanbul'a geldiğimiz günü hiç unutamam. Şehrin çok hazin bir hali vardı. İstanbul, düşman donanmalarının limana girmelerinin felaketinin yasını tutuyor, bu büyük yasa Atatürk'ü de ortak ediyordu. Atatürk'le ben, askeri ulaşımın bir köhne motoru ile deniz ortasında yaslanan bir çelik ormanın içinden geçiyorduk.

Ata'nın zarif dudaklarından '*Geldikleri gibi giderler!*' cümlesini işittiğim zaman, mütareke'nin doğurduğu derin ve elemli ümitsizliğimi derhal unutmuştum. Cevabımda aceleci davrandım: '*Size nasip olacak, siz bunları kovacaksınız Paşam!*' dedim.

⁸⁰ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.110.

Gülümsedi, aziz başının içinde şekillenmeye başlayan vatani kurtarma planlarını bir an için yeniden geçiriyor gibi daldı. Sonra: *'Bakalım!'* dedi⁸¹.

1.12.5. Cevat Abbas Bey ile Mustafa Kemal Paşa'nın Bir Ticaret Meselesi

Cevat Abbas Bey, Mustafa Kemal ve Fethi beylerle beraber yaptıkları ticareti "Tatlı dile, kılık kıyafete müstenit limited şirketimizin doğuşu ve akıbeti" başlığı ile anılarında şöyle anlatmıştır:

"Mustafa Kemal Paşa'nın sınıf arkadaşı olmakla beraber, mektepten az tanıdığını söylediği, uzun yıllar askeri sevkiyat işlerinde Esbak Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa'nın önemli hizmetlerini başarıyla gören Binbaşı Ali Rıza Bey ile temasa gelindi. Ben daha önce Ali Rıza Bey'i yakından tanımış ve faaliyeti kendisine hürmet ve muhabbetimi arttırmıştı. Vaki temasta yardımım oldu.

I. Dünya Savaşı yılları içerisinde her İstanbul'a geliş gidişimizde Ali Rıza Bey Mustafa Kemal Paşa için uzun uzadıya ve takdîr cümleleriyle benimle konuşuyordu. Bilhassa mütareke başlarında çok derin bağlılığını da bu muhabbete ilave eder oldu.

Hakikaten, huzuru samimiyet, ciddiyet ve fedakârlık hisleri yaratan Rıza Bey'i ihmal etmemizi uygun bulmamıştım. Zaten vazifeden uzak bile olsa sınıfından tanıdığı bu zat, en nihayet benim üzerimde yapmakta olduğu güzel tesiri Mustafa Kemal Paşa'nın üzerinde birkaç görüşmede hâsıl ettiği resmi işlerde cevval, faal ve samimi görülen bu zat, vatan endişesi ile politika sahasında da faaliyete geçmişti.

Muhtelif küçük küçük cemiyetlerin her birinin gizli gizli faaliyette bulduklarının ve bunların Mustafa Kemal Paşa'nın emrine girmelerine hiçbir mani bulunmadığını ileri süren Ali Rıza Bey, o zaman bilhassa mühim bir siyasi faaliyetin başında bulunan gayet kıymetli, zeki, sivil bir zattır. Mustafa Kemal Paşa ile temasa gelmesi zaruretinden bahsetti. Mustafa Kemal Paşa bu teklifi kabul etti. Ve ilk temas Hava Sokağı'nda Halepli Bay Fansa'nın misafiri olduğumuz evinde vaki oldu. Ali Rıza Bey'in bu tavsiye ettiği zat, kır atlar koşulmuş bir saltanat arabasına benzeyen landos ile gece karanlığında geldi. Kıyafeti düzgün ve temiz nezaket ve tevazuuna

⁸¹ Alev Coşkun; *Age*, s.41.

bakarak kendisine kıymet verilebilen, bu zaair “merhamet buyrun” mukaddemesi ile konuştuğu ince zekâ sahibi olduğu intibamı muhatablarında yaratmakta pek mahir görünmekte idi”⁸².

“Bu zat Mustafa Kemal Paşa’yı bir iki defa ziyaretle kalmadı. Sonraki ziyaretlerinden birinde Mustafa Kemal Paşa’nın müsaadesini istihsal ederek mensup olduğu siyasi zümrenin reisi bulunan ve Vahdettin’in özel ahbabı süsü verilen aksakallı bir molla beyi de beraberinde getirdi. Gelen bu Molla Bey’in kendi kayınpederi olduğunu da pek mahirane bir surette saklayabildi. Şişli’deki eve geçilmişti. Ali Rıza Bey merhumun bu pek itimat ile tanıttığı zat, Şişli’ye de azametli bir kıratlı arabasıyla birkaç defa daha taşınmış ve Fethi Bey ile de tanışmıştı.

Fethi Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın en mahremi ve güvendiği sevgili arkadaşı idi. Bu münasebetle mütarekenin karanlık günlerini ekseriya Mustafa Kemal Paşa ile birlikte geçirirdi. Çok zaman kurtuluş çarelerini beraber tartışırlardı. Gerek Mustafa Kemal Paşa’nın ve gerekse Fethi Bey’in bu zata karşı itimat ve teveccühleri uyanmıştı. Buna rağmen kendisinden şüphe ettikleri zaman da oluyordu.

Fakat bütün şüpheleri gidermek için Ali Rıza Bey’in ona karşı beslemekte olduğu itimadın şevkiyle söylenmiş birkaç müdafaa cümlesinin yeterli geldiğini görüyordum. Bir gün Ali Rıza Bey yalnız gelmiş benim de dâhil olduğum bir sohbeta vesile vermişti. Dereden, tepeden konuşuluyordu. Bir aralık Ali Rıza Bey, kısa bir soruyla üçümüzü de düşündürmüştü.

‘Peki, bütün bu işlerin başarılması için her şeyden önce sizlerin maişet derdinden uzak kalmanız lazımdır. Paranız var mı? Hayatınızın idamesini temin edecek paranız yoksa rahat bir kafa ile çalışamazsınız’ dedi”⁸³.

“Mustafa Kemal Paşa ve Fethi Bey cevap verdiler:

‘Paramız olmamakla beraber bu güne kadar böyle bir şey düşünmedik.’

Ali Rıza Bey, *‘Bu doğru değildir. Her şeyden önce bulunduğumuz pozisyonun icabatını yapmak size zaruridir. Hayat icabı olarak geçinmenizin teminine medar*

⁸² Tarih Kültür Eğitim Derneği İktisadi İşletmesi; *Atatürk ve İktisadi Kalkınma*, Kasım 2009, İstanbul, s.139.

⁸³ Tarih Kültür Eğitim Derneği İktisadi İşletmesi; *Age*, s.140.

olacak ve sizi müsterih yaşatacak parayı ben bulmağa çalışacağım. Ancak gördüğünüz arkadaşımı bu işte sizlere yardıma imale etmeliyim. Mamefi bu gibi işler onun için ehemmiyetsizdir. Zengin bir zattır. Aydan aya koyacağınız bir sermayeyi işletir ve gelirini size vermesini temin için var kuvvetimizle çalışırız. Benim de sizlere karşı naçiz bir hizmetim olsun' mukabelesinde bulundu”⁸⁴.

“Mustafa Kemal Paşa ve Fethi Bey sessizlikleriyle tasdik eder gibi oldular.

Sonra:

'Nasıl?' diye sordular.

'Evet, mesela bir liranız ayda bir lira getirebilir. Çünkü bahsettiğim zat İzmir ile zeytinyağı, incir, üzüm üzerinde geniş bir ölçekte iş yapmaktadır. Ve her ay bir devir içine girecek sermayenizde sizlere her ay yüzde yüz kar verir. Binaenaleyh geçinmeniz için hiçbir endişe ve sıkıntınız kalmaz.'

Yüksek insani ve askeri ahlak ve kâmil insanlık ve insaniyet timsalleri olarak salâbetleri bozulmayan bu iki arkadaş, Ali Rıza Bey'in ahbablarına karşı beslediği itimada iştirak ettiler. Ben de tabi onların yürüyeceği yoldan harice çıkmayı hatırıma bile getirmedim.

Mustafa Kemal Paşa ile Fethi Bey'in teklifte durulması lazım geldiği kanaatine vasıl olduklarını birbirimize bakarak anladım. Yalnız hepimizin içinde bir tereddüt vardı. “Parayı nereden bulacaktık?” ve “Ne kadar olacaktı?” Bereket versin onu da Ali Rıza Bey aydınlattı.

'Paşam sen beş on bin lira, Fethi Bey'de arzu ederse bir o kadar, Cevat'ta bin lira koyarsanız ben arkadaşımın gönlünü yaparım' dedi.

Miktar müşkülâtımızı halletti. Hepimiz muvafakat etmiştik. Üzüntümüz yalnız şundan ibaretti”⁸⁵.

“Ya parayı bulamazsak?

Mustafa Kemal Paşa: *'Annemde para olacak, bir yoklayalım'* dedi. Fethi Bey ödünç olarak tedarik edecekti. Ben bu arada çok üzüliyordum. Para bulamamak ihtimali karşısında bulunuyordum. Mütareke hengâmında şahsi iki binek atımı

⁸⁴ Cevat Abbas Güre, *Age*, s.173.

⁸⁵ Tarih Kültür Eğitim Derneği İktisadi İşletmesi; *Age*, s.140.

satmıştım. Dört yüz liraya baliğ olan bu satış bedeli her ihtimale karşı ile hayatımızın bir ihtiyat akçesi idi. Gerisini, yani 600 lirayı bulmanın benim için pek güç olacağını tahmin ediyordum.

Ali Rıza Bey bu teklifinden sonra bize sermaye bulmak fırsatını kazandırmak için ertesi günü tekrar aynı saatte görüşmek üzere yanımızdan ayrıldı.

Üçümüz yalnız kaldığımız zaman sermaye bulmak endişesinden başka bir şey konuşmadık. Ben her ay bin lira getirecek olan bin lirayı bulmak azmi ile müsaade aldım. Ve evime geldim. Esasen birinci ay sıkıntı çekecektim. İkinci ay sermaye sahiplerine ödenecek. Kârım sermayem olacaktı.

O gece evi eşi dostu, bildikleri yokladım, zorladım; bir ayda ödemek üzere kendi mevcudum kadar ancak bulabiliyordum.

'O halde sekiz yüz lira ile bu şirkete girerim' dedim.

Mustafa Kemal Paşa validesinden temin etmiş, Fethi Bey'de beş bin lira tedarik eylemişti. Ben de noksanından dolayı mahcubiyet duyduğum sekiz yüz lirayı bir zarfa koyarak ilikli cebimde götürdüm.

Hep beraber Ali Rıza Bey'in tavsiyesi ile bir şirket direktörü olan arkadaşın yazıhanesine kırık bir otomobille gidiyorduk.

Büro sahibi bize dondurma ikram ettikten sonra vakurane ve alicenabane bir tavır alarak Ali Rıza Bey'in delaletinden bahsetti. Müstağni bir eda ile paralarımızı alıp açık bulunan kasasına attı.

Artık paralar bizim değildi.

Bir gün iadeleri zaruri olan paraların karşılığına bedel birer senet dahi almaktan bizi men eden şey bu tatlı dillere olan geniş itimadımızdır.

Ayrıldık.

Artık geçim hayatımız bizce müemmendi.

Günler geçti. Ayın dolmasına bir şey kalmadı.

Dolan ayı müteakip kârı sormayı nezakete muhalif bulduk. İkinci ayın bitmesine bir şey kalmamıştı. Hepimizde az çok şüpheler uyanmıştı. En nihayet benim telefonla vaziyeti ticariyemizi sormam uygun bulundu. Sordum: İncir ve üzüm

vesaire birinci ayda İstanbul'a gelmiş, piyasa düşüklüğünden satılamamış, Odesa'ya gönderilmiş. Odesa Kızıl Ordu tarafından işgal edildiğinden oraya da çıkarılamamış. Köstence'ye gönderilmiş olduğu söylendi. Ve hamdolsun hiçbir zarara uğramadığımız temin edildi. Üçüncü ve dördüncü aylarda Karadeniz üzerinde dolaşan sermaye ve kârımızın bize hiçbir şey vermeyeceği artık anlaşıldı. Bu arada sermayemiz de gitmişti”⁸⁶.

“Üçüncü Ordu Müfettişliği'ne tayin edilen Mustafa Kemal Paşa'nın hareketinden bir gün evvel köprüde bu şirket direktörünü bulmuş ve kendi paramdan dört yüz lira tahsil edebilmiş ve geri kalanının tahsilini aileme bırakmışım.

Mustafa Kemal Paşa ve Fethi Bey için de bilahare birer senet alınabilmişti.

Büyük Adam, kıymetli bir dersane olan sofrasında zaman zaman bu müşterek ticaretimizi gülerek anlatır ve kıssadan hisse dağıtır”⁸⁷.

1.12.6. Cevat Abbas Bey'in Atatürk ile Metris'te Yapılan Tatbikatta Bulunması

Cevat Abbas Bey, Atatürk'ün Dolmabahçe Sarayı'nda kaldıkları sırada 28 Mayıs 1936 günü misafirleri ile akşam yemeğinde iken, İstanbul Komutanı Korgeneral Halis BIYIKTAY'ın, gece yarısına doğru kendisini ziyaret ederek, Harp Akademileri Komutanlığı'nın, Metris civarında bir tatbikatı olduğunu arz etmesinden sonra gerçekleşen olayı şöyle anlatmaktadır:

“Hemen sofradan kalkıldı ve derhal hakiki bir muharebe başlangıcının ciddiyet ve ehemmiyetinin havasını teneffüs etmeye başladık. Koca dahi başbuğ, hazırlanmamızı emretti”⁸⁸. “Birkaç dakika sonra yola koyulmuştuk. İstanbul semtinin sessiz gecesini ihlal eden sıralanmış otomobillerimiz Topçu Atış Okulu'na bizi gece yarısında ulaştırdı.

Komutan Halis, kendisine has bütün bağlılık ve ciddiyetiyle, tatbik edilecek meseleyi Atatürk'e izah etti. Manevra başlamıştı. Mavi taraf Hava Kuvvetleri, gece bombardımanına başladılar ve onların isabetli atışlarına biz de şahit olduk. Kırmızı

⁸⁶ Tarih Kültür Eğitim Derneği İktisadi İşletmesi; *Age*, s.141.

⁸⁷ Turgut Güner; *Age*, s.102.

⁸⁸ Turgut Güner; *Age*, s.107.

taraf topçuları cidden yüksek enerji gösteriyorlar ve mavi taraf hava kuvvetlerinin muvaffakiyetlerini hiçe indiriyorlardı.

Şafakla beraber Atatürk arazi üzerinde kısmen otomobille ve kısmen yaya olarak kırmızı taraf kuvvetlerinin taarruzlarını takip buyurdular. Başarı kaydeden isabetli topçu atışlarımızın himayesinde ilerleyen piyadelerimizi bir aralık takibe koyulduk. Atatürk, Arıburnu ve Anafartalar kahramanı gibi gençleşmişti.

Çalı, diken, hendek atlıyor. Durmadan, dinlenmeden avcı hatları ile birlikte ilerliyordu. Mavi taraf avcı tayyarelerinin pikeli taarruzları Atatürk'ün pek hoşuna gidiyordu. Bu hava hücumları, Atatürk'te havacılık bilgilerine ilave edilecek yepyeni bir kaide yarattı.

O da tayyarelerimizin düşman tayyareleri tarafından uğrayacakları taarruzlarda, altlarında bulunan tayyareleri düşman tayyareleri üzerlerine bindirmekle hücum etmelerini kahraman havacılarımızdan istiyordu. Ve bu fedakârlığı göze alacak olan Türk havacılığının karşısında durulamayacağı kanaatini General Halis Bıyıktay'a ve etrafındaki komutanlara telkin ediyordu. Manevra öğleye doğru bir süngü hücumuyla sona erecekti. Hücum hatlarımızla çıkılan tepede bir lâhza istirahataya koyulduk.

Doğrusu çoktan uzaklaştığımız mukaddes mesleğimizin bizlerde bıraktığı gayretiyle yaptığımız yürüyüşten epeyce yorulmuştuk.

Dinlenmeye geçer geçmez Halis Bıyıktay tarafından, Atatürk'e taze pişmiş bir kahve sunuldu. Doğrusu bu ikrama pek özendim.

İhmal edilmemekliğimi karşılamak üzere Atatürk'e:

'Bizde demokrasinin asıl kurallarından olan eşitliğin henüz vücut bulmadığını' gülerek, arz ettim.

- *Neden?* Buyurdular.

- *Efendimize kahve geldi. Bendenize yok, dedim.*

Atatürk'ün:

- *Halis bak, bu Cevat Abbas ne diyor?* Sualine karşı Halis, bütün içtenliğiyle:

- *Efendimiz! Şimdi demokrasinin bizlerde kökleştiğini görecekler ve mahcup olacaklar, cevabında bulunurken, kahvem elime gelmişti*⁸⁹.

“Atatürk 28 Mayıs 1936 günü saat 24.00’te geldikleri tatbikat bölgesinde geceyi geçirmiş ve ertesi gün saat 05.00’te başlayan harekâtın bütün taarruz ve savunma bölümlerini arkadaşlarıyla beraber yaya olarak çok yakından takip etmişti.

Saat 09.30’da Metris’ten ayrılırken Atatürk, tatbikattaki başarılarından dolayı mutluluğunu ifade ile ayrılmadan önce Topçu Atış Okulu defterine şu cümleleri yazmıştır:

‘Topçu Atış Okulunda Unutulmayacak Hatıram.’

29 / 05 / 1936

K.ATATÜRK

Bilahare, Harp Akademileri Komutanı Korgeneral Ali Fuat Erdem, Harekât Müdürü, bütün komuta heyeti ve harekâta iştirak eden subayları tebrik ve takdir etmiş ve ‘*Gördüğüm vaziyetten çok memnun oldum.*’ diyerek bölgeden ayrılmışlardır⁹⁰.

1.12.7. ATATÜRK ile Kemal GÜRER

“1936 yılı Temmuz’un 18’ini 19’una bağlayan gece, Florya Köşkü’nde Atatürk’ün sofrasında bulunan Cevat Abbas Bey’in oğlu Mustafa Kemal’i dersleri çerçevesinde sınava tabi tutan Atatürk, daha sonraları konuşmalarını şöyle sürdürür:

– *Bu sofraya ilk defa geldin. Buradaki duygularını söyleyebilir misin? Kemal,* diye sordu. Kemal:

– *Sofranızda ilk defa oturabilmek bahtiyarlığının derin heyecanı içindeyim. Duygularımı arz edemeyeceğim için büyük affınızı rica ederim Atatürk’üm*⁹¹.

“Karşılığında bulundu. Bunun üzerine Atatürk:

– *Peki, öyleyse senin duygularını ben sana not ettireyim, sonra kalk söyle!* buyurdular ve aşağıdaki notları büyük bir içtenlikle sevdiği ve son derece önem, değer verdiği ve güvendiği cumhuriyet çocuklarına anı olarak gece yarısından sonra, saat biri elli beş dakika geçerken; Kemal’e yazdırdılar:

⁸⁹ Turgut Gürer; *Age*, s.109.

⁹⁰ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.112.

⁹¹ Kemal Arıburnu; *Age*, s.95.

Not: 1- ‘Sizi ilk defa; hayatımın ilk akşamında dinlemekle mutluyum. Burada geniş ruh rahatlığı alanına girdim. Bunun açıklamasını yapayım:

Burada hayatımın ilk akşamında gördüğüm dünyada benim kafamı aydınlatır gibi konuşmalar, güneş altında, kimlerin kafasını aydınlatmaz?

İşte bu buluş benim için bir mutluluk ölçüsü oldu. Ben işittim karanlıkta onun aydınlatan sesini... Gerçekten onu anlamak gerekir. İşte o; burada anlaşıldıktan sonra onu herkes anladığını iddia ederse, bu iki anlayış arasında kesin ayırım olduğunu iddia edecek benim gibi; babam gibi...

Karanlıkta tanınan aydınlıkta bırakılmaz. İşte onun içindir ki, Türk ulusu onu bırakmaz.

Yalnız, duyuyorum; ben bu günkü cumhuriyet çocuğu; onun bayrağıyım. Ben ve benim gibiler onun bayrağı, onun sancağıdır.’

Saat ilerliyordu. Montrö’den haberler gelmişti. Atatürk; Ankara’da bulunan İnönü’ye ‘Zafer senindir, gözlerinden öperim, yarın uçak ile bekliyoruz.’ ve Montrö’deki Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü ARAS’a ‘Arkadaşlarla deniz evindeyiz, kapı açıldı; telgrafını getirdiler. Okumadan anladım. Boğazları kapamışız. Senin ve asker arkadaşlarımın gözlerinden öperim.’ Biçiminde hatırladığım telgraflarını not ettirdiler.

Telgraf taslakları genel sekreterliğe gidedursun Atatürk, Kemal’e kara tahtaya beş soru yazdırdılar:

‘1- Lozan tam mıdır?

2- Lozan’ın bütünlüğünü yadsıyanlar var mıydı? Varsa neden? Yoksa neden?

3- Boğazların serbest bırakılmasında sakınca var mıydı? Varsa neden? Yoksa neden?

4- Montrö’nün Lozan’la ilgisi?

5- Boğazlar daha önceleri açık mıydı?’⁹².

‘‘Bu sorular sofrada bulunanlara sorulmuştu. Fakat Montrö başarısından coşan Büyük Dahi sorularına karşılık beklemeden, Kemal’e ikinci notu yazdırdılar:

⁹² Kemal Arıburnu; *Age*, s.96.

‘Not: 2- İşte size söylüyorum, işittiniz mi? Bugün bayram günüdür. Sevinç günüdür. Niçin bilir misiniz ey sevgili yurttaşlar? Çünkü Lozan, Montrö’de taçlandırılmıştır.

Lozan tamdır ve bütünlüğünü daima tarihte okutacaktır. Fakat onu üzen küçük bir şey, Boğazlar vardı. İşte o Montrö’de çözümlenmiştir. Eğer Türk yüksek duyarlılığı bununla ilgiliyse kesinlikle sevinmektedir, seviniyor ve sevinmelidir.

Türk çocuklarının yazgısı hep başarılı atılımlardır, hep sevinç veren sonuçlar almaktır. Türk çocukları, yürüdünüz; yürüyorsunuz, yürüyorsunuz.

Yaptığınız atılımlar sizi yüksek ülkeye ulaştırmak üzeredir, durmayın yürüyün!

Mutluluk, gençlik, sevinç ve hepsinden sonra dünyaya karşı yüksek bir gurur seni bekliyor.

Türk çocukları! Son sözümün son kelimesine dikkat!

Gurur, ululuk sende temelden vardır. Bunu gösterme! Onu kendi yüksek enerjinin hariminde sakla! Gereklikçe alçak gönüllüğünü göster. Fakat yine gereklikçe göster ezici yumruğunu!

İşte bu niteliklerinle kanıtlayabilirsin ne olduğunu! Benim bu günkü ve yarın ki Türk gençliğinden beklediğim nitelik; bu biçimde belirmelidir.’

Saat üçü geçiyordu. Sabah oluyor, günün aydınlığı pencerelerde beliriyordu.

Atatürk, gramofonda ‘Yanık Ömer’ plağını çaldırttı. Mehmetçiği savaş meydanlarında canlandıran bu türkü sona erer ermez Atatürk, üçüncü notunun tutulmasını Kemal’e emretti:

‘Not: 3- Şimdi kulaklarımızı ve ruhlarımızı okşayan bu ezgi ile duygulanmış olarak konuşmamızın sürdürülmesine izin vermenizi rica ederim.

Büyük insanlık varlığının anlatımına yarayacak kural, kültür dediğimiz kelimenin üzerinde dikkat, inceleme sonucunda alınabilmiş olan kavramlarla anlamlaşır⁹³.

⁹³ Sadi Irmak; *Age*, s.96.

“ ‘Bu arada bütün modern dillerde kullanılmakta olduğu içindir ki, bizde de (Beauxarts) denilen şey olmuştur. Bu kelimeyi Türkler sanıyorum pek haklı olarak: 1. Müzik, 2. Resim, 3. Heykeltıraş, 4. Edebiyat, 5. Mimari, 6. Raks ve jimnastikten bileşik saymışlardır.

Bu branş, insan topluluklarının yüksek niteliğini göstermede çok büyük önemi kapsar. Bu, yüksek karakter temizliği, beceri, ince yetenek ve işte bunların hepsini yapabilmek, sanatçılığın birleşmiş anlatımıdır.

Bu sorun üzerinde bizim de, çocuklarımızın da birlikte durmamız gerekir.

Güzel sanatlarda başarı; bütün devrimlerin başarılı olduğunun en kesin kanıtıdır. Bunda başarı sağlayamayan uluslara ne yazıktır. Onlar, bütün başarılarına karşın uygarlık alanında yüksek insanlık sıfatıyla tanınmaktan her zaman yoksun kalacaklardır.

İşte bunun içindir ki biz elimize aldığımız Büyük Türk ulusunun başarısına çalışmakla mutluyuz. Ne yazıktır ki biz dâhil, bizzat bu işte geriyiz. Çocuklarımız, gençlerimiz, babalarından gördükleri noksanları; dünyaya bakarak tamamlamaya çalışmaktadırlar, çalışmalıdırlar!’

Bu notundan sonra Atatürk; eksikliği ve büyüklüğü kuşku götürmeyen Türk tarihinden ve ana dil olan Türkçeden; ona özgü engin ve taşkın bir inançla söz ettikten sonra dördüncü notunu yine Kemal’e tutturdu:

‘Not: 4- İştittiğimiz sözlerden şu anlamı toparlar gibi olduk; meğerki kendi kendine insanım, toplumum, nihayet milletim diye gelmekte olan varlıkların bilim sözlüğündeki anlamı; yüksek, uygar ulusların sözlerinde bile açıklanmamıştır’⁹⁴.

“Biz, bu konuda anladıklarımızı hemen bütün dünya kamuoyuna kolaylıkla anlatabileceğimizi sanmıyoruz. Fakat biz bu insanlık, uygarlık ve son olarak imtisası sonucunda adam olduklarını sananlara, uygarlığın eski sahibiyle onların sanılarının arasındaki farkı şimdiye kadar gösterememiş olmamız, bizden evvelkilerin acı bir kusuru olduğu bu basit konuşmalardan anlaşıldı.

Bu sözlerle Türkiye Cumhuriyeti’nin, özellikle bu günkü gençliğine ve yetişmekte olan Türk çocuklarına sesleniyorum:

⁹⁴ Sadi Irmak; *Age*, s.97.

Batı senden, Türk'ten çok geriydi. Anlamda, düşüncede, tarihte bu böyleydi. Eğer bugün Batı nihayet teknikte bir üstünlük gösteriyorsa, ey Türk çocuğu, o kabahat senin değil, senden öncelerin affedilmez savsamasının bir sonucudur.

Şunu da söyleyeyim ki; çok zekisin! Belli. Fakat zekânı unut. Her zaman çalışkan ol!"⁹⁵.

⁹⁵ Sadi Irmak; *Age*, s.98.

Cevat Abbas GÜNER⁹⁶.

⁹⁶ <http://www.wikipedia.org> ,16.08.2011.

2.ŞÜKRÜ (TEZER) BEY

2.1.ŞÜKRÜ BEY'İN BİYOGRAFİSİ

Şükrü Bey, 1893 yılında Larissa - Yunanistan'da doğmuştur. Babası, Larissa (Yenişehir)'li Nuri Bey'dir. 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı sonunda imzalanan Berlin Antlaşması gereğince Teselya'nın Yunanistan'a bırakılması üzerine akrabalarından bir kısmı Selanik'e göç etmiştir. Babasının da dâhil bulunduğu diğer bir kısmı ise, daha sonra Selanik'in düşmesi halinde ikinci bir göç olayı yaşanmaması için Anavatan'a geçmeyi tercih etmiş ve Manisa'ya yerleşmişlerdir.

İlk ve orta öğretimini Manisa'da yaptıktan sonra İstanbul-Beylerbeyi İhtiyat Zabıt Mektebine (Yedek Subay Okulu) girerek bu okulun ikinci dönemini 28 Temmuz 1912'de bitirmiş ve yedek asteğmen olmuştur. Bu okul Mahmut Şevket Paşa'nın Harbiye Nazırlığı sırasında ordunun subay kadrosu ihtiyacının kısa sürede karşılanması amacıyla 1910'da kurulmuştu⁹⁷.

Şükrü Bey, okulu bitirdikten sonra zabıt vekili (Asteğmen) rütbesiyle Serez Redif Tümeninin Merkez Alayının Negrita (Hücum) Taburuna atanmıştır. Birliğine katılmak üzere diğer birliklere tayin edilen subaylarla beraber 23 Eylül 1912'de Sirkeci'den özel trenle hareket etmiştir. Kıta'sına katıldıktan sonra tabur yaveri olarak görevlendirilmiştir. Bu sırada Serez Tümeni, Balkan Savaşı cephesinde bulunuyordu. Bu cephenin düşmesi ve Selanik'in Yunanlılar tarafından işgale uğramasından sonra üç arkadaşı ile 17 Kasım 1912'de bir yabancı ülke vapuruna binerek Selanik'ten ayrılmış, Çanakkale'ye geçmiş, oradan İzmir'e gelmiş ve bu savaş süresince de personel depo taburlarında görev almıştır⁹⁸.

“Asteğmen Şükrü Bey, I. Dünya Savaşının patlak vermesi üzerine İzmir'deki 4. Kolordu kuruluşunda bulunan 12. Tümenin 36. Piyade Alayı 3. Taburu emrine verilmiştir. Bu sırada 36. Piyade Alayı İzmir Körfezi bölgesinde kıyı savunması için Narlıdere - Abdullah Ağa Çiftliği'ne yerleşmiştir. Daha sonra, İngilizlerin Çamaltı ve Foça bölgesine bir çıkarma yapmaları ihtimaline karşı bu alay, Çiğli sirtlarına yerleştirilmiştir.

⁹⁷ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.124.

⁹⁸ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.125.

Bununla beraber 12. tümen, Çanakkale bölgesine intikal için emir almış ve orada muharebelere katılmıştır. Seddülbahir bölgesinde çok zayıat verildiğinden bu tümen, cephe gerisine alınmıştır”⁹⁹.

Şükrü Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın 1916-1918 yılları arasında Edirne'den itibaren Diyarbakır, Doğu ve Suriye cephelerinde emrinde bulunmuştur. Bu süre içinde karargâhta ve muharebe sahalarındaki gezi ve denetlemelerinde diğer yaverlerle birlikte onun yanında olmuştur.

Şükrü Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Cevat Abbas Bey'den sonra ikinci yaveri olmuş ve ilk önce onun ve daha sonra başyaverliğe atanan Salih Bey'in emrinde Mustafa Kemal Paşa'ya hizmet vermeye çalışmıştır.

Şükrü Bey, I. Dünya Savaşı sonunda imza edilen Mondros Mütarekesi sonunda uygulanan terhis işlemi üzerine Manisa'ya ailesinin yanına dönmüştür.

Şükrü Bey, İstiklal Savaşı sırasında Manisa'nın Yunanlılar tarafından işgali sonrasında birkaç defa tutuklanmış ve serbest bırakıldığında da her gün karakola gidip imza vermek zorunda kalmıştır. Çok istediği halde katılmadığı İstiklal Savaşı ve ardından Cumhuriyet döneminde devlet memuriyeti görevlerinde bulunmuştur. 1949 yılında emekli olmuştur. Evli olup on çocuk babasıdır¹⁰⁰.

“Şükrü Bey, ömrünün son günlerini İzmir'de çocukları arasında geçirmiş, 28 Haziran 1969 tarihinde 66 yaşında iken vefat etmiştir. Cenazesi törenle İzmir Karabağlar Paşa Köprüsü Kabristanı'na defnedilmiştir”¹⁰¹.

2.2. ŞÜKRÜ BEY'İN MUSTAFA KEMAL BEY İLE İLK KARŞILAŞMASI

Şükrü Bey, Mustafa Kemal Bey ile ilk karşılaşmasını eserinde şöyle anlatmıştır:

“Edirne de bulunduğumuz müddetçe her an yeni vazife ile başka bir cepheye sevk edilmeye hazır vaziyette askerin devamlı talim ve terbiyesiyle uğraşılıyordu. Talim yerimiz her yıl âdet olunmuş olan şimdiki Kırkpınar güreşlerinin yapılmakta olduğu tarihi Saray içi mevkiydi.

⁹⁹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.126.

¹⁰⁰ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.125.

¹⁰¹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.162.

Bir gün talim ve terbiyesiyle mükellef bulunduğum takım efradından bir mangaya, karşılıklı iki sehpa gerili ve derece derece yükseltilen ip üzerinden atlamak suretiyle jimnastik hareketi yaptırmaktaydım. Tam bu sırada, taburumuz talim bölgesinde iki atlının ilerlemekte olduğunu gördüm. Biraz daha yakına gelince öndeki atlının, kolordu kumandanımız olduğunu fark etmiş ve takip ettiği hareket istikametinin bulunduğu yer olduğuna şüphe ve tereddüdüm kalmamıştı.

Biraz sonra aramızda çok kısa bir mesafe kaldığını görünce derhal kendilerine yaklaştım.

Şimdi, kahraman Mustafa Kemal Bey'le karşı karşıyaydım.

Tazim resminden sonra talimatname gereğince, bağlı bulunduğum birliği ve meyanda kendimi takdim ederek günlük programa göre meşgul olduğum talim mevzuunu arz ettim. Yani kısacası tekmil haberini vermiş oldum. İlk sözleri:

- *Devam ediniz!*

Olmuş ve bunu takiben de:

Sizi bu işte hakem tayin ettim. Neticede en çok başarı sağlayacak askeri bana göstereceksiniz!

Emrini vermişlerdi”¹⁰².

“Askerlik hayatımda o güne kadar böyle yüksek bir kumandanla karşılaşmamış olduğum için birkaç dakika içinde cereyan eden bu durumun, bende husule getirdiği heyecandan kendimi nasıl toparlayabilmiş olduğuma hala hayretteyim.

Aynı zamanda, isabetsiz bir harekette bulunmak yüzünden tenkit ve muahezeye maruz kalmamak için de bütün mevcudiyetimle dikkat kesilmiştim.

İşte, bu vaziyet karşısında ve bir an içinde vuku bulan bu fevkaladeliğe mümkün mertebe mukavemete çalışarak verilen emri kemali ciddiyetle yerine getirmeye başladım.

Onbaşı hariç sekiz askerden ibaret mangayı sıraya getirerek ve karşılıklı sehpalara gerili ipi de münasip yüksekliğe çıkardıktan sonra birer birer atlatmaya

¹⁰² Şükrü Tezer; *Age*, s.28.

devam ettim. Talim hareketi bitince bütün heybetiyle at üzerinde dimdik duran kumandanla göz göze gelmiştim.

Kendilerinin, en iyi atlayan askeri çoktan görerek tespit etmiş olduklarına şüphe bulunmamakla beraber, o keskin bakışlarıyla, tevdi buyurdukları hakemlik vazifesinin sonucunu anlamak istedikleri bariz bir surette belliydi.

Beden hareketi yaptırdığım sekiz askerden bir tanesi, diğerlerine nazaran gerçekten çok iyi atlamış ve bunu gözden kaçırmayarak mimlemiştim.

Binaenaleyh, kumandanla göz göze gelince, en iyi atlayan askeri manga sırasından iki üç adım ileriye çıkararak:

- *Kumandanım, en iyi atlayan bu askerdir!* Demem üzerine:

- *Evet, en iyi o atlamıştır!*

Sözüyle birlikte askerin kendilerine yaklaşmasını emir buyurmuşlardı.

- Acaba, ne olacak? Diye telaş içinde neticeyi bekliyorduk.

Asker sert adımlarla yaklaşarak:

Emrediniz Kumandanım! Demesi üzerine; o, hayret verici olduğu kadar meraklı ve heyecanlı manzara bugünkü gibi hala gözlerimin önündedir ve hiç unutamam kumandan eliyle pantolonun sağ cebinden çıkardığı bir altın lirayı askere uzatarak:

- *Al arkadaş bu vazifeni iyi yapmanın mükâfatıdır!* Dedikten sonra manganın diğer efradına karşı:

- *Tekrar gelip, ayrıca sizi de taltif edeceğim.! Vaadinde bulunmak suretiyle gönüllerini almak büyüklüğünü göstermiş ve müteakiben bana da, teşekkürle çok kıymetli iltifat ve teveccühlerini esirgemeyerek ayrılmışlardı*¹⁰³.

“Aynı zamanda sadece, kumanda eğitim birliğinin teftişini yaparak sahadan ayrılmış olmaları benim için ölçüsüz ve o nispette unutulmaz bir şeref vesilesi olmuştu.

¹⁰³ Şükrü Tezer; *Age*, s.29.

Yalnız, günlerce devam eden bu zevk ve neşenin, bana adeta yepyeni bir hayata kavuşmak müjdesini verdiğini, ancak, çok kısa bir müddet sonra bu bahtiyarlığa nail olduğum zaman anlayarak takdir edebiliştim. Şöyle ki:

Kıta teftişi tarihinden yirmi, yirmi beş gün kadar sonra alay kumandanlığından gelen bir emirde, bütün zabitanın, ertesi gün sabahleyin fırka karargâhında toplanması bildiriliyordu.

Bu emir gereğince, evvela tümen merkezine ve oradan da topluca kolorduya gidilmiş ve mensup bulunduğum 12. fırka ile birlikte kolordu emrinde bulunan diğer fırka zabitanı da karargâh binası önündeki geniş avluda toplanarak kumandanın gelmesine intizar olunmuştu.

Bu arada, kolordu karargâhının, emrindeki kıt'aatla birlikte Şark Cephesi'ne hareket emri aldığı keyfiyeti zabitanaya duyurmak maksadıyla tertip edilmişti.

Biraz sonra karargâh binasından çıkarak merdiven sahanlığında mevki alan Kumandan Mustafa Kemal Bey, bütün zabitanın selam resmine mukabelede bulunduktan ve etrafa kısaca göz gezdirdikten sonra konuşmalarına başlamışlardı¹⁰⁴.

“Büyük küçük her rütbede mevcut zabitanla birlikte azami dikkat ve sükûnet içinde sözlerini dinlediğim kumandanın yanı başında bulunanlar arasında yakını olduğum bir zatla karşılaşmak fırsatını bulmuş ve kumandanın nutkunu bitirerek karargâh binasına çekildikten sonra zatın yanına gittiğimde:

- *Şükrü, buralarda mısın?* Demesine karşı, önce elini öptüm ve daha sonra da 12. fırka emrinde bulunduğumu bildirmiştim.

Bu zat, beni beraberine alıp karargâh binasının üst katındaki kumandanlık dairesine çıkardığı zaman, artan heyecanımı güç zapt edebilmiş ve kumandana:

- *Yeğenim Şükrü!* Diye takdim olunmam üzerine hürmet ve tazimle elini öptüğüm kumandan:

- *Nasılsınız?* İltifatında bulunurlarken, bir taraftan da dikkatle bakarak:

Sizi tanıyacağım ve tanıyorum! Buyurmuşlardı.

¹⁰⁴ Şükrü Tezer; *Age*, s.30.

Evet, o keskin bakışlar ve emsalsiz zekâ, bu tahmininde yanılmamıştı. Kumandana; yirmi gün kadar önce Saray içi talim meydanındaki teftişlerinde, beden hareketi yaptırdığım takım efradından başarı gösteren bir askeri nakdi mükâfatla taltif buyurmuş olduklarını kısaca arz etmem üzerine:

Evet, hatırladım! Demek suretiyle geçen bu konuşmadan sonra huzurundan ayrılmıştım.

O zaman emrindeki birliğin Kırklareli'nde bulunduğunu ve özel olarak, kumandanı ziyaret maksadıyla bir gün evvel Edirne'ye gelmiş olduğunu anlatan sayın amcamla büyük bir talih ve hüsnü tesadüf eseri olarak kolordu karargâhındaki toplantı sırasında karşılaşmak fırsat ve imkânı hâsıl olmuş ve buluşma vesilesiyle yapılan takdim sırasında, kumandan nezdinde vaki teşebbüsü neticesinde verilen bir emirle aynı gün kıtamlı ilişim kesilerek kolordu karargâhında naklim icra edilmişti¹⁰⁵.

Şükrü Bey, amcası olan Kurmay Binbaşı Fuat Bey'in tavsiyesi üzerine Edirne'de 28 Şubat 1916 tarihinde Mustafa Kemal Bey'in yaverliğine atanmıştır.

Şükrü Bey, Albay Mustafa Kemal Bey'in yaverliğine atanmasına rağmen Kolordu'nun Doğu Cephesi'ne intikale başlamasından dolayı, ancak Diyarbakır'a ulaşıldıktan sonra fiilen yaverlik görevine başlayabilmiştir.

2.3. ŞÜKRÜ BEY'İN RÜTBE YÜKSELME TARİHLERİ VE YAVERLİK YAPTIĞI SÜRE

Şükrü Bey, 15 Eylül 1912'de asteğmen, 15 Mart 1913'te de teğmen rütbesi almıştır.

28 Şubat 1916 - 13 Ekim 1918 tarihleri arasında 2 yıl 7 ay 15 gün yaverlik yapmış, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, terhisinin ardından yaverlik görevinden de ayrılmıştır¹⁰⁶.

¹⁰⁵ Şükrü Tezer; *Age*, s.31.

¹⁰⁶ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.128.

2.4. I. DÜNYA SAVAŞI'NDA, DOĞU VE GÜNEY CEPHELERİ'NDE ŞÜKRÜ BEY

Mustafa Kemal Paşa Diyarbakır'a ulaştığında 16. Kolordu Bölgesi'nde bilhassa Bitlis ve Muş cephelerine hassasiyet göstermiş, bu sebeple de bu iki cephedeki kuvvetlerle bunların karşısındaki düşmanın durumu hakkında gerekli incelemeleri yapmıştır. Bu inceleme sonunda bu iki cephe hattının da düzeltilmesinin ihtiyaç olduğuna karar vermiştir. Ancak bu iş için girişilecek askeri harekâttan önce anılan cephelerdeki birliklerin teftişini ve durumlarını gözden geçirmeyi lüzumlu gördüğünden, 27 Mart 1916 günü önce Bitlis Cephesi'ne hareket etmiştir.

Bu seyahatte kendisine Yaver Üsteğmen Cevat Abbas ve İkinci Yaver Asteğmen Şükrü beyler refakat etmişlerdir¹⁰⁷.

“Bitlis Cephesi'ne intikal sırasında Veysel Karani Türbesi civarına varıldığında, birliklerine katılmak üzere kendi başlarına cepheye giden subayların, o civarda silahla dolaşan kişiler tarafından soyulup, zorla para ve eşyaların alındığı hususunda Komutana yapılan şikâyet üzerine Süvari Bölük Komutanı, bu işi yapanların barındıkları mevkiye gönderilmiş ve yakalanan 14 kişi Askeri Mahkemeye verilmişti. Bu eşkıyanın, cephe gerisinde işledikleri genel asayiş ihlal ve aynı zamanda vatani vazifelerini ifa için cepheye giden subayların yollarını keserek para ve eşyalarını zorla almak suretiyle yaptıkları soygunculuk fiilleri sabit görülerek idamlarına karar verilmiş ve bu karar başkomutanlığa bildirilmişti. Bu karar caydırıcı etkisini göstermiş ve cephe gerisinde hiçbir zaman buna benzer herhangi bir hal asayiş bozacak olay çıkmamıştı. Müteakiben Bitlis yolu üzerinde bulunan bir tümenin karargâhına gidilmiş, bu tümenin birinci hatta bulunan birlikleri komutan tarafından denetlenmişti. Ertesi sabah Ruslar, cephedeki birliklerimize taarruz etmiş ve bu taarruz def edilmişti.

Bilahare Siirt'e giden komutan burada iki gün kalmıştı. Muş'a gitmek üzere hareketten sonra Silvan yakınlarında bulunduğu sırada alınan bir şifreli emirde, Keşan'da bulunan 2. Ordu Komutanı Ahmet İzzet Paşa'nın karargâh ile birlikte Diyarbakır'a hareket ettiği, Mustafa Kemal Paşa'nın Komutanı bulunduğu 16. Kolordunun da bu ordu emrine verildiği bildirilmiş ve kolordu birliklerinin genel

¹⁰⁷ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.128.

durumu hakkında bilgi istenmişti. Bu emir Mustafa Kemal Paşa için büyük bir sürpriz olmuştu. Çünkü O Edirne’de bulunduğu sırada başkomutanlıkça İstanbul’a davet edilmiş ve ilerde Doğu Cephesi’nde bir ordu teşkilinin düşünüldüğü, bu ordunun komutanlığın kendisine verileceği vaadi ile şimdilik 16. Kolordu Komutanı olarak Diyarbakır’a gitmesinin uygun görüldüğü kendisine bildirilmişti. Başkomutan Vekili Enver Paşa verdiği bu sözde durmayarak Ahmet İzzet Paşa’yı Diyarbakır’a gönderiyordu. Alınan bu emirden sonra tekrar Silvan’a gelen Mustafa Kemal Paşa’nın bu yeni düzenleme üzerine Diyarbakır Ordu Merkezi olacağından 16. Kolordu Karargâhı’nın Silvan’a nakli geliyordu. Karargâhını Silvan’a nakledip yerleşme işleri bittikten sonra Komutan yarım kalmış olan Muş Cephesi gezisini tamamlamak üzere bölgeye gitmişti. Bu cephede Rusların yaptığı taarruz sırasında savaş taktiği gereği birliklerimiz geri harekâta başlamışlardı. Bu harekât bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından mükemmel bir şekilde sevk ve idare edilmişti”¹⁰⁸.

Bu harekât sırasında Mustafa Kemal Paşa’nın gösterdiği cesaret ve kahramanlıklardan birini Yaver Şükrü Bey şöyle bahsetmiştir:

“Planlı bir şekilde yapılan bu çekilme harekâtında birliklerin en geride kalan son perakende erleri de önünden geçmiş ve görünürde hiç kimse kalmamış olmasına rağmen, araziye hâkim olan bir noktada dimdik ayakta duran paşa hala yerinden ayrılmıyordu. Bu durum karşısında Yaver Cevat Abbas Bey ve ben kabımıza sığamıyor ve neredeyse düşman takip kuvvetlerine esir düşeceğimizden endişe ediyorduk. Buna rağmen ben ağzımı açamıyor, paşanın vereceği emri bekliyordum; fakat Cevat Bey’in sabrı tükenmiş olacak ki:

- *Atları emreder misiniz Paşam!* Demesi üzerine O, sert bir ifadeyle;

- *Aceleyle lüzum yok. Hareket zamanını ben bilirim, ihtarında bulunmuştu.*

Aradan bir süre geçtikten sonra Cevat Bey bütün cesaretini toplayarak tekrar: *Paşam kimse kalmadı, atları emreder misiniz?* Diyecek oldu. Fakat dediğine pişman da oldu Paşa, *tek asker önümden geçip emniyete girmedikten sonra buradan ayrılmayı hiçbir zaman düşünmedim*, demişti.

¹⁰⁸ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.129.

Paşanın işaret ettiği tarafa baktığımız zaman bir askerin oldukça yavaş bir yürüyüşle ilerlemekte olduğunu görmüştük. Birliğinden ayrılıp geri kalan ve bu derece mecalsiz yürüyen asker acaba yaralı mıydı? Neden sonra, bulunduğumuz yerin kırk - elli adım ilerisindeki yoldan geçtiği sırada komutanın emirleri ile yanına yaklaşan askerin, hasta ve halsiz olduğunu görmüş, aynı zamanda silahı, cephanesi ve sırtındaki çantasıyla güçlkle yürüyebilmesi yüzünden geriye kaldığını anlamış ve bu durumu paşaya arz etmiştik. Derin bir sükûnet ve sessizlik içinde geçirdiğimiz o dakikalardan sonra komutan artık gerilerde kimsenin kalmadığına kanaat getirmiş olacak ki yerinden bir iki adım ayrılarak bize hitaben, mülayim; fakat kesin bir ifade tarzı ile:

- *Çocuklar, şu topraklardan ayrılmaya gönlüm bir türlü razı olmuyor, saatlerce ve üzüntü ile hep bunu düşünüyorum, zihnim daima bununla meşgul. Bugün, çaresiz buradan ayrılacağım; fakat bir şartla ki, o da, çok kısa bir gelecekte ve hem de yalnız buralara kadar değil, daha ilerilere gitmek için yine geleceğim, demişti”*¹⁰⁹.

2.5. ŞÜKRÜ BEY’İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE HİCAZ SEFERİ KOMUTANLIĞINA GİTMESİ

“2. Ordu Komutanı İzzet Paşa’nın İstanbul’a izinli olarak gitmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa bu ordunun komutanlığına kısa bir süre için vekâlet emri almıştı”¹¹⁰. İzzet Paşa dönünce bu vekâlet görevi de sona ermiş ve kendisi ordu merkezi olan Sekerat’ı terk ederek 16. Kolordu Karargâhı’nın bulunduğu Silvan’a dönmüştü. Bir müddet sonra 17 Şubat 1917’de Ordu Komutanlığı yetkisiyle, fakat 4. Ordu emrinde olarak Hicaz Seferi Kuvvetleri Komutanlığına tayini çıkan Mustafa Kemal Paşa, bu yeni görev için hazırlığa başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa yaverleri Cevat Abbas ve Şükrü beyler ve karargâhtan bazı subayların katılımı ile teşkil edilen bir heyetle Silvan - Diyarbakır - Mardin’e karayoluyla, Derebesiye’den sonra da trenle Cerablus’a vardığı sırada Yaver Şükrü Bey, öğle yemeği için Nokta Komutanına müracaatında, her türlü hazırlığın yapıldığını öğrenmişti. Yemekten sonra Mustafa Kemal Paşa’nın yemek ücretlerini ödemek istemesi üzerine Nokta Komutanı heyetin, 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa’nın özel misafiri olduğu

¹⁰⁹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.130.

¹¹⁰ Yusuf Hikmet Bayur; *Age*, s.109.

söyleyince paşa, bu durumu hayretle karşılamış fakat pekâlâ demiştir. Halep'e ulaşıldığında şehrin en konforlu otellerinden birinde paşa'ya özel bir daire tahsis edildiği ve maiyetindekilere de birer oda ayrıldığı görülmüştü. Bu otelde kalındığı süre içinde otel ve yemek masraflarının da Cemal Paşa'ya ait olduğunu öğrenmişti. Cemal Paşa'nın bu ilgi ve misafirperverliğini Mustafa Kemal Paşa sadece şahsına karşı olan sevgi ve saygının bir göstergesi olarak görmüştü¹¹¹.

Şam'a varıldığında Mustafa Kemal Paşa istasyonda bando ve saygı kıtası ile yüksek rütbeli subaylar, şehrin ileri gelenleri ve halk tarafından coşkuyla karşılanmış ve valiliğe gitmişti. Mustafa Kemal Paşa, istasyonda karşılayıcılar arasında 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa'yı göremeyince canı sıkılmış ve neşesi kaçmıştı. Bu yüzden vilayette çok kısa bir süre kaldıktan sonra ayrılmak istemişti. Valinin, kendileri ve heyet için meşhur Viktorya Oteli'nde gerekli hazırlığın yapıldığını ve emirlerine hazır olduğunu bildirmesi üzerine komutan, bu otel yerine başka bir otelde kalacaklarını söylemişti. Sonradan, 1908'den beri Selanik'ten arkadaşı olan Cemal Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'yı karşılamamak için bilhassa Beyrut'a gittiği anlaşılmıştı.

Ertesi gün Cemal Paşa'nın Beyrut'tan döndüğü öğrenen Mustafa Kemal Paşa, kendisi ziyaret için randevu alınmasını yaverlerine emretmişti. Bu emir üzerine Cevat Abbas Bey, Ordu Karargâhı'ndaki ilgililerle yaptığı telefon görüşmesinde Cemal Paşa'nın istirahatta olduğunu, randevunun ne zaman alınabileceğinin bilinmediğini öğrenmişti. Bu konuşmanın aynen kendisine arz edilmesi üzerine komutan, telefondaki muhababına hiddetle:

'Alo ben Mustafa Kemal, Paşa hazretlerini ne zaman, hangi saatte ziyaret edebileceğimi öğrenerek bana hemen bildiriniz' ihtarında bulunmuş ve yaverlerine;

Şimdi cevap gelecek, takip ediniz, emrini vermişti.

Bu sırada Mustafa Kemal Paşa'nın hiddet ve canının sıkılmasından dolayı da burnundan kan gelmişti. Bir müddet sonra arzu edilen ziyaretin hemen yapılabileceğine dair haber alınması üzerine komutan:

¹¹¹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.131.

‘Çocuklar, hiçbirinizin benimle birlikte gelmesine lüzum yok. Ben yalnız gideceğim. Maksadım durumu tartışmak ve gerekirse Cemal Paşa ile kavga dahi etmektir.’ diyerek otomobile binerek ordu karargâhına gitmişti. Dönüşünde, halinde daha önceki sinirlilikten eser kalmadığını gören yaverlerine:

‘Çocuklar geliniz.’ diyerek ordu karargâhında Cemal Paşa ile olan görüşmesini anlatmıştı.

Karargâha gidişinde Cemal Paşa kendisini çok samimi bir şekilde karşılamış, iyi bir kabul ve saygı göstermiş. Bu yakın ilgi onu biraz sakinleştirmişse de yine asıl maksada dokunmadan vazgeçmeyerek konuşma esnasında, bir fırsatını bulup kendisinin Şam’a gelmesi sırasında, onun Beyrut’a gitmesini pek manalı gördüğünden bahsederek, bu seyahatin aynı güne tesadüf ettirilmiş olmasının sebebini anlayamadığını kendisine söylemiş¹¹². Cemal Paşa ise, meseleyi başka bir cepheden yorumlamaya çalışmış, ortada işi ciddiye alacak bir sebep bulunmadığını güler bir yüzle ifade etmiş, sonuç olarak kendisi de artık bu olay üzerinde daha fazla durmaya lüzum görmeyip konuyu değiştirmiş. Cemal Paşa sonunda sanki bilmiyormuş gibi;

‘Paşam nerede ikamet ediyorsunuz, ziyaretinizi iade edeceğim.’ demiş. Paşa da:

‘Ben Damaskus Oteli’ndeyim. Refakatimde bazı arkadaşlarım da var. Bunlar arasında teğmen rütbesini taşıyanlarda mevcut. Fakat benim için hepsi aynı derecede kıymetlidir. Bu itibarla beni değil, bilhassa arkadaşlarımı da ziyarete gelmenizi isterim.’ diye cevap vermiştir. Buna karşı Cemal Paşa da:

‘Peki, arzu ettiğiniz gibi olsun.’ demiş ve sözlerine ‘Paşam Şam’da kalacağınız sürece benim özel misafirimsiniz. Yalnız öğle ve akşam yemeklerine gelişinizde, maiyetinizdeki arkadaşlardan biriyle beraber olarak teşrifinizi rica ederim.’ cümlesini ilave etmişti.

Mustafa Kemal Paşa, ziyaret iadesi için gelen Cemal Paşa’yı karşılamak üzere yaverlerine gerekli direktifi vermişti.

Cemal Paşa’nın çok mükellef ve saray arabalarından farksız yarı açık bir faytonla ana caddelerden otelin bulunduğu sokağa saparak gelmekte olduğunun

¹¹² İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.132.

görülmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, Yaver Cevat Abbas Bey'e: 'Kapıda karşılayınız.' emrini vermişti. Ve kendisini de salonun kapısında misafirini saygı ve nezaketle karşılayarak içeriye buyur etmişti.

Böylece 1908 yılında Selanik'te Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) rütbesiyle Cemal Paşa'nın kurmay başkanlığını yaparken başlayan iki komutanın arkadaşlıkları daha sonradan bozulmuş ise de otelde karşı karşıya gelmiş oldukları sırada aralarındaki sorunlar çözülmüştür.

Mustafa Kemal Paşa Şam'da kaldığı sırada davetli olduğu günlerin birinde Yaver Şükrü Bey'i de beraberinde götürmüştü. Cemal Paşa'nın ikametgâhının görkemli ve debdebeli görüntüsü karşısında Şükrü Bey bir hayli etkilendiğini belirtmiştir¹¹³.

2.6. ŞÜKRÜ BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE 7. ORDU KOMUTANLIĞINA ATANMASI

Şükrü Bey'e, Mustafa Kemal Paşa'nın 2. Ordu Komutanı olarak Diyarbakır'da bulunduğu sırada şerefine verilen bir özel ziyafette çekilmiş bir mesaj ulaşmıştı. Yaverlerin, özel işaretli ve şifreli telgrafları açma yetkisi olduğundan, Şükrü Bey, şifreyi çözüp komutana getirmişti.

“Enver Paşa tarafından çekilen mesajda: ‘Teşkili kararlaştırılmış olan 7. Yıldırım Ordu Komutanlığını şartsız kabul edip etmeyeceğiniz acele bildirilmesi’, ifadesi vardı. Mesajı okuyan Mustafa Kemal Paşa, ‘Çok acayip şey.’ diyerek hayretini belli etmiş ve ‘Böyle bir emre, şu yolda cevap yaraşır.’ diyerek Yaver Şükrü Bey'e ‘Teklif olunan 7. Yıldırım Ordusu Komutanlığını şartsız kabul ediyorum.’ mealinde bir cevap verilmesini emretmişti. Ancak bu cevaptan sonra, bir süre atama emri gelmemiş, gecikme devam ettikçe Komutanın endişesi artmıştı. Nihayet beş gün sonra Enver Paşa imzalı şu mealde bir mesaj alındı:

‘7. Yıldırım Ordusu Komutanlığı’na atamanız yapılmıştır. Ordu karargâhını teşkil etmek üzere ve maiyetinizde yalnız yaverleriniz olduğu halde İstanbul’a hareket ediniz.’

¹¹³ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.133.

Mesajda yalnız yaverlerinizin kaydı bulunmasının nedeni sonradan anlaşılmıştır. Şöyle ki: Mustafa Kemal Paşa daha önce 16. Kolordu Komutanı iken Hicaz Seferi Kuvvetler Komutanlığı'na atandığı zaman karargâh mensuplarından bazı personeli de beraberinde götürmüştü. Enver Paşa, İstanbul'a gelirken de aynı şekilde hareket edilmemesi için personel adedine tahdit koydurmuştu. Mustafa Kemal Paşa bu davranışı uygun bulmamakla beraber, verilen emre uymuş ve Yaver Şükrü Bey'e şu talimatı vermişti:

‘Şükrü! Esasen hazırız ve yola çıkacak vaziyetteyiz, onun için yarın, Başyaver Salih Bey ve sen beraber hareket edeceğiz. Ona göre bugün karargâhtaki işleri tamamlayalım.’ emrini vermiştir”¹¹⁴.

2.7. ŞÜKRÜ BEY’İN 2. ORDUYA ATANMASI

“Mustafa Kemal Paşa 7. Yıldırım Ordu Komutanlığı'ndan istifa etmesi üzerine Halep'ten İstanbul'a gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya Ordu Komutanlığı yetkilerinden daha üstün bir yetki verilmek istenmediğinden, paşanın İstanbul'daki ikameti uzamıştı. Halep'ten İstanbul'a geldikten sonra aradan aylar geçmesine rağmen, ilk zamanlar komutanlığı şeklen uhdesinde bulunan, ne 2. Orduya gitmiş ne de sonradan teklif edilen diğer herhangi bir vazifeyi kabul etmişti.

Şükrü Bey, iki aylık izni bittikten sonra İstanbul'a dönmüştü. Mustafa Kemal Paşa, kendisine arzu ettiği bir komutanlık görevi verilmedikçe vazife kabul etmemek hususunda kararlı olduğu için, Şükrü Bey'in lüzum gördüğü kadar İstanbul'da kalmasının uygun olacağını ona bildirmişti.

Başyaver Salih ve Yaver Cevat Abbas beyler, evli ve aileleri İstanbul'da bulduklarından bu bekleme dönemi onlar için önem taşımıyordu. Şükrü Bey, bekâr ve ailesi de Manisa'da bulunduğundan, İstanbul'da akrabalarının yanında kalıyordu. Bu durumu öğrenen Mustafa Kemal Paşa, Şükrü Bey'e:

‘Şükrü, görüyorsun ki, ben vazife alamıyorum. Kabul edebileceğim bir vazifenin bana ne zaman teklif edileceğini kestirmek mümkün değil. Bu sebeple diğer arkadaşlarına nazaran bilhassa senin çok sıkıntı çektiğinin farkındayım. Senin için şöyle bir kombinezon düşünüyorum. Eski ordumuz (2. Ordu) halen Halep'tedir. Ordu

¹¹⁴ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.142.

Kurmay Başkanı İzzettin Bey'e bir mektup yazarak, senin şimdilik 2. Orduda istihdamını arzu ettiğimi, 2. Ordu Komutanı Nihat Paşa'dan rica etmesini ve hususta lüzumlu işlemlerin yapılmasını bildireyim. İlerde bir vazifeye tayinim halinde, seni 2. Ordudan yanıma daha kolaylıkla alabilirim' demişti.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu mütalaa ve emri üzerine Şükrü Bey, İstanbul'dan hareketle Halep'e gelmiş ve Komutan'ın mektubunu 2. Ordu Kurmay Başkanı Kurmay Yarbay İzzettin Bey'e vermişti. O da kendisini Nihat Paşa'ya tanıtmıştı. Ordu Komutanı, Mustafa Kemal Paşa'nın bu arzusunu memnuniyetle kabul etmiş ve bir taraftan da konuyu, Nablus'a intikal etmiş olan 7. Orduya yazdırarak, Ordu Komutanı Fevzi Paşa'nın muvafakati alınmış ve böylece Yaver Şükrü Bey, 7. Ordu kadrosundan naklen 2. Ordu kadrosuna atanmıştı"¹¹⁵.

Mustafa Kemal Paşa 2 Ağustos 1918'de Karlsbad'dan İstanbul'a dönmüştü. Ancak ona yeniden bir vazife kabul ettirilmesi pek kolay bir mesele değildi. Tayin hususi olarak Enver Paşa tarafından hazırlanan tertiple sağlanmıştı. "Paşa tayin iradesini aldıktan sonra İstanbul'dan harekâtla 26 Ağustos 1918'de Halep'e ulaşmıştı. Böylece O, Ordu Komutanlığı görevinden ayrılarak İstanbul'a gittikten ve on buçuk ay kadar görevden uzak kaldıktan sonra tekrar 7. Yıldırım Ordu Komutanlığı görevine başlamış oluyordu.

Yaver Şükrü Bey, Halep Garı'nda yapılan karşılamada bulunarak, komutanının elini öpmüş; hoş geldiniz Paşam, demişti. Karargâha dönen Şükrü Bey, Paşa tarafından çağrıldığını öğrenince O'nun ikamet ettiği eve gitmiş, saygılarını sunmuştur. Mustafa Kemal Paşa, kendisiyle yaptığı görüşmede, 'Yakın bir gelecekte kendisine vaat edilmiş olan Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'nın verilmediği takdirde, Ordu Komutanlığı'ndan tekrar istifa ederek ayrılmaya kararlı olduğunu ve bu itibarla Şükrü Bey'in sonucu bekleyerek bir süre daha 2. Ordu görevinde kalmasının uygun olacağını' söylemişti"¹¹⁶.

¹¹⁵ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.153.

¹¹⁶ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.156.

2.8. ŞÜKRÜ BEY'İN TERHİS OLMASI

“Mustafa Kemal Paşa Yıldırım Ordular Grup Komutanı olarak Adana’da bulunduğu sırada, bu Grup’un lağvı üzerine izinli olarak 10/11 Kasım 1918 gecesi İstanbul’a gitmek üzere Adana’dan trenle ayrılırken refakatinde Başyaver Salih, yaverler Cevat Abbas, Teğmen Muzaffer ve Şükrü beyler bulunuyordu. Yaver Şükrü Bey, Afyon İstasyonu’nda trenden inmişti.

Manisa’ya yerleşen Şükrü Bey’in, askerlik hizmeti sırasında 28 Şubat 1916’da başlayan ve Kasım 1918’de biten yaverliği; 2 yıl 8,5 ay kadar devam etmiştir.

Şükrü Bey, askerlik hizmetini yaptığı sırada aldığı müspet siciller dolayısıyla teğmen rütbesine yükselmişti ve terhis olduğu sırada bu rütbeyi taşıyordu”¹¹⁷.

2.9. ŞÜKRÜ BEY'İN SİVİL HAYATI

Şükrü Bey, Manisa’da tekrar sivil hayata dönmüş, birkaç ay sonra Düyun-u Umumiye İdaresinde görev almıştı.

Mondros Mütarekesi gereğince Yunanlılar, 15 Mayıs 1919’da İzmir’i ardından 29 Mayıs 1918’de Manisa’yı işgal etmişlerdir. Yerli Rumların ihbarıyla kendisinin Mustafa Kemal Paşa’nın yaverliğini yaptığının, işgal kuvvetleri komutanlığınca öğrenilmesi üzerine Yunan Jandarması onu birkaç defa görevi başından alarak karakola götürmüştür.

Görev yaptığı dairenin müdahaleleri üzerine, her seferinde serbest bırakılan Şükrü Bey, karakola ilk götürülüşünden sonra evlerin de aranması ihtimaline karşı, eline bulunan bütün belge, fotoğraf ve bilhassa Mustafa Kemal Paşa’nın Diyarbakır bölgesinde tuttuğu ve ona verdiği “Hatıra Defteri” ile kendisinin savaşa ait notlarını görev yaptığı dairenin basılı evrak mahzeninde saklamış ve onların ele geçirilmesine zayii olmasına engel olmuştur. Atatürk’ün hatıraları ve kendisinin savaş notları, 1972 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından, “Cumhuriyetimizin 50. Kuruluş Yılı” anısına adanarak yayınlamıştır¹¹⁸.

¹¹⁷ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.158.

¹¹⁸ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.158.

2.10. MİLLİ MÜCADELE YILLARI'NDA ŞÜKRÜ BEY

Şükrü Bey, Manisa'da bulunduğu sırada, işgal kuvvetleri tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya olan hizmeti dolayısıyla sık sık gözaltına alındığı ve zaman zaman da karakola gidip imza vermek mecburiyetinde bırakıldığı için, çok arzu etmesine rağmen, Yunan gözetimi altından kurtulup Anadolu'ya geçme fırsatını bir türlü elde etme imkânı bulamamıştır. Bu yüzden de hayatının sonuna kadar bunun üzüntüsünü yaşamıştır.

Şükrü Bey, Büyük Zafer'den sonra Büyük Komutanını ziyaret etmek üzere İzmir'e gitmiş; fakat İzmir'de bulunduğu sırada kaldığı köşkte paşa ile görüşememiştir. Daha sonra Vilayet Konağı'na uğrayarak Diyarbakır'da 2. Ordu Kurmay Başkanı iken tanıdığı Kurmay Albay İzzettin Bey'e çıkmış ve Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret edememekten dolayı duyduğu üzüntüyü kendisine anlatmıştır. İzzettin Bey'in tavsiyesi üzerine, Mustafa Kemal Paşa'nın kaldığı Göztepe'deki Uşakızade Muammer Bey'in köşküne gitmişse de, yine paşası ile görüşemeyen Şükrü Bey, ertesi gün Suriye Cephesinde yaver olarak emrinde olduğu, halende Mustafa Kemal Paşa'nın Başyaverliği görevini yürüten Salih Bey'in aracılığıyla yaklaşık üç yıldan beri göremediği komutanı ile görüşme imkânı bulmuş ve elini öperek, emirleri olup olmadığını sorduktan sonra müsaadesini alarak Manisa'ya dönmüştür¹¹⁹.

Daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın birkaç kez Manisa'dan trenle geçişi sırasında da istasyonda O'nun la kısa sürelerle görüşme yapma imkânını bulmuştur.

Aradan dört yıl kadar bir süre geçtikten sonra, 15 Haziran 1926 tarihinde İzmir suikastı faillerinin yakalanması üzerine İzmir'e giden Mustafa Kemal Paşa'dan bir gün sonra o da İzmir'e gelmiş ve yine onunla görüşmeden Manisa'ya dönmüştü. Suikast faillerinin yakalanmasından birkaç gün sonra Mustafa Kemal Paşa, İzmir'den trenle Ankara'ya dönerken, trenin Manisa'da durması sırasında, paşanın maiyetinde bulunan amcası Fuat Bey, paşa ile görüştüğünü ve ona özel kalemde bir görev verilmesini hususunda iznini aldığını kendisine bildirmişti.

Şükrü Bey'i, paşasının yakınında ve emrinde tekrar görev alacağını öğrenmesi çok mutlu etmiştir. Ancak, böyle bir göreve atanmasını beklerken, birkaç gün sonra Manisa'daki Varidat Muhasebat Başkâtipliği görevinden, Bergama Vergi Daire

¹¹⁹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s. 159.

Müdürlüğüne atanma emrini almış ve bu atamaya çok üzülmüştür. Yeni göreve katılma hazırlığı yaptığı sırada, görevli olduğu dairenin Genel Müdürü Ankara'dan İzmir'e trenle geçerken, onu Manisa'da kendi müdürü ile trende ziyaret etmiş ve Mustafa Kemal'in maiyetindeki bir göreve tayin beklenirken, bu tayinin yapılamadığı ve sürpriz bir şekilde Bergama'ya verildiğini kendisine anlatmıştır. Genel Müdür, Bergama'daki yeni görevinden dolayı Şükrü Bey'i tebrik etmiş ve bu görevin, hakkında daha hayırlı olacağını söylemiş ve bir atasözünü hatırlatarak: "Kutb-i Sultan Ateş-i Suzan"dır, (Sultana yakın olmak yakan ateş gibidir.) demiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın artık bir ordu komutanı değil, bir Cumhurbaşkanı olduğu ve arada çok fark bulunduğuna işaret etmiştir.

Bu konuşma üzerinden birkaç gün sonra Şükrü Bey, Bergama'daki yeni görevine katılmıştır. Göreve başladıktan sonra, amcası Fuat Bey'den aldığı mektupta da Genel Müdür'ün düşüncesine paralel şu ifadeler bulunmaktaydı:

"Mustafa Kemal Paşa'nın eski haliyle şimdiki durumunu mukayeseye imkân mevcut olmadığı, hali hazır vaziyetin bambaşka ve tamamen nazik ve siyasi mahiyette olduğu unutulmamalıdır. Bana kalırsa kendi mesleğinde ilerlemeye çalışırsan, en doğru bir harekât olur."

Şükrü Bey, bu tavsiyeleri dikkate alarak mesleğinde devama karar vermiştir. Daha sonra Tekel İdaresine geçen Şükrü Bey, bu görevini önce Müdür Yardımcısı ardından Müdür olarak İzmir, Samsun, Bitlis, Diyarbakır ve Malatya da tam 23 yıl sürdürdükten sonra 1949 da emekli olmuştur¹²⁰.

2.11. ŞÜKRÜ BEY'İN ŞAHSİYETİ VE ÖZEL HAYATI

"Şükrü Bey; uzun boylu, ince, çok nazik ve hassas bir yapıya sahipti, inandırıcı ifade tarzı ve akıcı bir yazı üslubu vardı. Teselya'da doğduğu için bir bakıma büyük Atatürk'ün hemşerisi olduğunu söyler ve bu sebeple de övünürdü. Görev hayatında çok ciddi ve ketumdu. Atatürk'ten çok etkilenmişti. Ona ve ilkelerine çok bağlı idi. Vatan sevgisini her sevginin üstünde tutuyordu. O, Atatürk'e olan sevgisinin hasretiyle hayata veda etmiştir. Yaver bulunduğu sırada bu görevin özelliklerine iyi nüfuz etmiş, başyaver ve kendisinden kıdemli olan diğer yaver arkadaşlarına saygıda kusur etmemiştir. Atatürk'le birlik komutanları arasında daima bir denge unsuru

¹²⁰İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.160.

olmaya çalışmış ve bunu çok iyi bir şekilde başarmıştır. Görevinin ayrıcalıklarından asla faydalanma cihetine gitmemiştir. Mütevazı ve sade bir insan olarak yaşamını sürdürmüştür. Esas mesleği askerlik olmamasına rağmen, görevini bir muvazzaf subay gibi yürütmüştür. Atatürk'ün yaverleri arasında ilk ve son yedek subay olarak görev almıştır”¹²¹.

Şükrü Bey, Ekim 1918'de terhisinin ardından Manisa'ya geldikten sonra evlenmiş ve on çocuğu olmuştur. Çocuklarını da büyük bir titizlikle sağlam karakterli olarak yetiştirmeye gayret etmiştir. Onların öğrenimlerine özel ilgi göstermiştir. Oğullarını, asker olmaları için teşvik etmiş, bunlardan ikisi askerlik mesleğini seçmiş, biri jandarma binbaşısı, diğeri de hava teknisyen astsubayı olarak ordudan ayrılmışlardır.

Şükrü Bey, İstiklal Savaşı'na katılamaması ve İstiklal Madalyası'nı alıp, onu sağ göğsünün üzerine gururla takamamasının verdiği üzüntüyü kalbinden hiç çıkaramamıştır. Bu üzüntüsü, daima kanayan ve tedavisi imkânsız bir yara olarak içinde kalmıştır. Ayrıca, aile fertleri de bundan çok etkilendiklerinden üzüntüsü daha da artmıştır¹²².

2.12. ŞÜKRÜ BEY'İN YAZILI ESERİ VE ATATÜRK'ÜN HATIRA DEFTERİ'NİN YAYINLANMASINDAKİ ROLÜ

Şükrü Bey'in “*Atatürk'ün Hatıra Defteri*” isimli bir eseri mevcuttur. Mustafa Kemal'in I. Dünya Savaşı'nda, Diyarbakır'da, Doğu ve Suriye cephelerinde 16. Kolordu, 2. Ordu ve daha sonra da 7. Yıldırım Ordusu ve Yıldırım Ordular Grup Komutanı olarak bulunduğu yıllarda (1916-1918), Şükrü Bey yaverler grubu içinde yaklaşık üç yıl kadar görev yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa, 16. Kolordu ve 2. Ordu komutanlıklarında bulunduğu sırada, kendisinin tuttuğu, 7 Kasım 1916 - 25 Aralık 1916 tarihleri arasında, yaklaşık bir buçuk aylık bir süreyi kapsayan 10 cm. x 15 cm. boyutundaki 52 sayfalık hatıra defterini Şükrü Bey'e vermiştir.

Şükrü Bey, “*Atatürk'ün Hatıra Defteri*” isimli eserinde, Ata'nın yaveri olarak görev yaptığı sırada O'na ve kendisine ait savaş ve hizmet anılarını anlatmış ve

¹²¹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.160.

¹²² İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.161.

Ata'nın bizzat tuttuğu hatıralarını da bir takım halinde bu esere ilave etmiştir. Kitabın sunuş bölümünde Şükrü Bey şu açıklamayı yapmıştır:

“Bu hatıra defterinin muhafazası, bazı hususi evrakı meyanında Kumandan Mustafa Kemal Paşa tarafından şahsıma tevdi buyrulmuştu. Maiyetlerinden ayrılırken diğer belgelerle birlikte kendilerine takdimim sırasında, bu defterin birkaç sayfasını çevirip gözden geçirdikten sonra bana uzatırken;

Şükrü! Bu sende kalsın, buyurarak, naçiz şahsıma hediye etmek suretiyle göstermiş oldukları bu pek büyük lütufları karşısında minnet ve şükranlarımı arz etmekten aciz kalmışım”¹²³.

Prof. Dr. Afet İNAN 1971 yılında İzmir’de Şükrü TEZER’in ailesini bularak onlarla bir görüşme yapmıştır. Oğlu Cahit TEZER, babasının kendi notlarıyla birlikte hatıra defterini, Türk Tarih Kurumunca yayınlanmak üzere Prof. Dr. İNAN’a vermiştir. Bu doküman, Türk Tarih Kurumu ATATÜRK ve Yeni Türkiye Araştırma Merkezinin kararıyla 1972 yılında Türk Tarih Kurumu Basımevinde bastırılmıştır¹²⁴.

2.13. ŞÜKRÜ BEY’İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE BERABER BULUNDUĞU GÜNLERE AİT BAZI ANILARI

2.13.1. Çanakkale’ye Dair Bir Anı

“Mustafa Kemal Paşa ordusunun ihtiyacı olan iaşe meselesine çok önem verir ve bu hususu ileri derecede bir öncelikte ele alınması gereken bir iş olarak kabul ederdi. İaşe işini hal için lüzum gördükçe bölgesindeki mülki amirlerini bir araya getirir, meseleyi onlarla müzakere ederdi. Kararların onlarla müştereken ve zamanında alınmasını sağlardı.

Mustafa Kemal Paşa Şam’dan Diyarbakır’a dönerken iaşe işiyle ilgili olarak karargâhta görevli Kurmay Binbaşı Fuat’ı ordu temsilcisi olarak Halep’te bırakmıştı. Fuat Bey, İstiklal Savaşı sırasında Ankara Komutanlığı yapmış ayrıca Yaver Şükrü Bey’in amcasıdır.

Mustafa Kemal Paşa Diyarbakır da iaşe işleri için ordu bölgesindeki sivil erkânı davetle toplantı yaptıktan ve onların da fikrini aldıktan sonra, bir ziyafet

¹²³ Şükrü Tezer; *Age*, s.2.

¹²⁴ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.162.

verirdi. İşte bu toplantılardan birinden sonraki yemekte Bitlis Valisi Memduh Bey, sırası düştükçe kendisine “Anafartalar Kahramanı” diye hitap etmekten büyük bir zevk duyardı. Bu zat yemekte şanlı zaferleriyle dolu Çanakkale Muharebelerine ait bir hatıra nakletme lütfinda bulunmasını Mustafa Kemal Paşa’dan istemiş; bu arzuyu kabul eden Paşa daha sonraları birçok eser de tekrar edilecek olan hatırayı ilk defa burada anlatmıştır”¹²⁵.

“Çanakkale Muharebeleri devam ederken, 19. Tümen Komutanı olan kendisi, bir ara çok nazik bir safhaya girmiş olan durumun düzeltilmesi için tek çare kaldığını, telefonla 5. Ordu Komutanı Liman Von Sanders’e bildirmişti. Ordu komutanının da bu çarenin ne olduğunu, sorması üzerine o da ordu komutanına, temsil ettikleri emir ve komuta görevini bütün yetkileriyle birlikte kendisine devir ve teslimden başka yapılacak bir şey tasavvur etmediği cevabını verir, ordu komutanı da telefon da:

‘Çok gelmez mi?’ hitabına o son söz olarak;

‘Az gelir’ dediğini anlatmıştır.

Mustafa Kemal Paşa’nın bu son sözü üzerine davetliler içinde bulunan Vali Memduh Bey hemen kadehini eline alarak, samimi bir ifade ve heyecanla;

Paşam, paşam! Sizin bindiğiniz atın üzengisi ben olayım, Anafartalar Kahramanı’nın sıhhatine” diyerek kadehini kaldırmış ve yemektekiler de bu harekete iştirak etmişlerdir”¹²⁶.

2.13.2. Şükrü Bey’in İşlemeli Gümüş Tabakası

“Şükrü Bey, Çanakkale Muharebeleri sırasında İngiliz subaylarından ganimet olarak ele geçirilen nadide bir sigara tabakası ile fosforlu askeri pusulayı, Çanakkale hatırası olarak saklamış ve daha sonra atandığı ve Mustafa Kemal Paşa’nın komutanı olduğu 16. Kolordu emrinde Edirne’den Diyarbakır’a intikal sırasında, bu iki hatıra malzemeyi de beraberinde götürmüş ve orada kullanmaya başlamıştı.

Mustafa Kemal Paşa Diyarbakır’dan bir vesile ile Ergani’ye hareket halinde iken paşa, otomobilde bulunan yaverlerine, ‘*çocuklar kolayınızda sigara var mı*’ diye sormuştu. Şükrü Bey, diğerlerinden önce davranarak tabakayı cebinden çıkarıp

¹²⁵ Şükrü Tezer; *Age*, s.173.

¹²⁶ Şükrü Tezer; *Age*, s.174.

kapağını açmış ve *'Buyurun paşam!'* diyerek kendisine uzatmıştır. Paşanın dikkat çeken bu tabakayı eline alarak *'Şükrü, bu nereden?'* diye sorması üzerine O da: *'Paşam, Anafartalar'a çıkarma yapıp hezimete uğrayan düşman subaylarından ele geçirilmiş bir hatıradır. Lütfen kabul buyrulmasını istirham ederim'* dileğinde bulunmuştur. Paşa da *'Hele şimdilik dursun.'* diyerek sadece bir sigara alıp ve yakmıştır.

Birkaç gün sonra Mustafa Kemal Paşa, ordunun iâşe meselelerini şahsi temas ve müzakere ile halletmek maksadıyla Bitlis, Diyarbakır ve Elazığ valilerini, 2. Ordu Karargâhı'na davet etmiştir. Bu zevattan, Bitlis Valisi olan Memduh Bey, gelirken ordu komutanına armağan olarak Saklavi cinsi bir tay getirmiştir. Valiler 2. Ordu Karargâhı'nda birkaç komutanın misafiri olarak kalmışlar, müzakerelerde bulunup iâşe problemlerini halletmişlerdi. Dönüşlerinden önce Şükrü Bey, vazifeden onun odasında bulunduğu sırada komutan; *'Şükrü, Vali Memduh Bey hediye bir at getirdi. Buna mukabelede bulunmak lazım. Hâlbuki burada bir şey temin etmenin imkânı yok. Hatırıma, Çanakkale hatıranız olan şu sigara tabakası geliyor. Bunu Vali Bey'e verirse çok memnun kalacağını ümit ediyorum.'* demişti. Şükrü Bey de *'Emredersiniz paşam çok yerinde ve isabetli bir şey olur.'* diye cevap vermiştir. Ancak paşa bu tabakayı misafirine vermemiştir. Bunun sebebini de Şükrü Bey'e şöyle açıklamıştır. *'Tabakanın savat işi (gümüş üzerine siyah işleme) pek nefis olması, ayrıca bilhassa Anafartalar da karşımda mağlup edilmiş düşmanın, meşhur bir ordusuna mensup subayından elde edilmiş bulunması sebebiyle, tarihi değeri de olan bu tabakayı kendim kullanmak istediğim için hediye mukabil olsa bile vermeye kıyamayarak alı koydum. Tayın karşılığını ilerde münasip bir şekilde telafi ederiz.'* demiştir. Şükrü Bey de *'Güle güle ve zevkle kullanınız.'* temennisinde bulunmuştur¹²⁷.

¹²⁷ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.139.

Mustafa Kemal Paşa yaverleri ile birlikte, sağından itibaren Salih, Şükrü ve Cevat Abbas beyler¹²⁸.

¹²⁸ <http://www.forumdas.net> , 16.08.2011.

3.SALİH (BOZOK) BEY

3.1.SALİH BEY'İN BİYOGRAFİSİ

“Salih Bey, 1881 yılında Selanik’te doğmuştur. Babası Selanikli Cafer Bey, annesi Çelebi Hanım’dır. Eşi Nuriye Hanım’dır.

Salih Bey, Selanik Askeri Rüştiyesini ve idadisini bitirdikten sonra İstanbul Harp Okuluna geçmiştir. 1903’te harp okulundan teğmen olarak diploma almıştır. Sicil numarası P. 1319 – 158 dir. Okul arkadaşlarından, sonradan kız kardeşi ile evlenen Nuri (CONKER) Bey ile Mustafa Kemal Bey’in büyük dedeleri aynı şahıs idi. Harbiyeyi bitirince önce Mustafa Paşa’da, Bulgar sınırında bir karakola atandı. 1905’te Redif subayı olarak İskeçe’ye verildi. İskeçe’de bulunduğu süre içinde İttihat ve Terakki Cemiyeti ile yakın ilişkiye girdi. 1908’de üsteğmen oldu, Iğdır ve Bolu’ya gönderildi. Bir süre sonra yeniden İskeçe Redif Taburu’na verildi. 1910’da Selanik’te yeni açılan Türk Zabit Mektebi (Subay Talimgâhı)’ne öğretmen oldu. Okul müdürü kayınbiraderi Nuri Bey idi. O dönemde Mustafa Kemal Bey’le sık sık buluşup ülkenin sorunlarını konuşuyorlardı. 1,5 yıl sonra, Ordu Köşkü’nde (Alatini Köşkü) gözetiminde bulunan II. Abdülhamid’in muhafızlığına verildi ve bu görevi Balkan Harbi’ne kadar sürdürdü. Balkan Harbi’nin çıkması üzerine arkadaşları ile birlikte, aldıkları emir üzerine Abdülhamid’i gizlice bir Alman yatına bindirerek İstanbul’a getirip Beylerbeyi Sarayı’na yerleştirdiler. Muhafızlık görevi burada da devam etti”¹²⁹.

II. Abdülhamid’in Bursa’ya nakli düşünüldüğünden ön heyet olarak birkaç arkadaşı ile birlikte Bursa’ya giden Salih Bey, Çanakkale Zaferi’nin kazanılması üzerine Abdülhamid’in Bursa’ya nakil işlemi iptal edildiğinden Beylerbeyi’ne döndü. 1914’te aynı görevde kalmak üzere yüzbaşılığa terfi etti. İşgal ordusunun İstanbul’a girmesi üzerine muhafızlık görevi sona erdi.

Salih Bey, Mayıs 1916 yılında 2. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa’nın istek ve daveti ile komutanlık başyaverliği görevi ile Diyarbakır’a verildi.

Salih Bey, 7. Ordu Komutanlığı’na tayin edilip bu ordunun karargâhını kurmak üzere İstanbul’a davet edilen Mustafa Kemal Paşa ile Temmuz 1917’de

¹²⁹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.168.

İstanbul'a gitmiştir. Bu karargâhın teşkil işlerinin bitmesi üzerine komutanla birlikte ordunun merkezi olan Halep'e Ağustos 1917'nin sonunda dönmüşlerdir.

Mustafa Kemal Paşa, 7. Ordu Komutanı bulunduğu sırada bu ordunun bağlı olduğu Ordular Grup Komutanı Alman Mareşali Falkenhayn ile harekât plânı konusunda yaşanan anlaşmazlık sonrası 2. Ordu'ya atanmış ise de kendisi bu görevi kabul etmeyerek istifa etmiş ve İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'a dönüş sırasında Salih Bey de Mustafa Kemal Paşa'nın yanında olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da kaldığı sırada Yıldırım Ordular Grup Komutanlığına Liman Von Sanders'in atanması üzerine Mustafa Kemal Paşa da tekrar 7. Ordu Komutanlığı'na verilmiş, Salih Bey de O'nun la birlikte Halep'e dönmüştür.

Mondros Mütarekesinin imzalanmasından kısa bir süre önce Mustafa Kemal Paşa Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı'ndan Harbiye Nezareti emrine atanmış ve yaverleri ile birlikte İstanbul'a dönmüştü. Salih Bey de bizzat Enver Paşa tarafından emekliye sevk edilmişti. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçerken kendisini beraberinde almamış, bir süre daha İstanbul'da kalmasının uygun olacağını düşünmüştü.

Salih Bey, emekli olarak İstanbul'da bulunduğu sırada Damat Ferit Paşa Hükümeti zamanında evi basılarak tutuklanmış ve Bekirağa Bölüğüne kapatılmıştır. Harbiye Nezareti Başyaveri Salih Bey'in izni ile buradan çıkarılmıştır¹³⁰.

Nisan 1920'de Mustafa Kemal'den bir telgraf alan Salih Bey Ankara'ya gelmiş ve 6 Eylül 1920 tarihinde tekrar başyaverliğe başlamıştır. Yozgat bölgesinde başlayan isyan üzerine Salih Bey, Çolak İbrahim Bey Müfrezesi ile Yozgat'a gitmiş ve bir ay savaştıktan sonra Ankara'ya dönmüştü. 23 Nisan 1920'de TBMM'nin toplanması ve Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığına seçilmesinden sonra da Başkanlık Başyaverliği'ne atanmıştı. Kurtuluş Savaşı boyunca Mustafa Kemal Paşa'nın yanında oldu. Kıdemi nedeni ile önce binbaşılığa, daha sonra da muharebelerdeki kıdemi ile de fevkaladeden yarbaylığa terfi etti.

¹³⁰ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.169.

Salih Bey'in Mustafa Kemal ile aynı yıl doğumlu olduğu ve Selanik'ten mahalle komşulukları bulunduğu gibi, kan birliğine dayanan dostlukları vardı. Beraberlikleri okul sıralarından savaş meydanlarına, nikâh masasından Millet Meclisine ve cumhurbaşkanlığına kadar uzanmış, sevgi ve saygı bağı halinde 1938'e kadar sürmüştür.

TBMM'nin II. Dönemi için yapılan seçimde Mustafa Kemal Paşa tarafından, tarihi ismi BOZOK olan Yozgat'tan aday gösterilerek milletvekilliğine seçilmiş ve başyaverlikten ayrılmıştır. Mecliste Dilekçe ve Milli Savunma komisyonlarında üyelik yapmıştır. 1924'te İş Bankası kurucuları arasında ve yönetim kurulunda yer almıştır.

Salih Bey milletvekilliği sırasında da Atatürk'ün adeta sivil başyaverliğini yapmış, onun vefatı üzerine intihara teşebbüs etmişse de yapılan müdahale sonucunda kurtarılmıştır¹³¹.

Atatürk'ün vefatından sonra İsmet İNÖNÜ'nün cumhurbaşkanlığı sırasında da Bilecik'ten Milletvekili olmuştur. Atatürk'ü kaybetmenin büyük üzüntüsü nedeniyle intihara teşebbüs etmesi ve birkaç yıldan beri çekmekte olduğu kalp hastalığı Salih Bey'i sarsmıştı. O sadece fiziken yaşıyor gibiydi. İki de bir "Ben ölmeliydim. Böyle yaşamanın ne manası var diyordu." Atatürk'ün vefatı ile onun dünyası yıkılmıştı.

Atatürk'le 50 yıldan fazla süren bir arkadaşlığın arkasından 2,5 yıl süre daha yaşama devam edebilmiş ve geride Ata ile ilgili hatıralar, değerli hayat arkadaşı olan eşini ve dört evlat bırakarak 24/25 Nisan 1941 gecesini saat 5.30'da Suadiye'deki evinde kalp krizi geçirmesi sonucu Ata'sına kavuşmuştu. Bu sırada Ankara'da bulunan üç çocuğu vasiyeti üzerine O'nu Ankara'ya getirmek üzere aynı gün trenle İstanbul'a hareket etmişlerdi. Ertesi günü Kadıköy Osmanağa Camii'nde kılınan cenaze namazını sonrası trenle Ankara'ya nakledilmiş ve 26 Nisan 1941 günü Hacıbayram Camii'nde öğle namazından sonra cenaze namazının ardından Cebeci'de bulunan şehitliğe defnedilmişti.

¹³¹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.170.

Cenaze askeri törenle kaldırılmıştı. Kalabalık bir halk kitlesi cenazeye eşlik etmişti. Bu görüntü eski Başyaver Salih BOZOK'un şahsında Ata'ya olan sevgi ve saygının ifadesi idi¹³².

3.2. SALİH BEY'İN RÜTBE YÜKSELME TARİHLERİ VE BAŞYAVERLİK YAPTIĞI SÜRE

Salih Bey, 1903'te teğmen, üsteğmenlik tarihi tespit edilememiştir, 1914'te yüzbaşı, binbaşılığa ve yarbaylığa terfi etmiş ancak yükselme tarihleri tespit edilememiştir.

Salih Bey, Mayıs 1916 - Kasım 1918 tarihleri arasında 1 yıl 7 ay başyaverlikten sonra re'sen emekli olmuş, Ocak 1920 - Ağustos 1923 tarihleri arasında 3 yıl 8 ay ikinci defa başyaverlik olmak üzere toplam 5 yıl 3 ay başyaverlik yapmış ve ikinci dönem milletvekili seçilmesi üzerine resmen başyaverlikten ayrılmıştır¹³³.

3.3. SALİH BEY'İN SÜRGÜNDE BULUNAN II. ABDÜLHAMİD'İN MUHAFIZLIĞINA ATANMASI

Sultan II. Abdülhamid, gittikçe güçlenen İttihat Terakki'nin baskısı ile 24 Temmuz 1908 tarihinde Kanun-i Esasi'yi yeniden yürürlüğe koymuştur. II. Meşrutiyet ilan edildiği halde artan huzursuzluklar ve kışkırtmalar sonunda 31 Mart Olayı diye tarihe geçen ayaklanma 13 Nisan 1909 günü patlak vermiştir.

Selanik'te kurulan Hareket Ordusu Mahmut Şevket Paşa'nın komutasında 23/24 Nisan 1909 gecesi İstanbul'a girmiş ve ayaklanmayı bastırmıştır. Padişah bu olayla ilgili olduğu gerekçesi ile 27 Nisan 1909 günü tahtan indirilip ailesi ve maiyeti ile Selanik'e gönderilmiş ve buradaki Alatini Köşkü'nde hapis hayatı yaşamaya başlamıştı. Koruma için görevli olan personel arasındaki bir subayın balkona çıkan devrik padişaha ateş etmesi üzerine görevden alınıp yerine Salih Bey Astsubay Okulu'ndaki görevinden alınarak, o genç subayın yerine verilmişti. Selanik'teki bu görevi Balkan Savaşı'nın başlamasına kadar devam etmiştir¹³⁴.

¹³² İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.198.

¹³³ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.170.

¹³⁴ Salih Bozok, Cemil S. Bozok; *Hep Atatürk'ün Yanında (Baba Oğul Bozoklardan Anılar)*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1985, s.14.

1912’de Balkan Savaşı’nın başlaması üzerine Selanik’in elden çıkması ihtimaline karşı Abdülhamid’in Selanik’ten İstanbul’a nakli kararlaştırılmış; fakat kendisi bu nakle razı olamamış ise de ikna edilmiş ve bir Alman yatı ile 13 Ekim 1912’de İstanbul’a hareket etmiştir. Vapur çok küçük olduğundan fazla yolcu alamamıştır. Gidecekler arasında Salih Bey de bulunuyordu. Gemi İstanbul Boğazı’na girdikten sonra Beylerbeyi’ne yanaşmış, Abdülhamid aile fertleri ve korumalar saraya geçmişlerdir. Daha sonra Selanik Balkan devletleri tarafından işgal edilince Salih Bey’in ailesi de gemi ile İstanbul’a gelmişlerdi.

I. Dünya Savaşı’nın başlaması ve Müttefik devletlerin Çanakkale Boğazı’nı zorlamaları üzerine, Osmanlı hükümetinin İstanbul’u terk etme hazırlıklarına başlanmış ve Sultan Abdülhamid’in Bursa’ya gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Kendisinden önce Salih Bey’in ailesi de dâhil olmak üzere diğer koruma görevlilerinin aileleri de Bursa’ya gitmişlerdi. Fakat Çanakkale Savaşı Türk Zaferi ile bitince Sultanın Bursa’ya naklinden vazgeçilmiş ve koruma subaylarının aileleri de geri dönmüşlerdi.

Mustafa Kemal Bey Anafartalar Grup Komutanı iken bir ara İstanbul’a geldiğinde Beylerbeyi Sarayı’nda bulunan II. Abdülhamid’in muhafızlığı görevlileri arasındaki Salih Bey’i ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında Mustafa Kemal Bey “Karşımızdaki düşman artık güçsüz bir hale gelmiştir. İnşallah yakında tamamen kovulur.” demişti¹³⁵.

3.4. SALİH BEY’İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE BERABERLİĞİ

“Salih Bey de Mustafa Kemal Paşa gibi 1881 Selanik doğumludur. Selanik’te mahalle ve okul arkadaşı idi. Uzaktan akrabalıkları da vardı. İlk subaylık yıllarında beraber idiler.

1908’de Hürriyetin ilanından sonra yolları yine Selanik’te buluşmuştu. Mustafa Kemal, onu daha bu yıllardan itibaren yoldaş olarak seçmişti. İlk gençlik yıllarında hep ‘Salih senden hiç ayrılmayacağım, seni kendime yaver yapacağım.’

¹³⁵ Salih Bozok, Cemil S. Bozok; *Age*, s.15.

demişti”¹³⁶. Mustafa Kemal’le, Selanik askeri rüştiyesinden itibaren hayat boyunca arkadaşlıkları devam eden birkaç kişi vardır, Salih Bey bunlardan biridir¹³⁷.

Mustafa Kemal Bey İtalyanların 1911’de Trablus’a hücum etmeleri üzerine birkaç arkadaşı ile Trablus’a giderken Salih Bey’i de beraberinde götürmeyi arzu ettiği halde bu mümkün olamamıştı. Yola çıkmadan önce buradaki işlerini, Salih Bey’e emanet etti. O’na, annesine verilmek üzere para bıraktı, ama şimdilik gittiği yeri Zübeyde Hanım’a bildirmemesini söyledi¹³⁸. Daha sonra Salih Bey’in kayın biraderi Nuri Bey de Trablus’a gitmiş, fakat o da Salih Bey’i götürmemişti. Mustafa Kemal kendisine yazdığı mektuplarda onu Trablus’a götüremediği için özür dilemiş ve bundan dolayı üzüntüsünü belirtmiştir¹³⁹. Bu mektuplar ilk gençliğin heyecanlarını, sırlar, muammalar içinde görünme heveslerini, ilk uzunca seyahatinin coşkunluğu içinde bulunan bir hareketli insanın heyecanlarını yansıtır¹⁴⁰.

Bu mektuplardan biri şöyledir:

“Hazreti Salih

Seni de kucaklamak çaresini bulamadığımız için çok üzgünüm. Ama zarar yok, yüreklerimiz ve fikirlerimiz bir olsun! Ben yolculuğun bir noktasında, bakılmam ve iyileşmem için İskenderiye’ye geldim”¹⁴¹.

Mustafa Kemal Bey daha sonraki yıllarda 1913’te Balkan Savaşı’ndan sonra Sofya Ataşeliği’ne tayin edilince Salih Bey’i de kendisi ile beraber olmasını arzu ettiği halde oraya da götürmemişti. Mustafa Kemal Bey’in Gelibolu’da 19. Tümen Komutanlığına atanması üzerine onun bu isteği karşılanamamıştı.

Mustafa Kemal Paşa Suriye Cephesinde iken O’nu Başyaverliğe davet etmiş ve o da hemen Paşanın emrine girerek I. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar başyaverliğinde kalmıştır. Suriye Cephesi’nden birlikte İstanbul’a döndükten sonra Salih Bey Enver Paşa tarafından res’en emekliye sevk edilince Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’ya geçmek üzere İstanbul’dan ayrılması sırasında yanında

¹³⁶ Can Dündar; *Yaveri Atatürk’ü Anlatıyor Salih BOZOK*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2001, s.10.

¹³⁷ Şevket Süreyya Aydemir; *Age*, s.67.

¹³⁸ Lord Kinross, *Age*, s.69.

¹³⁹ İsmet Bozdağ, *Atatürk’ün Başyaveri Salih Bozok Anlatıyor Latife ve Fikriye İki Aşk Arasında ATATÜRK*, Truva Yayınları, İstanbul, 2005, s.8.

¹⁴⁰ Şevket Süreyya Aydemir; *Age*, s.129.

¹⁴¹ İsmet Bozdağ, *Age*, s.8.

olamamıştır. Ancak İstiklal Savaşı sırasında Mustafa Kemal Paşa tekrar onu Başyaver olması için Ankara'ya davet etmiş ve Kurtuluş Savaşı'nın sonuna kadar Başyaverliğini yapmıştır.

TBMM 2. Dönem Milletvekili seçimlerine Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ile katılmış ve BOZOK'tan milletvekili seçilmiştir. Milletvekilliği sırasında da adeta onun sivil başyaverliğini yapmıştı. Hatta Atatürk'ün vefatında dahi onu takip etmek istemiş ve intihara başvurmuştu. Ancak kader kendisinin onu takip etmesini engellemiş ve yaralanmış, tedavisinden sonra da hayata devam etmiştir¹⁴².

Salih Bey, Atatürk'ün hayatı boyunca birlikte olduğu yegâne dostu ve özel hayatının da en yakın tanığı idi. Salih Bey bu yakınlığı şöyle anlatmıştır: “Ben Mustafa Kemal Paşa'nın sadece arkadaşı, dostu değil, hayranı idim. Başka yapıda insan olduğu ilk bakışta belli oluyordu. Bakışları başkaydı, düşünceleri başkaydı, insan münasebetleri başkaydı; velhasıl o kadar başkaydı ki, tanıyanlar ya ateşböcekleri gibi ışığa pervane kesiliyorlar, ya da çekilip gidiyorlardı. Ben pervane kesilenlerdenim.

Ona inanıyordum! Önümdeki uçuruma “atla” dese, hiç düşünmez atlardım; hem de ölmeyeceğime inanarak!.. Çünkü Mustafa Kemal Paşa benim arkadaşım, dostumdu, kötülüğümü dünyada istemezdi. O, bana “şu uçuruma atla” diyorsa bir bildiği vardı elbet. Önlemimi almıştı besbelli ki bana atla diyordu... İşte böyle görüyordum Mustafa Kemal Paşa'yı, işte böyle inanıyordum...

Koca bir kırk yılı birlikte geçirmiştik Mustafa Kemal Paşa ile... O buyurdu ben yaptım. Gölgesi gibi yanı başındaydım hep. Kırk yıl bu, dile kolay... Azarladığı da oldu, koltukladığı da. Ama Allah şahit hiçbir gün kalbimi kırmadı. Gizlisi saklısı bendedir; bütün sırları, mektupları, gizlenmiş öfkeleri, yaşanmış sevinçleri bendedir.

Bugün, 1941 yılının ilk günü...

60 yaşındayım...

Dünyadan ne umuyorsam, ne bekliyorsam bunların hepsini fazlasıyla elde ettim. Mustafa Kemal Paşa sayesinde yaşadım ve her şeye kavuştum. Şimdi

¹⁴² İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.171.

samimiyetle söyleyeyim ki artık yaşamaktan, Mustafa Kemal'in olmadığı bir dünyada yaşamaktan, hiç mi hiç zevk almıyorum.

Bana ölenle ölmünmez diyorlar. Ben ölenle ölmüyorum ki... Yaşayamadığım için ölüyorum! Siz oksijensiz bir dünyada yaşayabilir misiniz? İşte Mustafa Kemal Paşa benim hayatım için bir oksijendi!...

Bugüne kadar geçen hayatımı nasıl Mustafa Kemal'e adanmışsam, bundan böyle geçecek hayatımı da Mustafa Kemal'in buyruğunda geçirmeliyim"¹⁴³.

3.5. SALİH BEY'İN SURİYE CEPHESİNE GİTMESİ VE MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN BAŞYAVERLİĞİNE BAŞLAMASI

Mustafa Kemal Paşa Suriye Cephesinde 2. Ordu Komutanı iken Salih Bey'i başyaverliğine davet etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa Çanakkale'den sonra 16. Kolordu Komutanı olarak Edirne'den Diyarbakır'a intikal etmiştir. Diyarbakır'da bulunduğu sırada Mayıs 1916'da Salih Bey'i kendisine başyaver olarak seçmiş ve bu düşüncesini Salih Bey'e şöyle bildirmiştir.

Mayıs 1916

“Beylerbeyi Sarayı Zabitanından Yüzbaşı Salih Bey'e,

Seni Seryaver olarak yanıma almak istiyorum. Kabul ettiğin takdirde bana telgrafla malumat vereceksin”.

Mirliva Mustafa Kemal

Bu telgraf üzerine Salih Bey de bu görevi kabul ettiğini cevaplamış ve 2. Ordu Seryaverliğine tayini çıkmıştır. Hemen hareket ederek Diyarbakır da Mustafa Kemal Paşa'nın emrine girmiş, bir süre sonra da Ordu Karargâhında denetlemeye çıkan komutana refakat etmiştir. Daha sonra Enver Paşa tarafından Mustafa Kemal Paşa'yı Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı kuruluşundaki 7. Ordu Komutanlığı'na tayin edilmesi düşünüldüğünü, eğer kabul ediyorsa, Ordu Karargâhını teşkil etmek üzere İstanbul'a gelmesinin bildirilmesi üzerine, Mustafa Kemal Paşa Başyaveri Salih ve yaverleri Cevat Abbas ve Şükrü beyleri yanıma alarak İstanbul'a

¹⁴³ İsmet Bozdağ, *Age*, s.14.

gitmişlerdir. İstanbul'daki çalışmalarını bittikten sonra 5 Ağustos 1917'de İstanbul'dan ayrılmışlardır¹⁴⁴.

Mustafa Kemal Paşa, Suriye'ye döndükten sonra Yıldırım Ordular Grup Komutanı Mareşal Falkenhayn'la yaşanan anlaşmazlık sonucunda istifasını sunmuştur.

3.6. SALİH BEY'İN İSTANBUL'A DÖNÜŞÜ VE ORDUDAN AYRILMASI

“Salih Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Halep'ten İstanbul'a gelirken yanında idi.

Mustafa Kemal Paşa, 2. Ordu Komutanlığına tayini üzerine, yeni görevinden istifa etmiş ve Salih Bey'e de askerlikten ayrılmasını söylemişti. O'da kıdemli yüzbaşı rütbesinde iken istifa etmiş, emekli maaşı ile geçinemediğinden ticaret yapmaya karar vermişti. Ordu mensubu iken sivil arkadaşlarından ona “Askerlikten ayrıl gel, seninle beraber iş yapalım.” diyenler, bu defa ondan yüz çevirmişlerdi.

Salih Bey'in, bu konu ile ilgili hatırası şöyledir: ‘Suriye Cephesinden Mondros Mütarekesi imza edilince İstanbul'a döndükten sonra Enver Paşa tarafından emekliye sevk edildiğini öğrenince bundan kısa bir süre sonra aldığı emekli maaşının azlığı sebebiyle ticaret yapmaya karar verince, iş aramak üzere birkaç defa balık pazarına gitmiş ve eskiden tanıdığı birkaç zahire tüccarının dükkânına uğramıştı. Kendisi askerlikte bulunduğu sırada zenginleştiğini öğrendiği bir arkadaşını da ziyaret etmişti. Bu arkadaşını kendisini ordudan emekli olmaya teşvik etmiş ve ‘Bırak askerliği, gel bizim yanımıza. Ticaret çok tatlı bir şeydir.’ demişti. Emekli olunca bu arkadaşını hatırlayıp onun yazıhanesine gitmişti. Onu sivil elbiseli görünce; ‘Askerlikten çıktın mı?’ sorusuna karşı; ‘Çıktım ya.’ cevabını alınca kendisini oyalamaya başladığını anlamış ve bu durumu gören Salih Bey: ‘Benim beklemeye tahammülüm yok. Emekli maaşı ile geçinemiyorum. Askerlikte iken birçok defalar bana vaatte bulundun. İşte şimdi bana bir yol göster de sıkıntıdan kurtulayım.’ demişti. Bu sözler üzerine sonradan görme zengin gülmeye başlamış ve ‘Acelen ne be kardeşim? Böylesi işler yavaş yavaş olur, sabırlı olman gerekir. Mademki acele ediyorsun, öyle ise sana göre biçilmiş kaftan gibi bir iş var. Şimdi buradan çıkarsın,

¹⁴⁴ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.173.

bir boğaz vapuruna binersin. Evvela, Anadolu yakasının sonuna kadar gidersin. İskelelerde ne kadar ve ne cins balık tutuluyor? Onları not edersin. Sonra Rumeli Kavağı'na geçersin. Oradan da Köprüye kadar olan iskelelerdeki balıkları lave edersin ve sonra bana gelirsin. Ben de sana ne yapacağını söylerim. Tamam mı?'

Hırsından tir tir titreyen Salih Bey, para şımarığı ve vefasız bu eski dostunun yüzüne bir tokat atmaktan kendisini zor tutar ve oradan hiddetle ayrılır'.

Mütareke günlerinde Kuzguncuk Tepesi'ndeki bir evde otururken bir arkadaşı ile Bağlarbaşı'nda zahire ticareti yapmış, odun ve kömür deposu açmıştı. Bir gün polisler depoyu basarak onu evine götürmüşlerdir. Evini arayarak Mustafa Kemal Paşa'nın daha önce Harbiye Nazırı'na yazdığı rapor dâhil birçok evraka da el koyarak kendisini vapura bindirip Beyazıt'taki Bekir Ağa Bölüğü'ne götürmüş ve diğer mahpusların yanına koymuşlardır. Bir süre sonra Harbiye Nezareti Başyaveri Kurmay Binbaşı Salih Bey'in yardımı ile el konulan evraklarını da iade ederek kendisini Divan-ı Harbe sevk edilmeden serbest bırakmışlardır.

Salih Bey Bekir Ağa Bölüğü'nden ayrıldıktan sonra ailesinin iâşesi için daha önce başlamış olduğu ticaret hayatına devam etmiştir"¹⁴⁵.

3.7. SALİH BEY'İN ANKARA'DA YENİDEN BAŞYAVER OLMASI VE MİLLİ MÜCADELEYE KATILMASI

TBMM açılıp, Mustafa Kemal Paşa Meclis Başkanı seçildikten sonra İstanbul'da bulunan Salih Bey'i başkanlık başyaverliğine atamıştı. Salih Bey atama emrini alınca doğacak olan ikinci çocuğunun dünyaya gelmesini beklemeden Ankara'ya gizli olarak gitmek üzere bir vapurla hareket etmişti. İnebolu'da karaya çıktıktan sonra büyük zorluklarla Ankara'ya ulaşmıştı.

Mustafa Kemal Paşa Erzurum'da askerlikten ayrılmış emekli bir generaldi. Salih Bey de Mustafa Kemal Paşa ile Suriye Cephesinden İstanbul'a dönmüş ve O'nun telkin ve tavsiyesi ile askerlikten ayrılmış bir emekli yüzbaşı idi.

Mustafa Kemal Paşa'nın diğer yaverleri olan Cevat Abbas ve Muzaffer beylerden kıdemli olduğu için Salih Bey 6 Eylül 1920 tarihinde sivil bir başyaver

¹⁴⁵ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.175.

olarak göreve başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın hukuken askeri bir sıfatı yoktu ama fiilen komutan ve liderdi¹⁴⁶.

Mustafa Kemal Paşa, istasyondaki direksiyon binasında kalıyordu. Salih Bey istasyon yakınındaki başka bir binaya yerleşmişti. Salih Bey bir süre sonra aile fertlerinden büyük oğlu Cemil'i öğrenimine devamı için Ankara'ya aldırdı. O da babasının Anadolu'ya geçerken kullandığı yolu kullanarak Ankara'ya ulaşmıştır.

İstiklal Savaşı devam ederken Salih Bey hep Mustafa Kemal Paşa'nın yanında ve emrinde olmuş, cepheye giderken, cephede ve Ankara'ya dönerken de ona refakat etmiştir.

II. İnönü Zaferi'nden sonra Mustafa Kemal Paşa ve maiyeti Ankara da Çankaya'ya intikal etmiş idi. Mustafa Kemal Paşa Bulgurlu Zade Tevfik Bey'in evine yerleşti. Salih Bey'de Seratlarzade Kamil Efendi'nin bağ evine taşınmıştı.

Sakarya Zaferinden sonra 19 Eylül 1921'de Mustafa Kemal Paşa'ya TBMM'ce kabul edilen bir kanunla "mareşallik" rütbesi ile "gazilik" unvanı verilmiş, Salih Bey'de tekrar ordu kadrosuna alınmış ve rütbesi de binbaşılığa yükseltilmişti¹⁴⁷.

"17 Ağustos 1922'de Ankara'dan gizli olarak Konya'ya hareketi sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetinde sadece Salih Bey bulunuyordu. Bu seyahatin gizli tutulmasını sağlamak üzere Mustafa Kemal Paşa'nın 21 Ağustos 1922 günü öğleden sonra Çankaya Köşkü'nde Ankara da bulunan Kordiplomatiğe bir ziyafet vereceği gazete ile ilan edilmişti.

Afyon'un kurtarılmasından bir gün sonra Başyaver Salih ve yaver Muzaffer beyler gece Dumlupınar'a ulaştılar. Burada bir köy evinin boş bir odasına pelerin ve ceketlerinden yatak, yastık ve örtü hazırlayarak komutanlarını dinlendirmişlerdir.

Büyük Taarruz'dan sonra Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Trikopolis ve diğer Yunan Generalleri'nin Uşak'taki kabulü sırasında Salih Bey de yanında idi. Salih Bey Gazi'nin Yunan Generalleri ile yaptığı konuşmayı şöyle anlatır:

¹⁴⁶ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.175.

¹⁴⁷ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.176.

‘Vicdanınıza karşı vazifenizi yaptığınıza kani iseniz müsterih olabilirsiniz. En büyük komutanların bile esir oldukları, tarihte yazılıdır. Mesela size Napolyon’u gösterebilirim.’

Salih Bey ailesini Büyük Zafer’den sonra İstanbul’dan İnebolu yolu ile Ankara’ya getirmiştir¹⁴⁸.

3.8. SALİH BEY’İN BÜYÜK ZAFERDEN SONRA MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE İZMİR’DE BULUNMASI

9 Eylül 1922 tarihinde Türk Ordusu İzmir’e girmiş, şehir yaklaşık 3 yıl 4 aylık bir işgalden sonra kurtarılmıştı.

Mustafa Kemal Paşa, o gün Belkahve’den İzmir’i seyretmiş, kurtuluş için sevinen ve çok mutlu olan Başkomutan, Yunanlıların İzmir’i yangınlar içinde bırakmasından da büyük üzüntü duymuştur. Komutanların güvenlik bakımından geceyi Kemalpaşa İlçesinde geçirmesi önerilerini kabul eden Mustafa Kemal Paşa Genelkurmay Başkanı Fevzi ve Batı Cephesi Komutanı İsmet paşalar ve Başyaveri Yarbay Salih Bey’le beraber Kemalpaşa’ya dönmüş ve halen askerlik şubesi olan evde geceyi geçirmiştir.

10 Eylül günü Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ve Başyaver Salih Bey Yemişçizadeler’in armağanı olan Şoför Mehmet Efendi’nin idaresindeki Studbaker marka üstü açık bir araba ile saat 14’te İzmir’e ulaşmışlar ve halkın coşkun alkışları ile karşılanmışlardı. İzmir’de birinci kordon üzerinden Hükümet Konağı’na gidilmiş, Mustafa Kemal Paşa ile komutanlar konağın balkonundan İzmir halkını selamlamışlardı.

Mustafa Kemal Paşa ilk gece Karşıyaka’da Alatini Köşkü’nde kalmış, İzmir’deki ikinci gecesini Kordon’daki bir doktorun evinde geçirmiştir. Bu evin civarında yangın çıkınca tekrar Karşıyaka’daki Alatini Köşkü’ne gitmiş ve bir gece daha burada kaldıktan sonra Latife Hanım’ın daveti üzerine 14 Eylül günü Göztepe’deki Uşakizade köşküne taşınmıştı¹⁴⁹.

¹⁴⁸ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.177.

¹⁴⁹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*,s.177.

3.9. SALİH BEY'İN ZÜBEYDE HANIM İLE İZMİR'E GELMESİ

Mustafa Kemal Paşa ve Salih Bey müfrezeyle köşkte bırakarak 29 Eylül 1922 gecesi trenle Ankara'ya ulaştıklarında yine coşkulu bir şekilde karşılanmışlardı.

Başkomutanın daha önce İstanbul'dan Ankara'ya aldırıldığı annesi Zübeyde Hanım, akciğer iltihabı hastalığına yakalanmıştı. Doktorlar onun Ankara'da tedavi edilemeyeceğini söylemeleri üzerine, Mustafa Kemal Paşa Salih Bey'e:

“Doktorların gösterdikleri lüzum üzerine annemi İzmir'de tedavi ettirmek üzere oraya götürmek zarureti hâsıl olmuştur. Binaenaleyh sen yarın buradan İzmir'e hareket edersin. İzmir de Vali Bey ile görüşerek (O zaman Abdülhalik Renda Bey valiydi.) validemin ikamet edebileceği münasip bir ev bulup ve onu döşedikten sonra bana bilgi verirsin. Ben de validemi oraya gönderirim.” demişti.

Mustafa Kemal Paşa'nın emirlerine uyan Salih Bey Ankara'dan Konya'ya oradan da trenle İzmir'de Karşıyaka İstasyonu'na varmıştı. Salih Bey kendisine bilgi vermediği halde Latife Hanım'ın yakınlarından Ahmet Ağa, Salih Bey'e Latife Hanım'ın selamlarını ve evde beklemekte bulduklarını söyleyerek eve götürmek istiyordu. Ahmet Ağa'nın ısrarı üzerine Salih Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın daha önce üç hafta kadar ikamet ettiği köşke gitti ve orada kaldı¹⁵⁰. Ertesi gün Salih Bey, Latife Hanım'la beraber Vali Abdülhalik Bey'i ziyaret için Hükümet Konağına gittiler. Latife Hanım Karşıyaka'da halen boş olan ve kendilerine ait köşkte Zübeyde Hanım'ın ikamet edebileceğini söyledi. Salih Bey, Latife Hanım ve Vali Bey bu köşkte gittiler. Salih Bey buradan daha münasip bir yer bulamayacağı konusunda Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekti ve paşadan uygundur cevabını alınca da köşk düzenlendi. O sırada Latife Hanım'ın Avrupa'da bulunan ailesi de İzmir'e dönmüşlerdi. Salih Bey'i Latife Hanım, annesine “İkinci babamdır” diyerek takdim etti. Salih Bey, köşkün düzenleme işi iki, üç hafta içinde bitince Mustafa Kemal Paşa'ya durumu bildirdi.

Salih Bey, Zübeyde Hanım'ın yola çıkarılmasına dair Ankara'dan haber beklerken Mustafa Kemal Paşa'dan şu telgrafı aldı: “Validemin rahatsızlığı arttığından harekete muktedir değildir, binaenaleyh orada Muammer Bey'in Köşkünde bıraktığımız müfreze ile birlikte Ankara'ya dönünüz.”

¹⁵⁰ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.178.

Salih Bey, müfrezenin Ankara'ya çağrılmasına çok üzülen Latife Hanım'ı teselli etti ve Mustafa Kemal Paşa'ya şu cevabı verdi: “Emirleriniz gereğince hareket edeceğim, ancak birkaç günden beri ben rahatsız bulunduğumdan doktorlar hareketimi uygun görmüyorlar, müsaade buyurursanız kendim birkaç gün sonra hareket etmek üzere, müfrezeyi yarın Ankara'ya göndereyim.” Bu telgrafa birkaç saat sonra şöyle bir cevap geldi: “Tamamıyla sağlığınıza kavuşuncaya kadar müfrezeye ile orada kalınız”¹⁵¹.

Salih Bey, bir hafta sonra sağlığına kavuştuktan sonra Ankara'ya döndü. Birkaç gün sonra da Mustafa Kemal Paşa telefon ile kendisini evinde arayarak şunları söyledi: “Validem mutlaka İzmir'e gitmek istiyor, ne doktorları ne de beni dinlemiyor, ölürsem İzmir'de öleceğim diyerek yatağından kalkarak giyinmiştir. Hemen şimdi İzmir'e gideceğiz, diyor. Son arzusunu yerine getirmek için emir verdim. Bir tren hazırlanıyor. Sen de ona göre hemen hazırlanarak annem ile birlikte İzmir'e gideceksin. Yalnız şunu da söyleyeyim ki, şayet anneme yolda Emr-i Hak vaki olursa; Ankara'ya yakın iseniz, buraya getirirsiniz, İzmir'e yakın iseniz her zaman kendisini ziyaret edeceğim bir yere defnedersiniz.”¹⁵²

Bu emir üzerine Salih Bey, eşi ile beraber Zübeyde Hanım'ı alarak Ankara'dan 13 Aralık 1922 günü hareketle İzmir'e gitmişler, Zübeyde Hanım'ı Karşıyaka da hazırlanan köşke yerleştirmişlerdir.

Zübeyde Hanım köşkte kaldığı sürece kendisi ile birlikte Ankara'dan gelen doktor ile birlikte Latife Hanım da köşkte kalarak hastaya büyük itina ve dikkatle baktılar. Zübeyde Hanım'ın durumu, devamlı olarak Mustafa Kemal Paşa'ya bildiriliyordu¹⁵³.

Bir gün Zübeyde Hanım Salih Bey'i odasına çağırılmış ve Latife Hanım'ın Mustafa Kemal'e uygun olmadığını belirtmiştir. O oğlumu değil, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'yı seviyor demiştir. Fakat Salih Bey Zübeyde Hanım'ın dediklerinin tam tersine Gazi'ye Latife Hanım'ı öven bir mektup yazdı¹⁵⁴. Zübeyde Hanım'ın “Bu kız, benim Paşa oğluma uygun değildir” cümlesi Salih Bey tarafından

¹⁵¹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.178.

¹⁵² İsmet Bozdağ, *Age*, s.120.

¹⁵³ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.179.

¹⁵⁴ Turgut Özakman; *Cumhuriyet Türk Mucizesi*, Bilgi Yayınevi, 55. Basım, İstanbul, Aralık 2009, s.209.

“Bu kız benim Paşa oğluma uygundur” şeklinde değiştirilip Mustafa Kemal Paşa’ya aktarıldı¹⁵⁵. Salih Bey gerçek bir arabulucu gibi davranıyor, şifreli telgraflarla Mustafa Kemal’e, Latife’ye dair bilgiler gönderiyor, onu övüyordu. Bu mektuplardan birini Latife Hanım her nasılsa görünce, ‘Salih Bey, sizin benim hakkımda iyi hisler besleyen bir zat olduğunuzdan öteden beri emindim. Fakat son günlerde ben sizi hakiki bir baba yerine koymaya başladım,’ demişti¹⁵⁶.

Zübeyde Hanım İzmir’e geldikten otuz iki gün sonra 14 Ocak 1923 günü vefat etti. Annesinin vefatını seyahatte, Eskişehir’de bulunduğu sırada öğrenen Mustafa Kemal Paşa, Salih Bey’e telgrafla, “Verdiğiniz elim haber beni çok müteessir etti, merhumenin uygun bir şekilde cenaze törenini yaptırınız. Cenab-ı Hak millete hayat ve selamet versin.” demişti.

Mustafa Kemal Paşa, haberi seyahatte aldığı için 15 Ocak 1923 günü Karşıyaka’da defnedilen annesinin cenaze törenini de bulunamamıştır. 27 Ocak 1923 günü İzmir’e gelerek Karşıyaka İstasyonu’nda trenden inmiş; annesinin kabrini ziyaret etmiş ve mezarı başında duygularını ifade eden veciz bir hitabede bulunmuştur¹⁵⁷.

3.10. SALİH BEY’İN LATİFE HANIM’IN NİKÂH ŞAHİDİ OLMASI

Mustafa Kemal Paşa validesi Zübeyde Hanım’ın vefatından sonra mezarını ziyaret için İzmir’e geldiğinde Vali Abdülhalık Bey, Fahrettin Altay Paşa, İzzettin Çalışlar Paşa, şehir ileri gelenleri, Karşıyaka yöneticileri, öğretmenler, öğrenciler, Uşakizade Muammer Bey, kadın ve erkek Karşıyakalılar tarafından karşılandı. Karşılıyıcılar arasında Salih Bey’de vardı. Başyaver Salih Bey’i kompartımanına çağırılmış ve kendisine, “Latife Hanımla evlenmeye karar verdim. Şimdi babasına uygun bir dille bu isteğimi bildirirmisin.” emrini vermişti. Bu emir üzerine Salih Bey karşılamaya gelenler arasında bulunanlardan Latife Hanım’ın Babası Uşakizade Muammer Bey’e bu haberi ulaştırmış, Muammer Bey de Salih Bey’e bu haberden dolayı duyduğu mutluluğunu belirtmiştir¹⁵⁸.

¹⁵⁵ S.Eriş Ülger; *Zaferin Gölgesinde Latife Hanım Bilinmeyen Sırları*, Truva Yayınları, 1.Baskı, Ocak 2009, s.11.

¹⁵⁶ İpek Çalışlar; *Latife Hanım*, Everest Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Temmuz 2011, s.68.

¹⁵⁷ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.179.

¹⁵⁸ Turgut Özakman; *Age*, s.227.

Mustafa Kemal Paşa müstakbel kayınpederi ile tanışmış, daha sonra Fevzi ve Kazım paşalar ve karşılayanlarla birlikte annesinin mezarını ziyaret etmiştir.

Bu ziyaretten sonra Muammer Bey'in Göztepe'deki evine gidilmiş, burada Mustafa Kemal Paşa kendisini Karşıyaka'da karşılayanlar arasında bulunanlardan bazı şahısları, bir gün sonra Muammer Bey'in evinde vereceği çay ziyafetine bizzat davet etmiştir. Ayrıca İzmir kadısını da davetliler arasına dâhil etmiştir. Bu davet aslında bir çay ziyafeti olmanın yanı sıra bir nikâh töreni olacaktır.

29 Eylül 1923 günü öğleden sonra davetliler gelmeye başlamış, Paşa ve Muammer Bey adına Başyaver Salih Bey misafirleri karşılamıştır.

Saat 17.00'de Mustafa Kemal Paşa kadıya; "Kadı Hazretleri, biz Latife Hanım'la evlenmeye karar verdik. Lütfen gerekli işleri yapınız." dedi. Kadı efendi de, önce Latife Hanım'a "Mustafa Kemal Paşa ile eş olmayı kabul ediyor musunuz?" diye sormuş ve "Kabul ediyorum." cevabını alınca da aynı soruyu Mustafa Kemal Paşa'ya da tekrarlamış, O da "Evet, kabul ettim." diye cevap verince nikâhları kıyılmıştır¹⁵⁹.

Mustafa Kemal Paşa'nın şahitleri, Fevzi ve Kazım paşalar idi. Latife Hanım'ın şahitleri ise, İzmir Valisi Mustafa Abdülhalik ve Başyaver Yarbey Salih beylerdi¹⁶⁰.

Evli çiftler nikâh töreninden sonra İzmir ve bazı ilçeler ile Balıkesir'de incelemelerde bulunmuş ve 18 Şubat 1923'te İzmir'den trenle ayrılarak Başyaver Salih Bey de yanlarında Ankara'ya gitmişlerdir¹⁶¹.

3.11. SALİH BEY'İN MİLLETVEKİLİ OLMASI

Milli Mücadele Türk ordusunun zaferiyle neticelendikten sonra TBMM dağılmış ve 11 Ağustos 1923'te yeni seçimlere gidilmesi kararlaştırılmıştı.

Salih Bey'i, bu seçimlerde Mustafa Kemal Paşa tarihi adı "BOZOK" olan Yozgat'tan milletvekili adayı göstermişti.

¹⁵⁹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.180.

¹⁶⁰ Turgut Özakman; *Age*, s.233.

¹⁶¹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.180.

Salih Bey'in Yozgat'tan aday gösterilmesinde, Milli Mücadele başlarında Yozgat'ta ortaya çıkan isyanların, o zamanki çete kuvvetleri ile Çolak İbrahim Bey'in emrinde isyanın bastırılmasında Salih Bey'in üstün başarı ve kahramanlık göstermesi rol oynamıştır. Salih Bey de bu seçimi kazanarak TBMM üyesi oldu. Bu sonuç üzerine Gazi Mustafa Kemal Paşa ona 14 Temmuz 1923 tarihli bir tebrik yazısı göndermiştir. Bu yazısında:

Başkomutanlık Seryaveri Kaymakam (Yarbay) Salih Beyefendiye,

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti ve Halk Fırkası namına Yozgat Livasından gösterilmiş olan listemiz muvaffakiyet kazanmış ve bunların arasında bulunan Zat-ı Alileri gibi kıymetli bir arkadaşımızın TBMM azalığına intihap buyrulmuş olduğunu iblağ vesilesi ile beyan-ı memnuniyet ve temenni-i muvaffakiyet eylerim efendim.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Temsiliye Reisi

Gazi Mustafa Kemal

Salih Bey, Milletvekili seçilmesi üzerine yarbaylık rütbesi ile ordudan ve başkomutanlık başyaverliğinden ayrılmış, görevini 1 Kasım 1923'te Rüsuhi Bey'e devretmiştir. Ancak, Salih Bey Atatürk'ün sivil başyaveri olarak vefatına kadar daima yanında, yakınında, seyahatleri dâhil emrinde bulunmuştur¹⁶².

3.12. MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN LATİFE HANIM'DAN AYRILIŞI SIRASINDA SALİH BEY

Mustafa Kemal Paşa, Latife Hanım'la çıktığı Bursa gezisinden sonra Mudanya'da Hamidiye Kruvazörü ile Marmara'da bir süre dolaştıktan sonra Karadeniz'e açılmış ve bazı kıyı yerleşim merkezlerini ziyaret etmişti. Trabzon'da iken Erzurum'da bir deprem olduğunu (13 Eylül 1924) öğrenmiş ve gezisini Rize'ye kadar sürdürdükten sonra geziyi yarıda bırakıp geri dönerek Trabzon'da karaya çıkmış ve eşi ile birlikte Erzurum'a hareket etmiştir.

Erzincan'a vardıkları sırada Garnizon komutanının, şerefine verdiği akşam yemeğinde Mustafa Kemal Paşa sofradaki kişilere ve eşlerine gösterdiği nazik ve

¹⁶² İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.181.

centilmence ilgiye eşinin aşırı derecede sinirlenmesi ve fevri hareketlerine paşanın canı sıkılmış ve sofradan kalkmıştı.

Evlendiklerinden itibaren Latife Hanım'ın bazı olumsuz tutum ve davranışlarına Mustafa Kemal Paşa çok üzülmüştür. Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetindeki şahıslar başta Başyaver Salih Bey olmak üzere ona hizmet verebilmek ve güvenliğini sağlamak için etrafında gerekli tedbirleri alıyorlardı. Latife Hanım bu durumu henüz evli değillerken dahi hoş karşılamamıştı. Evlendikten sonra bilhassa Salih Bey'in gerekli gördüğü her zaman paşanın yatak odasına girmesini de tasvip etmiyordu. Başyaver de Mustafa Kemal Paşa'ya aldığı haberleri anında ulaştırmak ve vakit geçirmeden emirlerini almak istiyordu. Latife Hanım ise paşaya haberleri kendisinin vermesini istiyordu. Zaman içinde Latife Hanım'ın seyahatlerde ve Çankaya'da bazı kıskançlıklar göstermesi üzerine paşa bir süre sonra bu davranışlara tahammül edemez hale geldi. Salih Bey, bu duruma iki taraf için de çok üzülüyor ve aralarını düzeltmeye çalışıyordu. Latife Hanım gerek evlenmeden önce ve gerekse sonra Salih Bey'e yazdığı mektuplarda ondan arabulucu olmasını istiyordu¹⁶³.

“Mustafa Kemal Paşa Erzincan'da maruz kaldığı bu son tatsızlığa rağmen eşiyle birlikte Erzurum'a doğru geziye devam etti. Birlikte Erzurum ve Hasankale'de depremzedeleri ziyaret etti, kendisi ve eşi ayrı ayrı olmak üzere depremzedelere bağışta bulundu.

Anlaşmazlıkların geçici bir ayrılığa doğru gittiğini gören Mustafa Kemal Paşa, Salih Bey'den sonra Başyaveri olan ve bu gezi sırasında kendisine refakat eden Binbaşı Rüşühi Bey'i yanına çağırarak Latife Hanım'ı Ankara'ya götürmesini istedi. Başbakan İsmet Paşa'ya götürmek üzere hazırladığı mektubu da kendisine verdi. Bu durumu öğrenen Latife Hanım, Rüşühi Bey'le değil Salih Bey'le gitme isteğinde bulununca Mustafa Kemal Paşa, bu defa görevi Salih Bey'e verdi. Latife Hanım ayrılırken Mustafa Kemal Paşa kendisini kaldıkları yerin kapısına kadar yolcu etti. Ali (KILIÇ), Rauf (ORBAY), İ.Hakkı (TEKÇE), Rüşühi beyler Latife Hanım'ı ve Salih Bey'i bir buçuk saat kadar bir süre otomobille takip ettiler¹⁶⁴. Erzincan'da, Zübeyde Hanım'ın İzmir'de kalışı sırasında tanışıp iyi dost olduğu Asım Paşa ve eşi ile karşılaşmış ve dertleşmişler. Onlara Paşa'ya verilmek üzere bir mektup vermiş.

¹⁶³ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.182.

¹⁶⁴ İsmet Bozdağ, *Age*, s.180.

Salih Bey ve Kılıç Ali, Paşa'nın öfke derecesini tahlil ederek 'Paşa'nın ateşi düştü' şeklinde haberleşmişler. Zaten yumuşamış olan Paşa mektubu da okuduktan sonra hemen Latife Hanım'ı affetmişti¹⁶⁵. Mustafa Kemal Paşa öfkesi geçtiği için Lâtife Hanım'a eşlik eden Salih Bey'e; "Kayseri'yi geçmeyin, orada bekleyin." diye bir telgraf çekmişti. Bu mesajı öğrenen Latife Hanım çok sevinmiş ve kendisini Kayseri'de beklemeye başlamıştı. Ancak heyecanı arttığından Paşayı 80 km ilerden karşılaşmasını arzu etmişti. Gece Kayseri'de geçirildi. Ertesi gün Salih Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın huzuruna girdiği zaman kendisine, Başbakan İsmet Paşa'ya verilmek üzere yazdığı mektubu ne yaptığını, sordu "Yanımdadır." cevabını alınca, "Onu yırt, at." demişti. Salih Bey bu mektubu Mustafa Kemal Paşa'nın önünde yırtmış; fakat yırtılan mektubu Mustafa Kemal'in isteğiyle saklayan Salih Bey daha sonra yazacağı hatıralarda mektubun metnini açıklamıştır¹⁶⁶.

"Gönderilmeyen mektup şöyleydi:

Azizim İsmet,

Latife Hanım takaddüm ederek Ankara'ya geliyor. Beraber seyahate devamını münasip görmedik. Çünkü iki senelik tecrübe beraber yaşamak imkânı olamayacağına kanaat hâsıl ettirdi. Kararımdan kendisini haberdar ettim. Çok üzüntülü ve mahzundur.

Zatı Âlinizin ve belki Fevzi Paşa Hazretlerinin ihtilaf için yol delaletinizi rica edecektir. Kararım katidir. Yalnız gerek kendisinin ve gerek ailesinin şeref ve haysiyetini rencide etmek istemiyorum. Kendine ve ailesine hürmetlerimi ve hakiki dostluğumu muhafaza edeceğim. Suret-i infikâki Ankara'da kararlaştırınız. Sükûnetle İzmir'e gitmeye muvafakatini temin lazımdır. Gözlerinizden öperim"¹⁶⁷.

Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya döndükten sonra Latife Hanım'la bazı yurt gezilerine çıkmaya devam etmişlerdir. Doğu seyahati üzerinden bir hayli zaman geçmiş olmasına rağmen, anlaşmazlıklar tekrar başlayınca Mustafa Kemal Paşa kesin olarak ayrılık kararı vermiş ve 5 Ağustos 1925 tarihinde resmen ayrılmışlardır, Latife Hanım'da İzmir'e gönderilmiştir.

¹⁶⁵ Fatih Bayhan-Mehmet Sadık Öke; *Teyzem Latife*, Pegasus Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Mayıs 2011, s.254.

¹⁶⁶ İsmet Bozdağ, *Age*, s.180.

¹⁶⁷ İpek Çalışlar; *Age*, s.269.

3.13. SALİH BEY'İN LATİFE HANIM'LA MEKTUPLAŞMASI

Salih Bey'e Latife Hanım, Mustafa Kemal Paşa ile evlenmeden önce ve sonra Paşa'nın birçok mektup yazmıştır. Bu mektuplar "Muhterem Salih Beyefendi" hitabı ile başlıyor ve "Uşakizade Latife" ifadesi ve imzası ile bitiyordu. İmzadan önce "Latife Gazi Mustafa Kemal" ifadesi de bulunuyordu.

Salih Bey'e, Mustafa Kemal Paşa'dan ayrıldıktan sonra İzmir'e dönen Latife Hanım çok özel mektuplar yazarak, aradaki kırgınlığın ve ayrılığın giderilmesi için kendisinden yardımcı olmasını istemişti.

Bu mektuplarda Latife Hanım, Salih Bey'in sadakatinden bahsediyor ve Mustafa Kemal Paşa ile ilgili haberleri kendisine ulaştırmasından dolayı teşekkür ediyordu. Ayrıca "Kendisinin Paşa'ya karşı taşıdığı temiz ve ebedi sadakati hiç kimse Seryaver Bey kadar takdir etmemiştir." diyerek gazetelerden aldığı bilgilerden yetinemediğini, bu sebeple paşa hakkında detaylı bilgiler vermesini ifade ediyordu¹⁶⁸.

Bu mektuplarla ilgili farklı bir durum Latife Hanım'ın yeğeni Mehmet Sadık ÖKE ile Fatih BAYHAN arasında yapılan röportajdan oluşan "*Teyzem Latife*" kitabında ortaya çıkmıştır. Kitapta şöyle bir kesit yer almıştır:

"Fatih BAYHAN: Merak ettiğim konulardan bir tanesi şudur; Paşa, Salih Bozok'a bir talimat veriyor. Diyor ki, "Salih, mektuplarla Latif'in gönlünü hoş tut." Ve gerçekten evlilik sürecine kadar Paşa'nın ağzından giden mektupların yazıldığını öğreniyoruz.

M. Sadık ÖKE: Aslında Salih Bozok bunu bu şekilde söylemiş ama Latife Hanım, Paşa'nın el yazısıyla Salih Bey'in el yazısını ayıracak kapasitede bir kadındı. O mektupların hiçbiri Salih Bozok tarafından yazılmamıştır. Paşa'nın kendisi tarafından yazılmıştır. Salih Bozok belki bir-iki tane mektup gönderdi ama aslında yazılan mektupların onda sekizi Paşa tarafından yazılmıştır.

F. BAYHAN: Bizzat Paşa tarafından mı kaleme alınmış?

M. S. ÖKE: Evet. Zaten öyle olmasaydı biz bilirdik çünkü el yazısı karakteristik bir şeydir. Latife Hanım da o kadar uzun zaman yanında sekreteri gibi,

¹⁶⁸ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.182.

yaveri gibi görev yaptığı kişinin el yazısını çok iyi tanıyacak biridir. Arşivinde de Salih Bozok eliyle gönderilmiş mektup denmiyor, Gazi Paşa'nın mektubu deniyor. Öyle olmasaydı Latife Hanım o notu düşerdi.

F. BAYHAN: Onlar şu an arşivinde yer alıyor mu?

M. S. ÖKE: Evet orada. O listelerin içinde zaten var. O mektuplar var ama onların arasında iki tane özel olan mektup da var. Zaten Salih Bozok'un, aslında Paşa'nın emri üzerine dahi olsa, Latife Hanım'ın gönlünü almak için Paşa'nın ağzından çok özel şeyleri yazabilecek yetkide ve yeterlikte kendini görmeyeceği de aşikârdır. Paşa neyi emrettiyse, sadece bir iki mektupta onu yazmıştır.

F. BAYHAN: Paşa'nın ağzından mı?

M. S. ÖKE: Tabii Paşa'nın ağzındandır. Salih Bozok'un yazdıkları bir-iki taneyi geçmez. Diğerlerinin hepsi Paşa'dan gelenlerdir. Biliyorsunuz, Latife teyzem de 'Büyük yerden gelen sükûta hürmet etmek lazımdır,' der. Zaten Salih Bey'in gönderdiği mektuplar çeşitli durumlar ile ilgili bilgi mektuplarıdır. Aşk mektuplarını Paşa'nın kendisi kaleme almıştır"¹⁶⁹.

Bu mektuplardan bazıları şunlardır:

“Muhterem Salih Beyefendi,

Sadakatinizin minnettariyım. Ankara'ya selametle ulaştığınız haberini bildiren telgrafınızla beni ne derece mesut ettiğinizi bilseydiniz herhalde bir iki kelimecik daha lütfedersiniz.

Bugüne kadar bütün arkadaşların suskunluğunun fazla meşguliyetlerinden ileri geldiğine inanarak, kendime teselli buluyorum. Esasen, işaretinizden beri bu bahtiyar yuvayı süsleyerek pek muhterem ve pek mukaddes misafirimizin güzelliği seven gözlerini okşayacak ufak tefek hazırlıkla meşgul oldum.

Gözlerim, devamlı olarak yolda, sizleri bekliyordum. Görüyorsunuz ki hayalen ayrılmamıştık. Geçen gün, akrabanızdan bir zatın İzmir'de olduklarını haber aldım. Derhal burada öğle yemeğine davet ettim. Maatteessüf, yatakta olmak münasebetiyle kendilerini göremedim. Kaptan aracılığıyla biraz bilgi alabildim.

¹⁶⁹ Fatih Bayhan-Mehmet Sadık Öke; *Age*, s.157-158.

Burada eski debdebe yoktur. Fakat Başkomutanlık, boş olmakla beraber, şerefi muhafaza edilmektedir. Yalnız içinde siyahlar giymiş üzgün ve kederli bir vücut vardır. Bu kadar içtenlik ve özellikten sonra yapa yalnız kalmak, hayatın kara sayfalarını tekrar açmaya ve birçok çirkinlikler düşünerek derin bir üzüntünün altında ezilmeye mahkûm bir ben varım.

Paşa Hazretleri'ne birçok mektuplar yazdığım halde, sunmaya cesaret edemedim. 'Mektup istemem, telgraf yeterlidir' buyurmuşlardı"¹⁷⁰.

"Hâlbuki son telgrafıma da cevap alamayınca, bir daha rahatsız etmekten çekindim. Büyük yerden gelen suskunluğa hürmet lazımdır. Ben de yalnız size cevap vermekle yetiniyorum. Sizin burada bırakmış olduğunuz hatıra, pek kıymetlidir. Eminim ki Paşa Hazretleri'ne karşı taşıdığım temiz ve ebedi sadakati hiç kimse, seryaver bay kadar takdir etmemiştir. Siz de beni mahzun etmeyin. Hiç olmazsa birkaç kelimecikle sağlık durumları hakkında bilgi verin. Olmaz mı Salih Bey?

Gazeteleri muntazaman izliyorsam da, aldığım bilgilerle yetinmiyorum. Deli gibiyim. Ve işte bazen pek mesut günler yaşatanlar, aksini hissettirmekten hoşnut olurlar. Paşa hazretleri de, rica ve istirahatıma rağmen, Ankara'da en ufak bir görev ile istihdam ederek beni beraberinde bulundurmamak istememişlerdi. Yalnız bir gece sonsuz denizlere benzeyen, insanı öldüren o gözlerini bana dikerek, 'Bir yere gitmeyin. Beni bekleyin. Bunu emrediyorum' demişlerdi. Bu cümleyi hatırladıkça, 'Belki bir daha kavuşmak mümkün olacaktır' diyor, kemal-i memnuniyetle, yeni bir mutluluğu bekliyordum.

Bu satırlara gülerseniz, doğru olmaz. Çünkü güneşin devamlı ışığı altında yaşayanlar, uzun bir karanlığın ne müthiş bir uçurum olduğunu bilmezler.

Bu akşam bizim muhafızları bahçeye davet ettim. Güzel güzel oyunlar yaptılar. Bende kendilerine ikramda bulundum. Tabii memnun oldular. Hepsi de hatırımı sayıyor. Paşa Hazretleri'ne ne kadar teşekkür etsem azdır. Buraya Başkomutanlık Bürosu adı vermekle benim üzüntü ve kederimi bir dereceye kadar hafiflettiklerine emin olsunlar. Zavallı babam son mektubunda, 'Fakirhaneme bir levha asacağım ve bütün Müslümanların ziyaretgâhı olacaktır' diyor. Daha birçok

¹⁷⁰ AYTEKİN GEZİCİ; *Atatürk Bu Kadınları Çok Sevdi Mustafa Kemal'in Büyük Aşkları*, Akis Kitap, 8. Baskı, İstanbul, Ağustos 2006, s.128.

sözleri vardır. Fakat başınızı fazla ağrıtmak istemem. Paşa Hazretleri'ne kemal-i hürmet ve samimiyetle iki ellerinden öptüğümü ve daima emirlerini yerine getirmeye hazır olduğumu söyler misiniz? Beni unutmadığınızdan dolayı teşekkürlerimi arz eder, hürmetlerimi tekrarlarım, efendim.

Uşşak – zade Latife”¹⁷¹.

“Muhterem Salih Bey,

Geçen hafta Vali Beyefendi Bursa'ya geçtiğinizi haber alınca ekli mektubu göndermekten sarf-ı nazar etmiştim. Gerçi 19 Ekim'den 26'ya kadar birçok değişiklik vardır. Fakat bu satırları yine takdime karar verdim. Zira sizleri hiçbir zaman unutmadığımı ve sadakatinizin minnettarı olduğumu bu suretle daha iyi takdir edeceksiniz.

Size buradan bahsedeceğim:

Birkaç gündür yatakta idim. Hiç olmazsa bir telgrafla mahzun maneviyatımı okşamak istedim. Ertesi günde Paşa Hazretleri'nin ilk defa olarak bana hitap etmek lütfunda buldukları telgrafnameyi alınca sevincimden ağladım. Fakat o iki satırcığa ekli bir mektup vardı. Paşa rahatsız imiş. Buradan mütehassıs doktor gitmiş. Deli gibi yaktan fırladım ve zatiâlinizden sıhhatleri hakkında malumat istedim. Cevaben Bursa'ya hareket emrini aldım.

Onu müteakip bir şifre daha. Bu defa gelmeyiniz emir buyrulmuş. 24 saatlik bir saadet yine karanlık. Hareket edecektim. Hatta vesikam bile yapılmıştı. Bütün arkadaşlar ve bilhassa Şükrü Ali Beyefendi nezaket gösterdiler. Bu meyanda en büyük nezaketi teşkil eden, Paşa Hazretleri'nin hiç olmazsa bir an beni hatırlamış olmaları idi.

Şimdi Ankara yollarındasınız. Acaba avdet buyurulacak mıdır? Yoksa ümidi keselim mi bilmiyorum. Burada bütün efrat mahzundur. Gece gündüz gözümüz yoldadır; bekliyoruz. Sizleri o kadar göreceğimiz geldi ki, görünce boynunuza atılırsak deli olduğumuza hükmetmeyin”¹⁷².

¹⁷¹ Aytakin Gezici; *Age*, s.129.

¹⁷² S.Eriş Ülger; *Age*, s.86.

“Seryaver Beyefendi, zatîâlinizden çok rica ediyorum. Ekli mektubu Paşa Hazretleri’ne takdim edin. Eğer okumaya vakitleri müsait olduğunu görürseniz, yoksa yakınız... Acaba kendilerinden bugünlerde İzmir’i ziyaret edip etmeyeceklerini sorabilir misiniz?

Sadık Latife’ye bu kadorcık malumatı borçlusunuz. Anlamak istemekliğime birçok sebep vardır. Cevap aldığım takdirde sizin samimiyetinize istinaden izahat veririm. Avdet buyrulacağı takdirde buradan gidecek hususi trenle, Alaşehir’e kadar birkaç neferle gelip Paşa Hazretlerini herkesten evvel karşılamak istiyorum. Acaba müsaade ederler mi? İzmir’de hazırlık çok imiş. Mektep çocuklarını giydirdiklerini, tak-ı zafer yaptıklarını haber aldım. Anlaşılan ahali, harp ve yangın dolayısıyla ihmal edilmiş olan şeyleri yapmak niyetindedir”¹⁷³. “Ben bu meyanda bulunamam. Zira istasyona gitmekliğime müsaade buyrulmadığını unutmadım. Esasen bayraklarla, birtakım zahiri şeylerle karşılanmaktansa, ayaklarına kadar en samimi hissiyatla koşmak, beni mesut edecektir. Herkesten önce ‘Paşam hoş geldiniz’ demek acaba o günü görmek nasip olacak mıdır?

Paşa Hazretleri buraya mutlaka teşrif etsinler. Hiç olmazsa bir gün kalsınlar, fakat bir defa gelsinler. İzmir kendilerine uğurlu gelmiştir. Latife’nin güzel ve temiz kalbi, en samimi dilekleri boş, faydasız değildir. Bursa’dan muzdarip oldular. İzmir’e diye muharebeye başlandı. Ve daima, muvaffakiyetle yüründü. Bu noktayı unutmayınız. Ben bu gibi şeylere çok dikkat ederim.

Zat-ı âliniz ne âlemdesiniz? Muhterem ailenizi de beraber getireceğinizi haber aldım. Pek memnun oldum. Size güzel bir ev hazırladık. Ailemin de bugünlerde dönmesi muhtemeldir. Eğer Paşa Hazretleri’ni burada görmeyecek olursa, eminim ki babam kendisini ayaklarına atmaya gelecektir.

Paşa’ya meftun mektuplarını sakladım göreceksiniz. Artık yeter. Burasını ara sıra hatırlamanızı rica ve arz-ı hürmet ederim efendim.

Uşşakizade Latife”¹⁷⁴.

¹⁷³ S.Eriş Ülger; *Age*, s.87.

¹⁷⁴ S.Eriş Ülger; *Age*, s.88.

“Salih Bey,

Tanıştığımız, içinde günlerce bütün bir samimiyetle yaşadığımız beyaz evden yazıyorum. Gerçi en elemli dakikalarımı yaşarken beni aramadınız. Sizi, Mahmut Bey’den birkaç kereler sordum. Hatta veda vazifesini de kendisine tevdi ettim. Belki bu lakaydinizden dolayı sizi Ankara’da aramak cesaretini kendimde bulamadım. Fakat nasiyesinde bir tek leke olmayan ecdat evinde siz en uğurlu, en hayırlı bir misafir olarak mukayetsiniz. Burada sizi hatırlamamak, güzel bir maziyi gömmek demektir. Halbuki ben nankör değilim.

Salih Bey, sen kızarsın söylenirsin, fakat büyük meziyetlerin vardır. Samimisin. Ve daima hakikati söylersin. İnsanların yüzüne söyleyemeyeceğin şeyi de arkadan söylemezsin. Babasın. Evlatların için ağlarsın. Zavallı annem mütemadiyen seni sayıklıyor. Çünkü o kara ruhluların yerine sen olsaydın beni bir cambaz gibi ipte oynatmazdın. Bana hakikati söyledin. Fakat zarar yok. Bu dünya elbette ona da kalmaz.

Salih Bey, bundan üç yıl önce bana karşı babalık vazifesini ifa edeceğini babama vaat etmiştin. O şimdi Avrupa’da. İşlerine mani olmamak için, burada olduğumu haber bile veremedim. Artık bir teessür yığını gibi her tesadüf ettiği koltuğa çöken bir annem ve ihtiyar halinde benim yüzümden fena bir muameleye duçar olmuş babaannem var. Öksüzüm. Kimsem yok. Onun için ikinci babalık vazifesini deruhte eden ve sözünün eri olan Salih Bey’e yazıyorum. Git Paşa ile görüş. Ben kocamdan eminim. Çünkü kadirşinastır. Yüksek ruhludur. İnsandır. Aramızdaki gerginliğe nihayet vermesini, güzel bir mazinin vereceği kuvvetle rica et. Ben kendisine yazdığım mektupta, seni refikanla göndermesini rica ettim. Bir haftadır uykusuz, gıdasız, idama mahkûmum. Esbabı çocukluk. Halbuki çocuklar bu ağır cezadan muaftır. Salihsin. Salah ve sulh getireceğine eminim.

Latife Gazi Mustafa Kemal”¹⁷⁵.

¹⁷⁵ İpek Çalışlar; *Age*, s.304.

3.14. ATATÜRK'ÜN HASTALIĞINDAN ÖNCEKİ GÜNLERİNDE, HASTALIĞINDA VE VEFATINDA SALİH BEY

Salih Bey, 1923 yılında TBMM II. Dönem seçimlerinde milletvekili olup başyaverlikten ayrılmış olmasına rağmen Mustafa Kemal Paşa'nın hemen her seyahatinde yanında bulunduğu gibi, sofrasının da müdavimlerindendi. O sanki sivil bir başyaverdi.

Salih Bey, Çankaya'daki evini 1928'de sefaret olarak kullanılmak üzere İngiltere'ye 30.000 Türk lirasına sattı. Bu paranın 10.000 lirası ile İstanbul'da bir ev almış ve ailesini Ankara'dan İstanbul'a nakletmiş ve kendisi Ankara'da kalmıştı.

Salih Bey'in, 1928 yılı yaz ayları ortasında kızı Sabiha'nın Dolmabahçe Sarayı'nda nişan töreni yapılmıştı. Gençlerin nişan yüzüklerini Mustafa Kemal Paşa takmıştı. Bu taltif, aile için çok büyük bir mutluluk olmuştu. Salih Bey'in 1921 yılında doğan küçük oğlu Muzaffer'in de 1 Eylül 1930'da Yalova'da sünneti yapılmıştı. Mustafa Kemal Paşa bu törende de bulunmuştu.

29 Ekim 1933 tarihinde Cumhuriyetin 10. yılı büyük coşku ve sevinçle kutlanıyordu, Salih Bey tribünlerde yine Başkomutan'ın arkasında idi. Bu törende Mustafa Kemal Paşa, senelerce hafızalardan silinmeyen ve son cümlesi; "Ne Mutlu Türküm Diyene" sözleri ile biten kutlama nutkunu okumuştur.

24 Kasım 1934 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya TBMM'de kabul edilen bir kanunla "ATATÜRK" soyadı verildi. Atatürk tarafından birçok şahsa da soyadı veriliyordu. Salih Bey de "BOZOK" soyadını O'nun yazısı ile tespit edilen bir özel belge ile Ocak 1935'te almıştı¹⁷⁶.

"1938 yılı ortalarında Atatürk'ün sağlık durumu bozulmaya başlamıştı. Ata'nın bir süredir ayakta geçirmeye çalıştığı karaciğer hastalığı ilerliyordu. Buna rağmen o, 19 Mayıs 1938 günü Ankara'da Gençlik ve Spor Bayramı'nı 19 Mayıs Stadyumu'nda izlemişti. Hatay davası ile ilgili hususların halledilmesinin gecikmesi üzerine hasta hali ile aynı gün akşamı trenle Mersin'e hareket etmiş ve ertesi gün orada askeri birliklerin geçit resmini ayakta izlemiş ve halsiz düşmüştü"¹⁷⁷. Hastalığının gittikçe ilerlediğini gören doktorlar, Ata'nın dinlenme ve tedavisi için

¹⁷⁶ Salih Bozok - Cemil S. Bozok; *Age*, s.10.

¹⁷⁷ Can Dündar; *Sarı Zeybek*, Milliyet Yayınları, İstanbul, Kasım, 1994, s.74.

kendisine İstanbul'a gitmesini önermişlerdi. O da 25 Mayıs'ta Ankara'ya dönmüş ve 27 Mayıs günü trenle Ankara'dan İstanbul'a gelmişti.

Atatürk, Cumhurbaşkanlığı yatı olarak devlet tarafından satın alınan ve 1 Haziran 1938 günü İstanbul'a gelen Savarona yatına aynı gün öğleden sonra geçmişti. Atatürk 1 Haziran'da geldiği yatta 25 Temmuz 1938 gününe kadar kalmıştı. Hastalığın daha da artması üzerine 25 Temmuz 1938'de iki ay kadar kaldığı Savarona yatından Dolmabahçe Sarayına nakledilmişti. Ata artık yatağa düşmüştü. Hekimler tarafından tedavisi devam etmekte idi. Bu büyük insanı çocukluğundan beri adeta taparcasına sevmiş ve bağlanmış olan Salih Bey'in bütün neşesi kaçmıştı. Günün bütün saatlerini Savarona yatı ile Dolmabahçe Sarayı'nda Ata'sının yanında nöbet tutarak geçiriyordu.

Bütün çabalara rağmen Atatürk o tutulduğu hastalıktan kurtulamayarak 10 Kasım 1938 günü saat 09.05'te ebediyete intikal etmişti¹⁷⁸.

Salih Bey, hatıralarında o günü şöyle anlatmıştır: “Maddi ve manevi hiçbir kuvvet onu kurtaramayacaktı. Saraya uykuda yürüyen adamlar gibi gidip geliyordum. O günlere ait hiçbir hatıramı tespit etmeye muvaffak olamadım. Birisi belki adımı sorsa cevap verecek durumda değildim. Yalnız Ata'nın öldüğü günü hiç unutamıyorum.

Hekimler büyük ölünün odasından çıktıkları zaman yüzüm kim bilir nasıl korkunç bir hal almıştı ki Mim Kemal Bey telaşlanarak;

-Nereye gidiyorsun, diye sormaya mecbur oldu.

-Hiç dedim, gidiyorum. İşim bitti artık.

Fakat Mim Kemal Bey bırakmadı, kolumdan tutarak aşağı kadar indirdi. Kalbim, iki değirmen taşı arasına düşmüş bir buğday tanesi olsa ancak bu kadar ezilirdi. Ne ağlayabiliyor, ne konuşabiliyor, ne de konuşanları anlıyordum. Bir ara büsbütün kendimden geçmişim. Odadan deli gibi fırladım.

-Nereye, diye arkamdan koştular.

-Şimdi geliyorum, dedim.

¹⁷⁸ Can Dündar; *Age*, s.155.

Bundan sonrasını hiç ama hiç hatırlamıyorum demişti”¹⁷⁹.

“Salih Bey kendisi hatırlamamakla beraber Ata’nın vefat ettiğini öğrendiği zaman odasına girmiş ve büyük adamın ellerinden öperek ona veda ettikten sonra, “Başkumandan başyaversiz gidemez!” diyerek sarayın merdivenlerinden aşağı koşmuş, alt katta muhafız komutanı İsmail Hakkı TEKÇE’nin odasına dalıp kapıyı kapatmıştı. Onun daima temiz ve lekesiz kalmış olan erkek ruhu, bir eski başyaver sıfatı ile onun arkasında kalmaya tahammül edemedi. Atatürk sevgisi o kadar büyüktü ki, o yüzden dünyada kalmayı bu kadar anlamsız buluyordu. Az sonra içerden tek el silah sesi duyuldu. Bu sesi işitip içeri koşanlar odada onu kanlar içinde yerde bulmuşlardı. Tabancasından kalbine sıktığı bir kurşunla yere yıkılmıştı. Bir iki milimetrik sapma ile kalbi bulamayan bu mermi bütün ciğerini boydan boya delip geçmiş, sırtına saplanıp kalmıştı. Fazla kan kaybettiğini gören Operatör Mim Kemal ÖKE onu derhal Şişli Sağlık Yurduna kaldırıp ameliyata almak sureti ile hayatını kurtarmıştı”¹⁸⁰.

Atatürk’ün muhafızı İsmail Hakkı TEKÇE bu anı şöyle anlatmıştır: “... Ve 9’u 5 geçe Atatürk öldü! Hepimiz hıçkıra hıçkıra ağlıyorduk. Mehmet Kamil, Mim Kemal’in omzuna yaslanmış perişan haldeydi. Önce Hasan Rıza Atatürk’ün elini öptü, sonra ben ‘Bir tarih kapandı’ diyerek elini öptüm ve yorganın altına soktum. Bütün dünyayı ve memleketi sarsan heyecan burada bitiyordu. Birkaç dakika sonra odaya Salih BOZOK geldi. Manasız gözlerle ve garip bakışlarla baktı. Daha önce hepimize söylemişti. ‘Atatürk ölürse ben intihar ederim!’ demişti. Fakat o anda hepimiz o sözü unutmuştuk. Sonra aşağıya indi. Benim odama girmiş ve tabancasını çekerek kalbine ateş etmiş. Hemen aşağıya koştuk. Mim Kemal yetiştı. Kurşun iyi bir tesadüf sonucu kalbine isabet etmemişti”¹⁸¹.

“Salih Bey, en yakın dostu, arkadaşı ve daha önemlisi komutanı olan Atatürk’ten sonra yaşamamaya karar vermişti. Ölmeyi komutanına ilk siroz teşhisinin konduğu 1938 ilkbaharında aklına yerleştirmiş, hatta tanıdığı doktorlara en rahat ölüm şeklinin ne olduğunu, mesela şakağa ateş etmenin kesin ölüm getirip getirmeyeceğini bile sormuştu. “Şakak pek garantili değildir, namlu azıcık kaysa

¹⁷⁹ Can Dündar; *Age*, s.155.

¹⁸⁰ Salih Bozok-Cemil S. Bozok; *Age*, s.267.

¹⁸¹ Hasan Pulur; *Muhafızı Atatürk’ü Anlatıyor Emekli General İsmail Hakkı Tekçe’nin Anıları*, Kaynak Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, Mayıs 2000, s.61.

insan ölmez, ama kör kalır; en ideal intihar kalbe ateş etmektir.” cevabını alıp öldürücü noktanın neresi olduğu da öğrenince yeni bir günlük adet edinmişti. O noktayı kalbinin üzerine her gün tentürdiyot ile işaret ediyordu. Artık işi sabahları tıraş olduktan sonra göğsünün üzerine tentürdiyot sürmek ve doktorlardan gelecek haberi beklemektir. İntihara o kadar kararlıydı ki Atatürk’ün ölümünden 5 ay kadar önce 7 Haziran 1938’de biri çocuklarına, diğeri eşi Pakize Hanım’a olmak üzere Savarona yatında iki mektup hazırlamıştı¹⁸².

Eşine yazdığı mektuptan bazı bölümler şu şekildeydi:

“Sevgili Pakize;

Beni bütün hayatım boyunca mesut yaşattın. Her arzumu severek yerine getirmek istediğini bu mektubuma minnetle ve şükranla kaydetmeyi bir borç bilirim. Milletimizin ve her Türk’ün minnetle yâd edeceği Atatürk’ümüzün sayesinde şerefimizi, haysiyetimizi muhafaza ederek ömrümüzün sonuna kadar sıkıntısızca yaşayabileceğiniz her şeyi temin etmiş bulunuyorum.

Ben hayatımı Atatürk’ümüzün hayatına bağlamış ve ondan sonra yaşamamaya karar vermiş bulunduğum için hayatıma nihayet verdim... Her şeyi kemal-i sükûnetle karşılayarak çocuklarımla sıhhat ve afiyetle yaşamını dilerim.

Her zaman bana şefkat ve muhabbetle bakan güzel gözlerini sonsuz sevgilerimle seni kucaklayarak öperken ömrünün sonuna kadar çocuklarımla afiyetle ve üzüntüsüz olarak yaşamını diler ve hürmetle de ayrıca ellerinden öpererek ebediyen arz-ı veda eylerim. Sevgili karıcığım, kıymetli Pakize’im”¹⁸³.

Salih Bey hastanede iken üç hafta sonra ikinci bir ameliyat geçirmiş ve akciğerinin arka kısmında kalan mermi çekirdeği de çıkarılmıştı. Hastanede bulunduğu için aziz arkadaşı Atatürk’ün cenaze törenine katılamamış ve bu yüzden vefatına kadar çok üzüntü duymuştur.

“Ata’nın vefatından sonra cumhurbaşkanlığına seçilen İnönü Salih Bey’e telgraf çekmiştir. Bu telgraf şu şekildedir:

¹⁸² İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.188.

¹⁸³ Murat Bardakçı; *Hürriyet Gazetesi*, 7 Kasım 1999, s.14.

‘Teselli kabul etmez felaket içinde sizin haliniz, aile teessürümüzü bir kat daha ağırlaştırdı. Muhabbetle gözlerinden öper, yürekten şifa dilerim.’

İsmet İNÖNÜ

Salih Bey’de İnönü’nün cumhurbaşkanlığına seçilmesi münasebetiyle kendisini telgrafla kutlamıştır bu telgrafta şu şekildedir:

‘Gayet tabii ve pek isabetli olan Reiscumhurluğa seçilmenizi tebrik eder, millet ve memleket hakkında hayırlı muvaffakiyetler diler sonsuz saygıyla ellerinizden öperim.’

Salih BOZOK

Salih Bey ikinci ameliyattan bir süre sonra iyileşerek hastaneden taburcu edilmişti.

İnönü cumhurbaşkanı seçildikten sonra normal zamanından 5 ay önce seçime gitmişti. İnönü, Bozok’u Bilecik Milletvekili seçti. Bilecikliker daha önce ona fahri hemşerilik vermişlerdi. Bu seçimde Atatürk’ün maiyetinde bulunmuş olanlardan bazı kimseler seçilmedi.

Eski arkadaşlarına büyük vefa hisleri ile bağlı olan Salih Bey milletvekili seçilmeyen arkadaşları için çok üzüldü. Bu yüzden esasen yıldızları pek barışmayan İnönü’ye karşı güvenmesi de artmıştı”¹⁸⁴.

3.15. SALİH BEY’İN ŞAHSİYETİ VE ÖZEL HAYATI

Salih Bey, Atatürk’e çok bağlı ve onun güvenini kazanmış en yakın bir arkadaşı idi. Kendisi çok ketum ve sır sahibi idi, yazdığı hatıralarda özel hususları yazmaktan kendisini alıkoyduğu gibi kişisel konuşmalarında dahi bu ketumiyetini korumuştur.

Mustafa Kemal Paşa, aralarındaki yakınlık, bir kardeş samimiyetine dayandığından kendisine yazdığı mektuplarda “Kardeşim Salih, Merhaba Ey Hazreti Salih, Güzel Gözlü, Burma Bıyıklı Salih” gibi hitaplarda bulunmuştur. Salih Bey’de bu hitaplara layık olduğunu hayatı boyunca kanıtlamıştır. Atatürk’ün sevdiği ve güvendiği Salih Bey, çevresinde de aynı şekilde tanındığını ona takılan şu isimler

¹⁸⁴ Can Dündar; *Age*, s.121.

göstermektedir: “Salih Selanik, Erkek Salih, Sadık Salih, Şen Salih, Tatlı Salih, Muharip Salih, Albay Salih, BOZOK Salih”¹⁸⁵.

Atatürk’e ömür boyu refakati süresince, onun bir insan olarak bazen hislerine kapıldığı nadir hallerde onu uygun bir şekilde, sakinleştirmiş ve sonradan pişmanlığa dönüşebilecek herhangi bir harekette bulunmaması için elden geleni yapabilecek bir şahsiyete sahipti.

Atatürk, Salih Bey ve onun kayın biraderi Nuri CONKER’i çok sever ve onlara çok itimat ederdi. Onlarla çocukluk günlerinde olduğu gibi şakalaşırđı.

Salih Bey, vefakâr arkadaşları tarafından çok sevilen ve sayılan bir insandı. Başkalarına iyilik yapmayı çok severdi. Salih Bey, çok temiz kalpli ve merhametli bir insandı. Bu karakterine de örnek olarak da Mustafa Kemal’in Ekim 1917’de 7. Ordu Komutanlığı’ndan istifa ederek İstanbul’a döndüğü ve emekliye sevk edildiği sırada iş arama amacıyla ziyarete gittiği bir arkadaşının ona boğaz iskelelerindeki tutulan balıkların toplamının kendisine bildirilmesini öneren bir iş teklif ettiği zaman bu vefasız arkadaşına karşılık duyduğu nefrete karşılık, İstiklal Savaşı sırasında Ankara’ya gelip kendisinden iş isteyen bu arkadaşını iyi niyetle karşılayıp bir iş bulması olayı gösterilebilir¹⁸⁶. “Şöyle ki Salih Bey Milli Mücadele sırasında Mustafa Kemal Paşa’nın başyaveri bulunduğu sırada Ankara’daki odasında çalışırken, kendisinden İstanbul’da bulunduğu sırada iş istediği harp zengini pişkin adam, eski dostunu ziyarete gelir. Odaya girer girmez Salih Bey’in eline sarılan bu zata ciddi bir tavırla:

-Ne istiyorsun benden? diye sorar. O da:

-Evvvela benim burada kalmamı sağla. Sonra da bir vazife veya bir iş, diye yalvarmaya başlar.

Salih Bey tekrar sorar:

-İstanbul’da tatlı tatlı para kazanıyordun, buraya niye geldin? O da;

¹⁸⁵ Kemal Arıburnu; *Age*, s.140.

¹⁸⁶ İsmail Hakkı Akansel, *Age*, s.195.

-Biliyorsun İttihat ve Terakki'nin büyükleri ile ilişkim vardı. Onlar düştükten sonra işlerim bozuldu. Benim de arandığımı duyunca selameti kaçmakta ve buraya gelmekte buldum. İşte bunun için yardımını rica ediyordu.

-Vazife istemeyi bir tarafa bırak, seninle bir iş yapıp fazla para kazanalım. Buna, benim de ihtiyacım var. Nasıl kabul mü?

Eski harp zengini sevinçle:

-Ne demek? Sen istedikten sonra, ben dünden razıyım, der. Salih Bey bu cevabı aldıktan sonra şöyle der:

-İnebolu'dan buraya yaylı arabayla geldin değil mi? Buradan bir yaylı arabaya bin İnebolu'ya kadar git. Yolda rast geldiğin köylerdeki kümes hayvanlarının kaç tane tavuk, kaç horoz? Tetkik et. Sonra geri dön, bana bir liste halinde bildir. Beraberce çalışalım zengin olalım.

Muhatabı sapsarı kesilir.

-Aman Salihçığım. Ben ettim, sen etme, der. Bu kadarlık bir dersi yeterli gören Salih Bey acı acı gülmeye başlar.

-Hayat böyledir azizim, hiçbir şeye güven olmaz. Merak etme. Ben senin gibi zalim olmayacağım. Sana yardım elimi uzatacağım, der ve kendisine kahve ikram eder. Bu sonradan görme, harp zengini ve vefasız arkadaşına Salih Bey uygun iş bulur”¹⁸⁷.

Onu bütün ülke temiz yürekli bir arkadaş, cesur ve mert bir insan olarak tanımıştı. Onun şahsında tam bir insanlık ve vefa hisleri toplanmıştı.

Salih Bey, yaver olduktan ve milletvekili seçildikten sonra bu göreve gelmeden önceki Salih Bey ile eski yaver arkadaşı Muzaffer Bey arasındaki samimiyetin eskisinden farkı yoktu.

Salih Bey, bütün hayatı boyunca Atatürk'e, millete, vatana bağlılığın yanı sıra aynı zamanda neşeli bir insandı. Hep şöyle söylemiştir: “Daima neşeli olunmalıdır. Her türlü güçlüğe tahammül ve ebedilik veren tılsım neşedir.”, “Neşeli olun, kara

¹⁸⁷ İsmail Hakkı Akansel, *Age*, s.196.

günlere nur, ak günlere katmer, felaketlere tahammül, saadetlere ebedilik veren tılsım, neşedir”.

Salih Bey, milletin ve memleketin saadet ve selametini her türlü durumun üstünde tutardı. Vefatından beş ay önce tamamladığı hatıraların son satırlarında şöyle demiştir:

“Bu satırları yazarken 60 yaşına basmış bulunuyorum. Atatürk’ün sayesinde her türlü saadete nail olmuş bulunduğumdan, millet ve memleketimin saadet ve selametini dilemekten başka hayatımda hiçbir emelim kalmamıştır. Binaenaleyh vesikalara istinat ettirerek yazmak istediğim hatıralarımı okuyacak olanların yazılarımın samimiyetimden emin olmalarını her şeyden önce rica ederim”¹⁸⁸.

Atatürk’ün son başvekili ve üçüncü cumhurbaşkanı Celal BAYAR, Salih BOZOK için şunları söylemiştir:

“... Salih BOZOK, Atatürk’ün yanında en çok bulunmuş insandır. Okul günlerinden başlayarak hemen büyük hayatları boyunca hiç birbirlerinden ayrılmamışlar ve olayların içinde birlikte yaşamışlardır, Salih BOZOK’un bir güzel alışkanlığı da sürekli olarak Atatürk’ün önemli konuşmalarını anında yazmasıdır. Elinden kalem kağıdın düştüğü zamanlar çok seyrekdir. Bu itibarla, bir de, içinde yaşadığımız bazı olayları Salih BOZOK’tan tekrar dinleyerek hafızamızın hatalarından kurtulmuş olacağız!...Anılarının yayınlanmasını merakla bekliyorum! Çünkü Atatürk’ün ne düşündüğünü ondan daha iyi bilen yoktur!”

Salih BOZOK’un vefatında sonra Aka GÜNDÜZ ise şunları yazmıştır:

“Aziz arkadaşım ve hemşehrim... Salih BOZOK için ‘öldü’ demeyeceğim, en yakışanı söyleyeceğim: Salih BOZOK, Atatürk’e kavuştu.

Dostlarımı ve çocuklarını üzüntülere gömdün ama Salih’im, ne mutlu sana! Bu türlü ve bu gradoyu bulduktan sonra O’na kavuşmayı kim istemez?

Salih’in ne kadar çok adı vardı: Salih Selanik, Sadık Salih, Şen Salih, Erkek Salih, Tatlı Salih, Muharip Salih, Ahbap Salih, Bozok Salih...

¹⁸⁸ İsmail Hakkı Akansel, *Age*, s.197.

Salih bütün hayatında beş şeye tam inanmış tam bağlanmış bir askerdi. Atatürk'e, İsmet İNÖNÜ'ye, Millete, Vatana ve neşeye. Atatürk'ün ölümü dakikasında kendi kalbine sıkığı kurşunun anlamını saygı duymayacak bir tek Türk yoktur. O anlaşma, büyük insanların, büyük bağlılıkların yüceliliğine işaret eder. O derin duygu ile değerlidir ki, ölürken Ankara topraklarında Conkbayırı kahramanı Nuri CONKER gibi, kendisinden önce ölen arkadaşlarının arasına gömülmesini vasiyet etti. Onu, ellerimizin üstünde değil, seven ve unutmayan yüreklerimizin üstünde taşıyıp gömeceğiz!... Ne mutlu ona!. Salih BOZOK Atatürk'e kavuştu, ...

Gömülmek için Ankara'yı seçmesi ne kadar ilginçtir. 'Beni Atatürk'ün yanına gömün!' diyemezdi. Bunu demeyecek kadar akıllı ve sözünü bilir kişiydi. Onun için hiç değilse Ankara'da gömülmüş olmayı hem Atatürk'ün hem kendisinin yakın arkadaşı Nuri CONKER'in yanı başında son uykusuna uzanmayı istemişti; öyle de oldu...¹⁸⁹.

3.16. SALİH BEY'İN NİŞAN, MADALYA VE TALTİFLERİ

Salih Bey, Kurtuluş Savaşı'nda görev aldığı için kırmızı şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir.

İstiklal Savaşı'nda aldığı kıdem ile yarbaylığa terfi etmiştir.

Atatürk kendisini bir altın saatle ödüllendirmiştir. Atatürk, başyaveri Salih Bey'e Tvannes marka bir cep saatini sevgi ve bağlılığının bir nişanesi olarak armağan etmiştir. 966 seri numarasını taşıyan bu saat 14 ayar altın olup arka kapağı üzerine el yazısı ile kazınmış olarak şu ifadeler mevcuttur: "Salih BOZOK'a - K. ATATÜRK".

Salih Bey bu saati büyük mutluluk ve şerefle kullanmış bakmak isteyen arkadaşlarına iftihar ve gururla göstermekten büyük bir haz duymuştur¹⁹⁰.

¹⁸⁹ İsmet Bozdağ; *Milliyet Gazetesi*, Atatürk'ün Kırk Yıl Yanından Ayırmadığı Salih BOZOK Kimdi? 6 Kasım 1979, s.5.

¹⁹⁰ İsmail Hakkı Akansel, *Age*, s.197.

3.17. SALİH BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE BERABER BULUNDUĞU GÜNLERE AİT BAZI ANILARI

3.17.1. Mustafa Kemal Bey'in Salih Bey'e Yazdığı Mektup

Mustafa Kemal Bey 4 Ekim 1911'de Trablusgarp'a giderken Salih Bey'e yazdığı mektupta iki yakınından söz etmektedir.

“Salihçığım

Başka kâğıdım yok Nuri'ye ayrıca mektup yazamayacağım. İstersen bu mektubumu aynen gönder veyahut bir bahisle mektup yaz ve o kıymetli kardeşimize de ki; benim için hatırası kalp ve vicdanımdan bir an çıkmayan bir öz kardeş varsa Nuri'dir. Bu sonu karanlık seferi onunla yapmak isterdim. Allah izin verirse harp meydanında birleşiriz. Cenab-ı hak takdir etmişse, ahrette kavuşuruz... Salih'in gözlerinden öperim. Kalbinin vefasına, vicdanının saffet ve nezahatına medyun-u şükranım”¹⁹¹.

3.17.2. Kurtuluş Savaşı Günlerinde Geçen Bir Anı

“Bir gün biçer İstasyonundan otomobille Sivrihisar üzerinden Akşehir'e gidiyorduk. Komutan, pelerine sarılmış, gözleri akşamın karanlığında alacalaşan ovalara dikmiş, düşünüyordu. Bir aralık:

-*Hımm*, dedi.

Ben, bu davranışın çok önemli içten bir ruh halinin belirtisi olduğunu sezinlemiştim:

-*Bir emriniz mi vardı Paşam?* dedim.

O gözlerinin eritici bakışlarını gözlerime dikti ve:

- *Salih*, dedi. *Eğer düşündüklerimi uygulayacak zamana sahip olursam, yakında dünyanın gözlerini kamaştırarak bir askeri görünüm oluşacaktır.*

Ve işte, bütün zaferlerin kapısını açan Büyük Afyon Taarruzu, onun bu sözleri söyledikten tam 15 gün sonra başarıldı”¹⁹².

¹⁹¹ Salih Bozok - Cemil S. Bozok; *Age*, s.9.

¹⁹² Kemal Arıburnu; *Age*, s.141.

3.17.3. Kurtuluş Savaşı Günlerinde Geçen Başka Bir anı

“Eskişehir yolunda her aradığımız yerden bir kılavuz alıyorduk. Bir akşamüzeri تنها bir köye girmiştik. Çamurlu yollarında bir çeşme başında abdest alan bir ihtiyardan başka kimseye rastlamadık ona:

-Baba, dedik. Bize yol gösterebilecek birini bulabilir misin?

Sevimli ihtiyar bize döndü ve şöyle cevapladı:

- Birini bulmak ne demek? Kendim ne güne duruyorum?

Otomobil doluydu. Fakat o, çamurluğun üzerinde gidebileceğinde ısrar ediyordu. Çaresiz razı olduk. Yolda Mustafa Kemal Paşa, o ihtiyar köylü ile konuşmamı emretti. Laf kıtlığında aklıma yine aynı sual geldi. Karşılıklı şu konuşma geçti:

-İhtiyar! Sen Mustafa Kemal Paşa'yı tanır mısın?

-Tabii tanırım!

-Görsen ne yaparsın?

-Ayaklarının altına köprü olurum.

Bu cevabı alınca güldüm ve Mustafa Kemal Paşa'yı göstererek şöyle dedim:

-İşte Mustafa Kemal Paşa!

İhtiyar köylü bizi peygamberlik iddiasına yeltenmiş iki deli gibi süzdü, işaret parmağı ile gözünün alt kapağını aşağıya çekerek güldü ve şöyle seslendi:

-Pııııı!

Fakat az sonra vardığımız kasabada geleceğimizi bildirdikleri için, karşılamaya hazırlanmışlardı. İhtiyar bunu görünce, kırdığı potu anlamıştı. Utancından, otomobil durur durmaz ortadan kayboluverdi.

Mustafa Kemal Paşa, onu bulmamı emretmişti¹⁹³.

Biçare ihtiyar köylü beni görünce, ayağıma kapandı ve şöyle dedi:

¹⁹³ Hanri Benazus; *Yaşamın İçinden Atatürk Anıları*, Bizim Kitaplar, 3. Baskı, İstanbul, 2007, s.213.

-Ne olur? Mustafa Kemal Paşa beni bir defa affedip, elini öptürsün. Ömrüm oldukça, çizmesinin çamurunu yiyeyim!

Güldüm ve tıpkı onun yaptığı gibi parmağımla sağ gözümün alt kapağını aşağı çekerek karşılığı verdim.

-Pışşt...

İşte hayatımın en büyük heyecanlarından birini de, onu Mustafa Kemal Paşa'nın yanına oturttuğum zaman duydum.

İhtiyar köylünün, Mustafa Kemal Paşa'nın ayakları altına kurbanlık bir koyun gibi teslimiyetiyle nasıl yıkılıverdiğini hatırlıyorum da, Mustafa Kemal Paşa'nın onu kolundan tutup kaldırması ve yanına tekrar oturtması sırasında kalbimin nasıl durmadığına hala şaşıyorum"¹⁹⁴.

3.17.4. Artık Bu İş Bitmiştir. Haydi Dumlupınar'a...

"Afyonkarahisar'ın ele geçirildiğinin ertesi günü, biz de Afyon'a gelmiştik. Geceyi Belediye Dairesinde geçirdik.

Ertesi sabah İsmet Paşa Afyon'da kaldı.

Biz Mustafa Kemal Paşa ile birlikte, 1. Ordu Karargâhına gittik. Oradan da, Başkomutanlık Savaşının geçtiği yere geldik.

Bir sırtın üzerinden savaşın cereyanını seyrederken, bir er paşaya bir at getirerek, 11. Fırka Kumandanı Derviş Bey'in bu atı gönderdiğini ve kendisinin gerimizdeki bir tepede bulunduğunu söyledi.

Gazi Mustafa Kemal Paşa ere şöyle seslendi:

- Bu atı ona götür ve kendisinin buraya gelmesini söyle.

Biraz sonra derviş bey geldi.

Paşaya, savaş hakkında bilgi ve izahat verirken, arkamızdaki tepeden şiddetli bir topçu ateşi başladı.

Derviş Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya dönerek dedi ki:

¹⁹⁴ Hanri Benazus; *Age*, s.214.

- *Karşımızdaki düşman çil yavrusu gibi dağıldı. Murat Dağlarına doğru kaçmaya başladı.*

Mustafa Kemal Paşa, bunun üzerine dedi ki:

- *Artık bu iş bitmiştir. Biz de Dumlupınar'a gideriz*"¹⁹⁵.

"Akşam olmak üzere idi.

Dumlupınar'da düşmandan biraz önce alındığı için, paşanın oraya gitmesini istemiyordum.

Kendilerine dedim ki:

- *Paşam, Dumlupınar yolunu bilmiyorum. Eşyalarınız da Afyon'dadır. Bilmem ki, bu gece yataklarımızı getirmek mümkün müdür? Emir buyurursanız, Afyon'a gidelim.*

Benim bu cevabıma kızdılar.

- *Yolu bilen birini bul da Dumlupınar'a gidelim.*

Emrettikleri gibi hareket ettik. Dumlupınar'a karanlıkta geldik. Yolda Fevzi Paşa'ya da rastladık.

Fevzi Paşa da o gece Dumlupınar'a geldiler.

Bir köy evinin boş bir odasında paşaya, pelerinlerimiz ve ceketlerimiz ile yatak, yastık ve örtü yaptık.

Sabaha kadar ocakta ateş yakarak paşayı rahat ettirmeye çalıştık.

Ertesi sabah, ilk iş olarak paşanın çadırını, bir evin toprak olan damının üzerine kurduk. Çünkü köyün içinde çadır kuracak temiz bir yer yoktu.

O gün, General Kazım (Orbay), düşmandan esir olarak alınmış olan dört Tümen Kumandanını Mustafa Kemal Paşa'nın huzuruna getirdi.

Mustafa Kemal Paşa bu esirlerle 5-10 dakika konuştu.

Bir esir dışarı çıkarıldığında Türkçe olarak kiminle görüşüklerini sordu.

¹⁹⁵ Hanri Benazus; *Age*, s.39.

Konuştuklarının Mustafa Kemal Paşa olduğunu anladıklarında hayretler içinde kaldı ve oraya ne zaman geldiğini sordu.

Dün bizzat savaşı kendisinin yönettiğini söyleyince, şu cevabı verdi.

- *Zafer kazanmak sizin hakkınızdır. Çünkü bizim Hacı Anesti, savaşı İzmir'den yönetmek istedi. Oradan bir türlü ayrılamadı*¹⁹⁶.

“Bu arada, Mustafa Kemal Paşa şöyle sesleniyordu:

- *Hacı Anesti! Mağrur kumandan, neredesin? Gel de ordularını kurtar.*

Ertesi gün, sabahın erken saatlerinde, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, savaş meydanını dolaşıyordu.

Gördüğü manzaradan müteessir ve üzüntülü idi.

Binlerce düşman cesedi... Birbirlerinin üzerine yığılmış yüzlerce topçu hayvanı... Terk edilmiş toplar... Cephaneler...

Bu hüznü manzarayı seyrettikten sonra:

- *Bu manzara insanlığı utandırabilir. Fakat haklı savunmamız için buna zorunlu olduk. Türkler başka milletlerin vatanında böyle bir harekete girişmezler.*

Biraz ileride, topların arasında yerde, ayaklar altında kalmış bir Yunan Bayrağı duruyordu.

Gözüne ilişti. Eliyle bayrağı işaret ederek dedi ki:

- *Bayrak bir milletin istiklalinin sembolüdür. Düşman da olsa saygı göstermek gerekir. Bayrağı oradan kaldırıp, topun üzerine koyunuz*¹⁹⁷.

¹⁹⁶ Hanri Benazus; *Age*, s.40.

¹⁹⁷ Hanri Benazus; *Age*, s.41.

3.17.5. Büyük Zaferden Sonra Kemalpaşa İlçesinde Kaldıkları Güne Ait Bir Anı

“Ordumuz, savaşı kazanmış olarak İzmir’e doğru yürüyüşünü sürdürür iken biz de onları çok yakından takip ediyorduk. Köylüler, askerlerimizin girişini izliyorlar, onlara kırık testilerle su taşıyorlar, gönül borçlarını yürekten anlatmak ihtiyacı ile paralanıyorlardı. Evleri yanmış dünyada sırtlarındaki gömleklerinden ve donlarından başka bir şeyleri kalmamış insanları, ağırlama isteği ile nasıl çırpındıklarını görseydi, acımasız Neron bile kör oluncaya kadar gözyaşı dökebilirdi.

Tam yanlarına vardığımız sırada, bir ulaştırma kolu geçmemize engel oldu. Otomobil durdu. Mustafa Kemal Paşa, istediği bir sigarayı yakmak üzere gözlüğünü kaldırdı. O sırada otomobilin yanına sokulan sakallı bir ihtiyar, boynundan muşamba rengi almış buruşuk bir kâğıt çıkardı. Önce kâğıdı, sonra dikkatle Mustafa Kemal Paşa’yı süzdü. Yine kâğıda, yine Mustafa Kemal Paşa’ya baktı. Bu hareketi üçüncü defa tekrarladıktan sonra, şimdi hatırladıkça tüylerimi ürperten bir sesle.

- *Bu sensin!* dedi.

Ve arkasını dönerek köylülere, Tanrıyı yerde görmüş gibi bir mümin heyecanı ile bağırdı:

-*Mustafa Kemal!* dedi. *Mustafa Kemal!*

Bu haykırışı duyanların nasıl birbirilerine karıştığını göz önüne getiremezsiniz”¹⁹⁸.

“Biz bütün çabalarımıza rağmen onların birbirini çiğneyerek otomobile dolmalarına engel olamadık. Çünkü bilincin dışına taşmış bir sevgiden güç alıyorlardı. Mustafa Kemal Paşa’nın yüzünü, ellerini öpüyorlar, çizmelerinin tozunu sürme gibi gözlerine çekiyorlardı.

Mustafa Kemal Paşa, aradan birkaç yıl geçtikten sonra tekrar İzmir yollarındadır. 13 Eylül 1925’te o günleri anımsayarak Kemalpaşa’da halka hitaben yaptığı konuşmasında:

¹⁹⁸ İsmet Bozdağ, *Age*, s.24.

‘Arkadaşlar! Hayatım boyunca sevimli geçirdiğim bir gece vardır. O gece, ordumuzun İzmir’e girdiği gün burada geçirdiğim gecedir. O vakit buradan geçerken bu muhterem halkın gördüğü zulüm ve işkenceye karşın resmimi koyunlarından çıkararak beni tanıdıklarını ve otomobile atlayarak kucakladıklarını unutmam. Bugün o hatırayı yaşıyorum, mutluyum.’ demiştir¹⁹⁹.

3.17.6. Ankara’nın İlk Günlerinde Çankaya Civarında Yaşanan Bir Anı

“Bir köylü evine girmiştik. Bu evde ihtiyar bir köylü ile karısı oturuyorlardı. Bize ikram edilen kahveleri içerken Mustafa Kemal Paşa, köylü ile konuşmamı söyledi. Ben emre uyarak aksakallı köylüye ilk aklıma geleni sordum.

-Sen Gazi’yi tanır mısın?

İhtiyar, beni saçma bir soru sormuşum gibi küçümseme ile süzdü;

-Gazi’yi tanımayan var mı ki? Dedi ve ekledi:

-Ben görmedim; ama her hafta Hacı Bayram Veli Camii’nde Cuma namazı kılarmış. Ta gömleğine kadar sakalları varmış. Melek gibi nur yüzlü, peygamber gibi uğurlu bir ihtiyarmış.

Gülmemi güç tutarak Mustafa Kemal Paşa’nın tamamen tıraşlı genç yüzüne baktım. O kaşlarını kaldırarak kendini tanıtmamamı emretti. Dışarıya çıktığımız zaman da güldü ve:

-Varsın, O da öyle bilsin. Gerçeği öğrenmek belki biçarenin hayalini yıkar. Onun hayalindeki şirin sakallıyı öldürüp de sevgisini kaybetmekte ne mana var” dedi²⁰⁰.

3.17.7. Yunan Generali Trikopis’in Esir Düştükten Sonra Uşak’ta Mustafa Kemal Paşa’nın Huzuruna Çıkarıldığı Sıradaki Bir Anı

“Yunanların Başkomutanı General Trikopis de esir edilerek, Uşak’ta Başkumandan Mustafa Kemal Paşa’nın huzuruna getirilmişti. Yanında Diyonis adında bir de Kolordu Kumandanı vardı. O sırada ben de orada bulunuyordum. Mustafa Kemal Paşa yanındaki tercüman aracılığı ile bu Yunanlı kumandanlarla

¹⁹⁹ İsmet Bozdağ, *Age*, s.25.

²⁰⁰ Kemal Arıburnu, *Age*, s.145.

görüşti. Gayet iyi Rumca bilen Faruk adında bir kurmay subay, bu konuşmada tercümanlık yapıyordu. Mustafa Kemal Paşa, Trikopolis'e dönerek şunları söyledi:

-Vicdanınıza karşı görevinizi yaptığınıza inanyorsanız, içiniz rahat olmalıdır. En büyük kumandanların bile esir düştükleri tarihte yazılıdır. Örnek olarak size Napoleon'u gösterebilirim.

Bunun üzerine Trikopolis şunları söyledi:

- Beni yaverlerim dahi yalnız bırakarak hepsi yanımdan kaçtılar, ben intihar etmeliydim.

Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya dönerek:

-Kumandanlar yorgundur. Kendilerinin istirahatlarını temin buyurursunuz, diyerek ayağa kalktılar.

İsmet Paşa ile Yunan kumandanları da ayağa kalkarak Mustafa Kemal Paşa'yı başlarıyla selamladılar.

Mustafa Kemal Paşa birer birer ellerini sıkarken Trikopolis'e:

-Bizim misafirlerimizsiniz. Bu sebeple emin ve huzurlu olabilirsiniz. Bir arzunuz olursa, bize bildiriniz.

Trikopolis, buğulu gözlerle Mustafa Kemal Paşa'ya baktı ve:

- İstanbul'da bulunan eşime hayatta ve sıhhatte olduğundan haberdar edebilir misiniz?

Diye bir ricada bulunduğunu beyan edince, Mustafa Kemal Paşa, derhal adreslerinin öğrenilmesini ve İstanbul'da Kızılay aracılığı ile ricalarının yerine getirilmesini emretti²⁰¹.

²⁰¹ Hanri Benazus; *Age*, s.219-220.

3.17.8. Savaşın Ardından Bir Anı

“Londra, Paris ve Roma’daki Türk temsilcilikleri başlıca gazetelerin Türkiye hakkındaki haberlerini Ankara’ya bildiriyor, Dışişleri de her akşam İzmir’e telgrafla geçiyordu.

Telgrafi okuyan Ruşen Eşref (ÜNAYDIN) Bey Salih Bey’e, ‘Birader..’dedi, ‘..dört yıl önce bizi aşığlayan gazetelerin çoğu mücadelemizi haklı buluyor ve övüyor.’

Salih Bey acı acı güldü:

‘Dört yıllık kanlı bir gecikmeyle. Bugün ne istiyorsak, dört yıl önce de tam onu istiyorduk. Kabul ettirebilmek için dört yıl savaşmak zorunda kaldık.’”²⁰².

3.17.9. Muzaffer BOZOK’un Sünnetine Ait Mustafa Kemal Paşa’nın Yazısı

Salih Bey’in oğlu Muzaffer, 9 yaşında bulunduğu sırada 1930 yılı Ağustos ayının son günlerinde sünnet hazırlıkları yapılmış ve Yalova’da icra edilecek bu törene Mustafa Kemal Paşa da davet edilmişti. O’nun bu davete katılması bütün aileyi çok mutlu etmişti. Sünneti müteakip ayrılmadan önce bir kâğıt isteyerek bu kâğıt üzerine:

Pakize Hanımefendi

Osman Bey Cad. 48

Pangaltı

‘Muzaffer sünnet olmuş, zaten bunu bekliyorduk ne güzel olmuş, tebrik ederiz.’

Gazi Mustafa Kemal

Kızı Afet Yalova

Kızı Nebile

Afetin Babası

İsmail H.

²⁰² Turgut Özakman; *Age*, s.31.

1.9.1930 Pazartesi günü

Cümlesini yazmış ve törene iştirak etmiş olan diğer bazı davetliler ile birlikte kendi el yazıları ile isimlerini yazarak imza etmişlerdir”²⁰³.

3.17.10. Atatürk’ün Meclislerine Dair Bir Anı

“Salih Bey’e bir gün bazı tanıdıkları:

- *Tarih sizi mesul edecek. Çünkü Atatürk’e içiriyorsunuz. Geceleri uykusuz geçiyor. Sefahet yaptırıyorsunuz ve ömrünü kısaltıyorsunuz, derler.*

Salih Bey’de der ki:

- *Tarih ne diye bizi mesul tutacakmış? Mademki iş dediğiniz gibidir. Bizim heykellerimizi dikecek. Atatürk’ü, biz idare ediyorsak, yalnız içirip sefahet ettirmiyoruz ya, İzmir’i de biz aldırıverdik, cevabını verir”²⁰⁴.*

²⁰³ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.194.

²⁰⁴ Falih Rıfki Atay, *Age*, s.510.

Salih BOZOK²⁰⁵.

²⁰⁵ <http://www.kimkimdir.gen.tr> ,16.08.2011.

4. MUZAFFER (KILIÇ) BEY

4.1.MUZAFFER BEY'İN BİYOGRAFİSİ

Muzaffer Bey, 1897 yılında Bakırköy - İstanbul'da doğmuştur. Köklü bir aileden gelen Topkapı Sarayı Nizamiye Tabur Komutanı Kafkasya kökenli Binbaşı Ali Rıza Bey'in oğludur. 1911 yılında Kuleli Askeri Lisesi'ne girmiştir. Son sınıfta bulunduğu sırada, I. Dünya Savaşı nedeniyle yeni birliklerin kurulmasından dolayı büyük ölçüde artan subay ihtiyacının karşılanması için, Pangaltı'daki Harp Okulu'nun kapanması üzerine okulda açılan kısa süreli Subay Talimgâhına 14 Ekim 1914'te katılmıştır. Talimgâhta yaklaşık 10 ay kadar süren eğitimin ardından 14 Temmuz 1915'te zabıt vekili (asteğmen) olarak 1. Ordu emrine atanmıştır. Sicil numarası 1330 (1914) -N- 35 dir. Sicil numarasının ortasındaki "N" harfi Kuleliyi subay adayı olarak bitirdiği ve talimgâha katıldığını ifade etmektedir. 1. Ordu Komutanlığı tarafından bir topçu alayında Batarya Komutanlığında görevlendirilen Muzaffer Bey Topçu Okulu'nda sınava girmiş ve subaylığa geçmeye yeterli görüldüğünden mezuniyeti onaylanarak asteğmenliği kabul edilmiştir. Daha sonra emrine verilen bir topçu bataryası ile Marmara Denizi'ne girip İstanbul Sarayburnu'na kadar sokularak rıhtımdaki nakliye gemilerini torpillemek isteyen düşman denizaltılarına karşı mücadele etmek için görevlendirilmiştir. Bir müddet sonra Çanakkale Zaferi'nin ardından Galiçya'ya gönderilen ve bu cephede bulunan 15. Türk Kolordusu topçu birliklerinde görev almış, bu cephede Ağustos 1916 – Eylül 1917 tarihleri arasında yaklaşık bir yıl süreyle savaşmıştır.

Muzaffer Bey, dönüşünde 1. Ordu Topçu Müfettişi Albay Fuat Bey'in emir subaylığına atanmıştır. Bu görevde iken 5 Ocak 1916'da teğmenliğe yükselmiştir. Albay Fuat Bey'in 7. Yıldırım Ordusu Topçu Müfettişliği'ne atanması üzerine Muzaffer Bey'de Suriye Cephesi'ne gitmiştir (7 Ağustos 1918)²⁰⁶.

Muzaffer Bey, 7. Yıldırım Ordu Komutanı bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın uygun görmesi ile boş bulunan yaver kadrolarından birine girmiştir. Böylece Mustafa Kemal Paşa ile ilk defa tanışma ve onun çok yakınında görev alma imkânına kavuşmuştur. Artık Muzaffer Bey, yaverlik görevinden önce Çanakkale, Galiçya ve

²⁰⁶ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.209.

Suriye cephelerinde savaşçı ve mücadeleci karakteriyle kazandığı tecrübelerden sonra Mustafa Kemal'in karargâhında hizmete başlamış oluyordu.

Kısa bir süre sonra, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nin ardından Mustafa Kemal Paşa, Başyaver Cevat Abbas ve Muzaffer beyler ile birlikte İstanbul'a dönmüştür. Mustafa Kemal Paşa'nın Harbiye Nezareti emrine tayin edilmiş olmasından dolayı, Muzaffer Bey İstanbul'da yaverlikten ayrılmıştır.

Türk ordusunda mütareke gereği terhis işlemlerine başlanması ve bütün silahların teslim edilme mecburiyetinde kalınmasından dolayı, Muzaffer Bey büyük bir acı duymuş ve askerlikten istifa etmeyi bile düşünmüştür. Bir süre sonra, Anadolu'ya geçmeyi kararlaştıran Mustafa Kemal Paşa'nın kendisini daveti üzerine, istifadan vazgeçerek kayıtsız şartsız ona katılmıştır.

Muzaffer Bey, böylece Mustafa Kemal Paşa'dan 5,5 ay kadar ayrı kaldıktan sonra tekrar onun yaveri olarak emrine girmiş bulunuyordu²⁰⁷.

“19 Mayıs 1919'da, Mustafa Kemal Paşa'nın maiyeti arasında Yzb. Cevat Abbas Bey yaver, Tğm. Muzaffer Bey'de ikinci yaver olarak bulunuyordu”²⁰⁸.

Muzaffer Bey, Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a çıktıktan sonra, Erzurum, Sivas kongreleri ve TBMM'nin açılmasından sonra bütün İstiklal Savaşı devamınca Mustafa Kemal Paşa'dan ayrılmamış, onun emrinde bulunmuştur. Zaferden sonra Cumhuriyet döneminde de yaverlik görevine devam etmiştir. Yüzbaşı rütbesinde iken 8 yıl 4 ay süren yaverliğinden sonra izin almış ve Mustafa Kemal Paşa'nın onayıyla Ankara Hukuk Mektebi'nde iki yıllık hukuk tahsili yapmıştır²⁰⁹. Mezuniyetinin ardından yine Mustafa Kemal Paşa'nın uygun görmesi ile kıt'aya çıkarılmış ve 16 yıllık askerlik hizmetinden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın bilgisi altında 19 Ocak 1930'da istifa etmiş ve İstanbul'a yerleşmiştir. Daha sonra ticaretle uğraşmaya başlayan Muzaffer Bey bir nebati yağ fabrikası kurmuş ayrıca İstanbul Şehir Meclisi'nde de üye olarak bulunmuştur. Daha sonra V. dönem (1 Mart 1935 - 2 Nisan 1939) Giresun'dan Milletvekili olarak TBMM üyeliğinde bulunmuş ve dönem

²⁰⁷ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.210.

²⁰⁸ Hulusi Turgut, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 36.

²⁰⁹ Sadi Irmak; *Age*, s.97.

sonunda siyasi hayatı bırakmıştır²¹⁰. Milletvekilliğinden ayrıldıktan sonra tekrar İstanbul'da ticari hayata devam eden Muzaffer Bey, özel işlerini takip etmek üzere 1959 yılı Haziran ayı başlarında Ankara'ya gelmiş ve Sıhhiye Orduevi'nin karşısındaki Gül Palas'da kalmaya başlamıştır. 13 Temmuz 1959 günü akşam iki arkadaşıyla otelden çıkıp Kızılay'a doğru yürürken aniden fenalaşmış, arkadaşlarının müdahale etmesine bile imkân kalmadan birkaç saniye içinde 62 yaşındayken vefat etmiştir. Cenazesi Gülhane Hastanesine kaldırılmış ve kalp krizi sonucu vefat ettiği tespit edilmiştir.

Muzaffer Bey'in cenazesi, ertesi günü akşam trenle İstanbul'a nakledilmiş ve 16 Temmuz 1959 günü öğle namazından sonra Şişli Camii'nden askeri törenle kaldırılarak, Feriköy Mezarlığı'na defnedilmiştir²¹¹. Mustafa Kemal Paşa'nın 1923'ten 1932'ye kadar Başyaverliğini yapmış olan Piyade Yarbey Rüşühi Bey de bir rastlantı olarak, Muzaffer Bey'in defnedildiği gün hayata veda etmişti.

4.2. MUZAFFER BEY'İN RÜTBE YÜKSELME TARİHLERİ VE YAVERLİK YAPTIĞI SÜRELER

Muzaffer Bey 14 Temmuz 1915 tarihinde asteğmen, 5 Ocak 1916'da teğmen, üsteğmenliği tespit edilememiştir, 31 Ağustos 1922 tarihinde yüzbaşı rütbesi almıştır.

7 Ağustos - 13 Kasım 1918 tarihleri arasında 4 ay yaverlik; 16 Mayıs 1919 - 1 Temmuz 1927 tarihleri arasında 8 yıl ikinci defa yaverlik olmak üzere, toplam 8 yıl 4 ay yaverlik yapmıştır²¹².

4.3. MUZAFFER BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE ANADOLU'YA GEÇMESİ

Suriye-Filistin Cephesi'nden 13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'a dönen Mustafa Kemal Paşa, 30 Nisan 1919'da Osmanlı hükümeti tarafından Doğu Bölgesi'ndeki 9. Ordu Kıtası Müfettişliği'ne atanmıştı.

Muzaffer Bey'in bu atamadan sonra Mustafa Kemal Paşa tarafından ikamet etmekte olduğu Şişli'deki evine davet edilerek paşanın yaverliğe devamını istemesi üzerine aralarında şöyle bir konuşma geçmiştir:

²¹⁰ Fethi Tevetoğlu; *Age*, s.271.

²¹¹ Fethi Tevetoğlu; *Age*, s. 272.

²¹² İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.211.

Muzaffer Bey:

- *Zat-ı Devletlerinin yaveri olarak refakatinize memur edilmem sebebiyle bahtiyarım, Paşa Hazretleri!*

Mustafa Kemal Paşa:

- *Haydi! Hazırlığa başla, birkaç güne kadar yola çıkıyoruz!*

- *Çok kalacak mısınız Paşam, yoksa denetlemeden sonra hemen dönecek misiz²¹³?*

Mustafa Kemal Paşa, yaverinin gözlerinin içine bakarak,

- *Hayır, dönmeyeceğiz çocuk! Annenle ve kardeşlerinle vedalaş. Anadolu'ya mücadele için gittiğimizi ve muvaffak oluncaya kadar dönmeyeceğimizi bildirmelerini isterim.”*

Muzaffer Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın bu düşüncesini bir sır olarak içinde saklamış ve ailesi dâhil hiç kimseye söylememiştir.

Muzaffer Bey, 9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın tekrar ikinci yaveridir.

Mustafa Kemal Paşa ve maiyeti, 16 Mayıs 1919 günü saat 06.00'da Bandırma Vapuru ile İstanbul'dan Samsun istikametinde hareket etmişlerdi. Bindiği geminin yolda İngilizler tarafından batırılmasının kararlaştırıldığı kendisine haber verildiği halde Mustafa Kemal Paşa, “İstanbul'da kalıp tevkif olunmaktansa, batıp boğulmayı tercih ettim.” diyerek yolculuğa başlamıştı. Gemide bulunanlar içinde teğmen rütbesiyle en genç üye Muzaffer Bey'dir²¹⁴.

Muzaffer Bey, bu seyahat sırasında, şu notları düşmüştür:

“ 16 Mayıs 1919 Cuma,

Dördü kırk geçe... Bandırma Vapuru ile hareket ettik. Vapurumuz, Kız Kulesi açıklarında İtilaf devletleri zabıtası tarafından kontrol edildi. İşgal kuvvetleri vapurumuzda silah arıyorlardı. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Dolmabahçe Sarayı önüne dizilmiş olan düşman zırhlılarına gözlerini dikerek:

²¹³ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.211.

²¹⁴ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.212.

- Bunlar bir milletin istiklal aşkını ve mücadele azmini takdir edemezler. İşte bütün güvendikleri bu maddi kuvvetleridir diyerek, zırhlıların toplarını gösterdi. Vapurumuz hareket ederek, Boğaz'a müteveccihen İstanbul'a veda ettik. Kavaklar önünde, deniz kabardı.'

'17 Mayıs 1919 Cumartesi

Dalgaların sarsıntısı hala devam ediyor. Esasen Vapur pek çürük ve eski. Paşa ile İbrahim Tali hariç herkesi deniz tutmuştu. Paşa böyle bir anda kaptanın yanına giderek, geminin rotasını değiştirdi. Bunu bir sebebe dayanarak yapmıştı. Çünkü bir İngiliz torpidosunun Bandırma Vapuru'nu takip etmek ihtimali olduğu, hareketimizden itibaren duyulmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın kararı şuydu: Eğer, bu torpido bizi tevkif etmek isterse, ona rampa edilerek, teslim olunmayıp mücadele edilecekti.'

'18 Mayıs 1919 Pazar,

Zevalde (öğle vakti) Sinop'a muvasalat ettik. Limanda Preveze Gambotu bulunmaktadır. Sekizden sonra limandan hareket ettik.'

'19 Mayıs 1919 Pazartesi,

Pazartesi günü, saat altı da Samsun'a geldik. Rıhtıma çıktığımız zaman, Mülki ve Askeri Erkan ve ahali tarafından karşılandık. Mıntıka Palas'a misafir edildik. Öğleden sonra otomobille Hükümet Dairesi'ne ve Belediye'ye gidilerek ziyaretler yapıldı. Bu gece Mıntıka Palas'dayız.'

'20 Mayıs 1919 Salı,

15. Fırka birliklerinin Samsun'da bulunan bir kısmı ile jandarma ve polisler, Paşa Hazretleri tarafından teftiş edildi.

21, 22, 23, 24. günleri Samsun'da temaslarla geçti. 25 Mayıs 1919'da dokuzu yirmi yedi gece hareket edildi' »²¹⁵.

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıktıktan sonra Amasya'da Anadolu ve Rumeli Milli Teşkilatı'nı birleştirerek bir merkezden temsil ve idare etmek üzere Sivas'ta bir Milli Heyet toplanmasını amaçlıyordu. Bu amacı sağlamak için

²¹⁵ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.214.

düşüncelerini kapsayan esas noktaları Cevat Abbas Bey'e (21/22 Haziran 1919 günü) dikte ettiği ve Amasya Tamimi ismini alacak olan belge hakkında Nutuk'ta Muzaffer Bey'in adı şu şekilde anılmaktadır:

Mustafa Kemal Paşa, Amasya Tamimi maddelerini sıraladıktan sonra, müsveddeyi Meclis'e göstererek; "Nihayetinde benim imzam vardır. Bir de vazife itibari ile Kurmay Başkanı bulunan Albay Kazım (DİRİK), karargâhtan tebliğe memur Hüsrev (GEREDE) ve askeri makamlara şifre eden yaver Muzaffer Bey'in ve sivil makamlara şifre eden bir memur efendinin imzaları vardır. Bundan başka daha bazı imzalar vardır. Bu imzaların bu müsveddeye konması bir hüsn-ü tali ve tesadüftür." demiştir²¹⁶.

Muzaffer Bey için Amasya Tamiminin müsveddesinde imzasının bulunması ve bu imzayı taşıyan belgenin Mustafa Kemal tarafından Meclis'e gösterilmesi hayatı boyunca gurur duymasına vesile olmuştur.

Muzaffer Bey Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetindekilerle birlikte Erzurum'a gitmiştir.

Erzurum'da Mustafa Kemal Paşa 6 Temmuz 1919'da yanındaki arkadaşlarına: "Aziz arkadaşlarım, bu andan itibaren hiçbir resmi sıfat ve memuriyetim yok, bir millet ferdi olarak ve milletten kuvvet ve kudret olarak vazifeye devam edeceğim." demiş. Kendisi, Müfettişlik Karargâhı ile birlikte yaver Cevat Abbas ile ikinci yaver Muzaffer beyler de görevleri ve askerlikle ilişkilerini kesmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa, o gün saat 22.50'de Harbiye Nezareti, saat: 11.00'de de Padişah'a; "... Büyük bir aşk ile bağlı bulunduğum yüce askerlik mesleğinden de istifa ettiğimi sunarak veda ettiğimi arz ederim." telgrafını çekmişti. Böylece, Mustafa Kemal Paşa askerlikten istifasının ardından sine-i millet'e dönmüştür²¹⁷.

Muzaffer Bey, 16 Mayıs 1919 günü ikinci defa Paşa'nın yaverliğine başladıktan iki ay sonra yaver kordonunu Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten ayrıldığı geceye kadar taşıdı. O gece, Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Mirivalığı (Tuğgeneral) apoletleriyle birlikte padişah yaverliği kordonunu omzundan atarken, Muzaffer Bey'de omuzlarında gururla taşıdığı rütbe işaretleri ile göğsünde şerefle

²¹⁶ Mustafa Kemal Atatürk; *Age*, s.24.

²¹⁷ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.215.

taktığı 3. Ordu Müfettişliği yaverliğine ait olan kordonunu, üzerinde teğmenlik rütbe işaretini taşıyan haki ipek apoletleriyle birlikte çıkarmıştı²¹⁸. Artık Cevat Abbas Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın sivil yaveri ve o da, sivil ikinci yaveridir. Her ikisinin de rütbeleri yoktur ve sivil kıyafetlidirler.

Muzaffer Bey sivil, rütbesiz kıyafetiyle yine sivil kıyafetli olan Yaver Cevat Abbas Bey ile birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın hep yanı başındadır²¹⁹.

4.4. MİLLİ MÜCADELE YILLARI VE SONRASINDA MUZAFFER BEY

“Muzaffer Bey, askerlikten istifa ettikten sonra Erzurum ve Sivas kongrelerinde, Ankara'da, TBMM'nin açılışında Mustafa Kemal Paşa ile beraberdir. Meclis başkanlığına seçilmesinden sonra da Mustafa Kemal Paşa'nın Başkanlık yaverliğine geçmiştir.

Eskişehir'de, Sakarya'da ve Dumlupınar'da bütün savaş boyunca Mustafa Kemal Paşa'nın iki adım gerisinde, onu, yaveri gibi değil sanki gölgesi gibi takip etmiştir. At üstünde, yaylı arabada, otomobilde, otomobil bozulunca kağnıda, onunla beraber olmuştur.

Muzaffer Bey, Anadolu'nun dondurucu kış günlerinde, bazı milletvekillerinin bir gün sonrası Meclis toplantısında yine Mustafa Kemal Paşa'ya saldırmaya çalıştıkları günlerde, karlı ovalarda ve buzlu yamaçlarda tek başına arazi tetkikine çıkan ihtilalcı liderin arkasını takip eden yaverlerden biri idi.

Muzaffer Bey, Büyük zaferden bir gün sonra 31 Ağustos 1922'de yüzbaşılığa yükselmiştir. 27 Temmuz 1923'te TBMM Başkanlığı yaverliğine, Cumhuriyet'in ilanından sonra da 1 Kasım 1923'te Cumhurbaşkanlığı yaverliğine atanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın 29 Ocak 1923 günü yapılan nikâh töreninde yine O'nun refakatinde ve O'nu ilk önce tebrik eden şahıslar arasındadır²²⁰.

²¹⁸ Kemal Arıburnu; *Age*, s.140.

²¹⁹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.215.

²²⁰ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.216.

4.5. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE VE SİVİL HAYATTA MUZAFFER BEY

Muzaffer Bey, bu dönemde yüzbaşı rütbesiyle Çankaya'da 1 Kasım 1923'ten itibaren Mustafa Kemal Paşa'nın emrindedir. Paşa'nın hizmetinde 8 yıl kadar devam eden yaverlik görevinden, onun tasvip ve müsaadesini aldıktan sonra, 26 Haziran 1927'de yaverlikten ayrılarak Milli Savunma Bakanlığı'nın emrine atanmış ve Hukuk Mektebi Fakültesi'ne devama başlamıştır. Bu öğrenim sırasında iki yıllık süre ile izinli sayılmış ve 30 Ekim 1928'de fakülteyi bitirince 3. Kolordu, 1. Tümen Topçu Alayı 2. Tabur Komutanlığı Emir Subaylığı'na atanmıştır. Bu arada üç ay süren Fransızca kursuna devam etmiştir.

Muzaffer Bey, savaş sebebi ile harp okuluna devam edemediği için emsali arkadaşları ile beraber harp okuluna 1923'ten itibaren başlayan İkmal'i Tahsil'e davet edilmiştir. Ama Mustafa Kemal Paşa'nın müsaadesiyle 1930 yılında kanuni müddetini tamamlaması ve sağlığı sebebiyle istifa etmiş ve bu isteği Mustafa Kemal Paşa'nın imzasını taşıyan 19 Ocak 1930 tarihli kararname ile çok sevdiği mesleğinden ayrılması uygun bulunmuştur.

Muzaffer Bey daha sonra seçimlere katılmış ve TBMM'nin V. Döneminde Giresun Milletvekili olarak görev yapmıştır.

Milletvekilliğinden ayrıldıktan sonra, İstanbul'da ticaret hayatına dönmüş ve Ankara Anonim Türk Sigorta Şirketi'nde idareci olarak vazife almıştır²²¹.

4.6. MUZAFFER BEY'İN ŞAHSİYETİ VE ÖZEL HAYATI

Muzaffer Bey, okul, kıt'a hayatı ve sivil görevlerinde vazifeşinaslığı ile bilinen, sağlam yapılı ve ruh asaleti sahibi olarak tanınmış bir askerdir. Verilen her görevde başarıları ve ciddiyeti ile kendisini sevdirmiş, cesaret ve atılganlığı ile Atatürk'ün sevgi ve itimadını kazanmış bir şahsiyete sahiptir.

Mustafa Kemal Paşa'nın en genç, savaşta ve barışta da ona hizmet veren yaverlerinin sonuncusuydu. O, kendisine verilen görevin özelliğini tam manasıyla kavrayarak, görevinin sırlarını Samsun'a çıkıştaki maksadı dâhil olmak üzere yakınlarına bile açıklamamış ve vatani içinde bulunduğu durumdan kurtaracak

²²¹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.216.

Ata'sının emrine tereddüt etmeden girmiş ve İstiklal Savaşı'nın bütün safhalarını bizzat yaşamıştır. Atatürk Destanı'nın en coşkun ve şerefli aşamalarını onun yanı başında yaşamış canlı bir tarihi²²². Erzurum'dan Sivas'a giderken "Paşam bu vücut ölene kadar sizin gölgeniz olacaktır"²²³ demiş ve görevini de bu hassasiyetle yerine getirmiştir.

Atatürk'ün vefatından sonra diğer yaver arkadaşları gibi o da sonsuz bir üzüntüye kapılmıştı. O'nu ilk tanimasından itibaren yüksek insanlık vasıflarına hayrandı.

Muzaffer Bey, üstün bir ahlakla yoğrulmuş, ciddi, sözünün eri, uygulamalarında kötü örnek ve taviz vermeyen bir Türk subayı idi. Türk ordusu mensuplarının hiyerarşi ve disipline bağlılık özelliği onda da mevcuttu. Atatürk, onun için, kutsiyeti münakaşa edilemez bir savaş ve zafer kahramanı idi.

Muzaffer Bey, uzun boylu, kumral saçlı ve mütebessim bir çehreye sahip, muhataplarına karşı saygılı, az konuşan bir yapısı vardı.

Muzaffer Bey, sağlam bir aile terbiyesi almış, bu terbiye üzerine okul ve askeri terbiyeyi bina etmiş dürüst ve vakur bir şahsiyete sahipti. Devlet malını canından çok korurdu. İmparatorluk döneminin alışılmış uygulamalarına karşı idi. Savaş yıllarının tecrübesi ona sözünü sakınmayan bir karakter kazandırmıştı. Buna bir örnek olarak şu olay gösterilebilir²²⁴:

"1927 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın bir İstanbul seyahati için yapılan hazırlıklar sırasında Çankaya'da yetkili bir kişi İçişleri Bakanlığı'ndan İstanbul saraylarından birinin hazırlanması hususunda İstanbul valisine emir verilmesini talep eder.

Bu isteği öğrenen Muzaffer Bey hayretle şunları söylemiştir:

"Nasıl? Nasıl? Sarayları boşaltmak için bu kadar çalıştıktan sonra şimdi gidip biz mi onları dolduracağız? Paşa bunu asla arzu etmez, bu girişimden haberi olsaydı çok üzüleceği muhakkaktı!"

²²² İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.219.

²²³ S.Eriş Ülger; *Age*, s.309.

²²⁴ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.219.

Mustafa Kemal Paşa 16 Mayıs 1919 günü İstanbul'dan ayrıldıktan sekiz yıl sonra, 1 Temmuz 1927'de ilk defa İstanbul'a gitmiştir. İstanbul valisi ve belediye başkanı'nın teklifine sıcak bakmamakla birlikte İstanbul halkının ısrarlı arzuları üzerine Mustafa Kemal Paşa, Dolmabahçe Sarayı'nda savaş ve barış'ta başyaveri Salih ve yaveri Cevat Abbas beyler ile birlikte kalmıştır. Mustafa Kemal Paşa, 1 Temmuz - 9 Ekim 1927 tarihleri arasında İstanbul'da üç aydan fazla bir süre kalmıştır.

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'u daha sonraki ziyaretlerinde zaman zaman Dolmabahçe Sarayı'nda kalmakla beraber, zaman zaman da Beyoğlu'nda Pera Palas ve Taksim'deki Park Oteli'nde de ikamet etmiştir.

Muzaffer Bey'in başlıca düşüncesi büyük lider'in güvenliği idi. Bilhassa savaş yıllarının Ankara'sında ve Anadolu'da en umulmadık ve en beklenmedik bir yerde pusuya düşürülebileceklerinden, her an tetikte bulunmanın gerekli olduğuna inanmıştı.

Mustafa Kemal Paşa'nın ihtiyatlı hareket etme alışkanlığında olması gibi, yaverin de aynı şekilde hatta daha fazla dikkatli olmasının gerektiğini, tehlikenin komutanı ve kendisi için aynı olacağını bildiğinden Muzaffer Bey, davasını benimsediği liderini bir solukta göğüslemekten çekinmeyecek derecede feragat sahibi ve her adımda bir ölüm tehdidine karşı onu koruyacak bir cesarete sahip idi. O geleceği birçok bilinmeyenlerle dolu olan bir ihtilalcı liderin, şahsi muhafızlığını tercih etmiş bir subaydı. Böylece, Türk İstiklal Mücadelesi'nin en güvenilir simalarından biri haline gelmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın sarsılmaz güven ve itimadını kazanmıştı. Bu itimat, onun için en büyük armağandı²²⁵.

Bütün Milli Mücadele sırasında ve sonrasında, Mustafa Kemal Paşa'nın sadık yaverlerinden biri olarak, O'nun uğrayabileceği tehlikelere karşı kendisini siper yapmış, sevgi ve takdirini kazanmıştı.

Muzaffer Bey, askeri hayatının yanı sıra hukuk öğrenimi yapmış, ticaretle uğraşmış ve milletvekilliğine seçilmişti. Bu yüzden birçok dostu bulunmasın rağmen o yine de çok mütevazı bir insandı. Etrafına adeta bir sessizlik seddi çekmiş ve kendisini unutturmaya gayret etmişti.

²²⁵ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.220.

Atatürk'ün Cumhuriyet Dönemi yaverlerinden biri olan Ahmet Naşit Bey, Muzaffer Bey'in vefatından sonra şunları söylemiştir:

“Talihim, beni de yaver olma bahtiyarlığına müyesser kılarak bütün hasletlerini nefsinde toplayan bu fedakâr insanla beraber yaverliğimiz sırasında olduğu gibi, yaverlikten sonraki hayatında da onu sık sık görür, İstiklal Mücadelesinin yazılmamış menkıbelerini düzgün bir ifade ile anlatırdı. Bizleri bir an için günün hayat kavgalarından uzaklaştırır ve bize o günlerin heyecanını yaşatırdı. Atatürk'ün cismen aramızdan ayrılmasıyla her vatan evladı gibi onun da teessürüne son yoktur. Atatürk'ü ilk tanıdığı günden beri, şahit olduğu yüksek insanlık vasıflarının hayranıydı. İsmi her anışında gözleri yaşarır, yazılmamış vecizelerini, menkıbelerini anlatırdı. Bir gün Atatürk ile beraber çektiği fotoğrafı bize gösterdi ve ‘Aramızdan ayrıldıktan sonra işlerimin değil, hayatımın kıymeti kalmamıştır.’ demiştir”²²⁶.

4.7. MUZAFFER BEY'İN KIDEM VE NİŞANLARI

Muzaffer Bey, I. Dünya Savaşı'na katılmasından dolayı 4 yıl, İstiklal Savaşı'ndan ise 4 yıl olmak üzere toplam 8 yıl savaş zammı almıştır.

1. Ordu Topçu Müfettişliği Yaveri bulunduğu sırada 4 Ocak 1916'da olağanüstü hizmetleri görüldüğünden dolayı kendisinin 5. Rütbeden Mecidi Nişanı ile ödüllendirilmesi için Komutanlıkça 1. Ordu'ya teklifte bulunulmuştur. Bu teklifin hangi hizmetlerinden dolayı yapıldığı hususları şunlardır:

a. Adı geçen, Topçu Müfettişliği Yaverliği ile kendisine tebliğ edilen bütün vazifeleri başarı ile ifa etmektedir.

b. Kendisi şahsi terbiye sahibi olmakla birlikte son derece çalışkan ve zekidir.

c. Vazifesini büyük bir gayret sebat ve sabırla ifa etmektedir.

d. Topçu Müfettişine ait yazı işlerinde ve kayıtların muntazam tutulmasında takdire şayan gayret ve yeterliliği müşahede edilmiştir²²⁷.

²²⁶ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.221.

²²⁷ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.221.

4.8. MUZAFFER BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE BERABER BULUNDUĞU GÜNLERE AİT BAZI ANILARI

4.8.1. Silah Değil Kafa Götürüyoruz

“Bandırma vapuru Kız Kulesi açıklarına geçmişti. Kavaklar hizasına geldiğinde vapur durduruldu. Bir motor tekneyle yanaşan İtilaf Devletleri subayları güverteye çıktılar. Bizler, ne oluyor; bunlar ne istiyorlar, sorusuna cevap arar ve bakınırken Mustafa Kemal kaptana sordu:

- *Bu adamlar ne için gelmişler?*
- *Efendim, silah, cephane arıyorlarmış...*
- *Görevinizi yapınız, sonuçtan beni haberdar edin.*

Sonra bize döndü. Dolmabahçe önlerinde demirli bulunan yabancı zırhlıları göstererek dedi ki:

- *Bu sersem adamlar işte böyle... Yalnız demire, çeliğe ve silah gücüne dayanırlar. Maddeden başka bir şey bilmezler. Bağımsızlık ve özgürlük uğrunda savaşa kararlı bir ulusun kudret ve gücünü anlamaktan acizdirler. Biz silah ve cephane değil, ülkü, inanç dolu kafa götürüyoruz... ”²²⁸.*

4.8.2. Köhne Bir Vagondaki Başkomutanlık Karargâhından Bir Anı

Kurtuluş Savaşı'nın en bunalımlı günlerinden birinde Kütahya-Eskişehir Savaşı'ndan sonra ordunun Sakarya'ya çekildiği günlere ait bir anıyı Muzaffer Bey şöyle anlatmıştır:

“Ordunun bu geri çekilişi sırasında; Başkomutanlık bir istasyonda, üçüncü mevki köhne bir vagona idi. Paşa, bu vagonun tahta döşemesi üstüne konulan karyolada yatıyordu. Vagonun penceresinin kenarında da mum yanıyordu.

Ben, dışarıda nöbetçileri dolaşırken emir erime seslendim:

- *Paşa hazretleri yattı mı?*

İçeriden onun sesi geldi.

²²⁸ Alev Coşkun; *Age*, s.410.

- *Muzaffer Bey, gel buraya!*

Gittim. Selam verdim, yanında yer gösterdi. Yatağının kenarına iliştim oturdum.

- *Düşman iyi savaşıyor. Sevk ve idaresi de başarılı, dedi.*

Ben de:

- *Emir ve komutanızdaki ordularımızın geri çekilmesi de o kadar düzgün oldu ki, bu da başlı başına bir başarı sayılır Paşam!* dedim. Napolyon'un Moskova önünde geri çekilmesi sırasında: *'Düzgün bir geri çekilme, zafer kadar önemlidir.'* sözünü hatırlatmak istedim. Bunun üzerine, çok enerjik ve kararlı bir davranışla, sesini yükseltti:

- *Bu düşman kuvvetlerini yenip kesinlikle yok edeceğiz*"²²⁹.

4.8.3. Önce Silahımız Sonra Canımız

Mustafa Kemal Paşa, kurulan her tuzağın ve her suikast hazırlığının kendisi için olduğu kadar, yaverleri için de bir tehlike oluşturabileceğini bildiğinden daima yaverlerinin hazırlıklı ve dikkatli olmaları gerektiğini düşünmüştür. Muzaffer Bey de, liderini her solukta tehlikeyi göğüslemekten çekinmeyecek derecede feragatli ve her adımda bir ölüm tehlikesine pervasızca karşı koyacak kadar cesur idi.

Bu durumla ilgili bir anısını Muzaffer Bey şöyle anlatmıştır:

"Bir gün Köşk'ten beraberce çıkarken Mustafa Kemal Paşa:

- *Muzaffer, tabancan yanında mı?*

- *Hayır, Paşam, ama size feda edilecek canım yanımda!*

Bu cevap üzerine Mustafa Kemal Paşa da:

- *Git al! Önce silahımız, sonra canımız! Emrini vermiştir*"²³⁰.

²²⁹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.217.

²³⁰ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.218.

4.8.4. Bir Angarya Anısı

Muzaffer Bey, bir gezi ile ilgili anısını şöyle anlatmıştır:

“Cumhuriyet’in ilanından sonra idi. Karadeniz’de bir geziye çıkmışlardı. Kendisine eşlik edenler arasında bulunuyordum. Rize’ye geldik. Yolların düzgünlüğü ilgisini çekmişti. Vali’ye;

- *Yollarınızı nasıl bu duruma getirdiniz?* diye sordu. Vali de anlattı:

Bütün yakın köylüleri jandarmalarla toplattırılmış ve onarımında çalıştırmış!

Mustafa Kemal Paşa’nın kaşları çatıldı ve oldukça sert bir dil ile:

Vali Bey, dedi. Corvee nedir bilir misiniz? Öyleyse ben söyleyeyim, ‘angarya’ demektir. Ve şunu da bilmeniz gerekir ki, kanunsuz olarak hiçbir vatandaşı işten alıkoyamaz, onu çalıştırmaya zorlayamazsınız. Cumhuriyet’te ‘angarya’ diye bir şey yoktur, diye çıkışmıştı”²³¹.

4.8.5. Napolyon’la İlgili Bir Anı

“Ankara Hukuk Fakültesi’nin 5 Kasım 1925 günü açılışını yapan Mustafa Kemal Paşa:

- Cumhuriyetin müeyyidesi olan bu ilmi müesseseyi açtığım şu an da duyduğum manevi zevki hiçbir teşebbüsümde duymadım. Dedikleri günün akşamı sofraya başı toplantısında, kendilerinin bu sözleriyle, Napolyon’un Saint Helene’de sürgünde iken söylediği sözleri hatırlatmak istedim:

- *Paşam!* dedim. *Napolyon’da: ‘Gerçek zaferim, şimdiye kadar kazandığım kırktan fazla meydan savaşı değildir; çünkü Vaterleoo, bütün zaferlerimi silip süpürdü. Ama bir zaferim var ki, onu hiçbir kuvvet silemeyecektir. O da, benim eserim olan ve sonsuza kadar yaşayacak olan Medeni Kanun’dur.’ demiş ve hukuk anlayışını bütün dünyaya ilan etmiştir. Ama bir fark var ki; siz hukuksal düşüncenizi askeri bir zaferden sonra ilan ediyorsunuz; Napolyon ise bu sözleri, tutsak olduğu zaman söylemiştir. Bundan ötürü onun samimiyeti beni kuşkuya düşürüyor.*

²³¹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.218.

Mustafa Kemal Paşa:

Çocuk, tutsak olmasına karşı belki Napolyon da bu sözlerinde samimi idi. Hukuk prensiplerini bozan ve savsaklayan ve buna değer vermeyen liderler, kurdukları rejimi yaşatamazlar! dedi”²³².

²³² İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.219.

Muzaffer KILIÇ²³³.

²³³ <http://www.ozmena.com> ,17.08.2011.

İKİNCİ BÖLÜM
BARIŞ DÖNEMİ YAVERLERİ
(1922 – 1938)

1. RÜSUHİ (SAVAŞÇI) BEY

1.1. RÜSUHİ BEY'İN BİYOGRAFİSİ

Rüsuhi Bey, 1888 yılında Beyoğlu - İstanbul'da doğmuştur. Babası Mustafa Bey'dir. İlk ve orta eğitimini İstanbul'da yapmış ve Kuleli Askeri Lisesi'ne kayıt olmuştur. Sicil numarası P.1325-198 dir. I. Dünya Savaşı sebebiyle İstanbul'daki Harp Okulu'nun 4 Ağustos 1914'te kapanması üzerine askeri liseleri bitiren öğrenciler subay adayı olarak aynı okulda açılan talimgâha alınmış olmalarından dolayı kendisi de bu talimgâha katılmıştır. 1909'da 4. Ordu (Bağdat) emrine atanmıştır. Burada kısa bir süre kaldıktan sonra İstanbul Küçükzabit (Astsubay) Okulu'na nakledilmiştir. Bu görevde iki yıl hizmet yaptıktan sonra Beyrut Astsubay Okulu'na gönderilmiştir. 1911'de başladığı bu görevden bir yıl sonra Bingazi'ye tayin edilmiştir. Daha sonra Bahri Sefit (Akdeniz) (Çanakkale Boğazı Komutanlığı) Karargâhı'nda görevlendirilmiştir. Bu görevi sırasında üsteğmenliğe yükselmiştir. Bu görevden sonra Harp Okulu takım subaylığına geçmiştir. Daha sonra Ocak 1914 başında Irak Cephesi Başkomutanlığı Yaverliğine atanmış, buradan da 21. Kolordu Komutanlığı Yaverliğine getirilmiştir. 1918 yılında Harp Okulu Bölük Komutanlığı'na, iki yıl sonra da Ankara'da açılmış bulunan Subay Namzedi Talimgâh Komutanlığı emrine atanmıştır. Bu tayin üzerine 1920 yılında İstanbul'dan firar eden bir kısım Kuleli öğrencileri ile Ankara'ya gelmiştir²³⁴. Rüsuhi Bey, Ankara'da Subay Aday Talimgâhı Komutanlığı emrine verilmiş, daha sonra Ankara Merkez Komutanlığında görev almıştır. Ankara'da Subay Namzedi Talimgâh Komutanlığında subay adaylarını eğiterek savaşa hazır hale getirme görevi ile çalışmaya başlamıştır.

16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinden sonra İstiklal Savaşı sırasında Ankara'da Cebeci Abdi Paşa Köşkü ve civarındaki barakalarda “Muhtelif Sınıflara Mensup Subay Adayları Talimgâhı” 1 Temmuz 1920'de açılmıştı. Bu Talimgâh ilk

²³⁴ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.231.

mezunlarını asteğmen rütbesi ile dört ay sonra Kasım 1920’de vermişti. Yüzbaşı Rüşuhi Bey komutasındaki 42 kişilik bir öğrenci grubunun diplomalarını Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa vermiştir. Rüşuhi Bey, Subay Namzet Talimgâh Komutanlığında 13 Haziran 1920 – 22 Ekim 1922 tarihleri arasında bulunmuştur.

Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan milletvekili seçiminde Başyaver Yarbey Salih Bey, 1 Kasım 1923’te milletvekili seçildiğinden, onun yerine başyaver olarak, Cebeci’deki Subay Talimgâh Komutanlığından kendisini tanıyan ve başarısını takdir eden Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet dönemi ilk başyaveri olarak onu yanına almıştır.

Rüşuhi Bey, 1914 yılı başında Irak Cephesi Başkomutanlığı, daha sonra 21. Kolordu Yaverliği görevlerinde bulunduğu için Cumhurbaşkanlığı yaverliğine başlarken görevine kolay uyum sağlamıştır²³⁵. Rüşuhi Bey, çok titiz bilhassa temiz ve düzgün giyinmeye özen gösteren bir subaydı. Bagajlarını da İstanbul’dan Ankara’ya beraber getirdiği için iyi giyinirdi. O sırada Ankara’da imkânsızlıktan dolayı düzgün kıyafet giyinemeyen kişiler arasında bu titizliği dikkati çekebilecek bir özellikti. Bu özelliği Mustafa Kemal Paşa’nın gözünden kaçmamıştır.

Rüşuhi Bey’in, Mustafa Kemal Paşa ile ilişkisi daima resmi olmuştur. Kendisi bir ihtilal ve savaş yaveri değil, makam yaveri idi²³⁶. Buradan 189. Alay 2. Tabur Komutanlığı’na geçmiştir. Burada kıt’a hizmetini yaptıktan sonra tekrar cumhurbaşkanlığı yaverliğine getirilmiştir. Daha sonra TBMM Muhafız Komutanlığı’na nakledilmiştir. Buradan üçüncü defa tekrar Cumhurbaşkanlığı yaverliğine verilmiştir. Bu defa Başyaverlikte dört yıl kadar kaldıktan sonra tekrar 189. Alay 1. Tabur Komutanlığına atanmıştır. Bu görevde 8 ay kadar kaldıktan sonrada dördüncü defa Cumhurbaşkanlığı Başyaverliği’ne atanmıştır. Bu görevde iken yarbaylığa terfi etmiş ve 1. Tümen 5. Piyade Alay Komutan Yardımcısı olmuştur. 1933 yılında 3. Kolordu 2. Şube Müdürlüğü emrine verilmiştir. Bu görevde iken 18 Aralık 1933 yılında emekliliğe sevk edilmiştir.

II. Dünya Savaşı içerisinde duyulan ihtiyaç üzerine diğer emekli bazı subaylar gibi 23 Eylül 1941’de tekrar göreve çağrılmış ve Hassa-Hatay Askerlik Şube

²³⁵ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.232.

²³⁶ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.231.

Başkanlığı görevi yapmış, bu görevde üç sene kaldıktan sonra Eyüp Askerlik Şube Başkanlığına nakledilmiştir. Bu görevde de üç sene vazife görmesinin ardından 31 Mart 1947 tarihinde ikinci kez emekli olmuştur.

Rüsuhi Bey Sabiha Hanım ile evlenmiş olup, iki erkek (Erdoğan, Atilla), bir kız (Ferhunde) çocuk babası idi.

Yabancı dil olarak Fransızca bilmekteydi²³⁷.

Rüsuhi Bey, 16 Temmuz 1959'da İstanbul'da kalp krizi sonucunda vefat etmiştir²³⁸.

1.2. RÜSUHİ BEY'İN RÜTBE YÜKSELME TARİHLERİ VE BAŞYAVERLİK YAPTIĞI SÜRE

Rüsuhi Bey, 13 Ağustos 1909 tarihinde teğmen, 06 Ekim 1912'de üsteğmen, 17 Kasım 1915'te yüzbaşı, 01 Eylül 1922'de binbaşı, 30 Ağustos 1931'de yarbay rütbesi almıştır.

Rüsuhi Bey, Kasım 1923 – 22 Ağustos 1926 tarihleri arasında binbaşı rütbesiyle 2 yıl 8 ay, 3 Mart 1927 – 28 Aralık 1927 tarihleri arasında 9 ay 15 gün, 19 Ocak 1928 – 2 Kasım 1930 tarihleri arasında 2 yıl 9 ay, 20 Haziran 1931 – 27 Şubat 1932 tarihleri arasında yarbay rütbesiyle 1 yıl 7 ay, olmak üzere toplam 7 yıl 8 ay 15 gün başyaverlik yapmıştır²³⁹.

1.3. MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN RÜSUHİ BEY'LE İLGİLİ BAHSİ

Atatürk Rüsuhi Bey'den “*Zabit ve Kumandanla Hasbihal*” eserinde adını anmadan bahsetmiştir. Bu bahis şöyledir:

“Sağ kolumdan kurşunla yaralandım. Çok kan zayi ediyorsam da askerın kuvve-i maneviyesini bozmamak için hattı harpten çekilmeyeceğim. Ölürsem, yanımda Remzi Efendi vardır. O benim kuvvetlerimi de idare eder”²⁴⁰.

Mustafa Kemal Paşa'ya kendi hayatını değil de kıta'sını düşünen bu fedakâr askerın kim olduğu sorulmuş ve paşa da:

²³⁷ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.232.

²³⁸ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.235.

²³⁹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.232.

²⁴⁰ Mustafa Kemal Atatürk; *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal*, Kültür Bakanlığı Yayınları 393, Ankara, 1981, s.11.

Rüsuhi, cevabını vermiştir.

1.4. RÜSUHİ BEY'İN KATILDIĞI SAVAŞLAR VE ALDIĞI MADALYALAR

Savaşlar:

- a. İtalyan Savaşı,
- b. I. Dünya Savaşı,
- c. Kurtuluş Savaşı.

Madalyalar:

- a. Harp Madalyası,
- b. İstiklal Madalyası²⁴¹.

1.5. RÜSUHİ BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE BERABER BULUNDUĞU GÜNLERE AİT ANILARI

Bu anı aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa'nın genç subaylara verdiği bir ders niteliğindedir.

“Biz Dolmabahçe’de Muhafız Taburu’nun gazinosunda genç subaylar, yiyip içiyor, gülüp oynuyor, dünya umurumuzda değil. Aramızda Muhafız Alayının as futbolcularından santrafor Üsteğmen Cemal TURAL ile Üsteğmen Sabahattin de var. Sabahattin aynı zamanda komedi sanatkârı gibi bir çocuk. Ne yapsa gülünüyor, Allah vergisi, hepimizi gülmekten kırıp geçiriyor. Kâtipten maaşını almış. Aylığı 84 lira. Tabanca taksidi, elbise taksidi, tabldot parası kesilmiş. Kala kala bir 50 lira kalmış, onu da sol cebine koymuş, gazinonun kapısından içeri yavaş yavaş topallayarak giriyor. Sol tarafına fazla yük almış, bu yüzden batmak üzere olan bir gemi taklidini yaparak S.O.S. veriyor. Herkes de bağıriş, çağırış ona gülüyor. Aksi tesadüf o sırada yaveri ile beraber civardan geçen Atatürk bu gürültü ve kahkahalarla ilgileniyor. Yaver Yarbay Rüsuhi Bey’le beraber Sabahattin’in arkasından salona giriyor. Hepimiz birden susup ayağa kalkıyoruz. Fakat Sabahattin’in kapıya arkası dönük, hiç vaziyetini bozmadan sola meyilli durumda olduğu gibi kalıyor. Tabur Komutanı

²⁴¹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.235.

sanmış. Atatürk olacağı aklının ucundan bile geçmemiş. Binbaşısı da onun ne paskal olduğunu biliyor. Herkes gibi onun soytarlıklarına gülüyor, katlanıyor.

Atatürk birkaç adım ilerledi. Sabahattin'in omzuna dokunarak:

- *Senin nen var çocuk? Ne oluyor?*

- *Efendim. Aylığımı aldım. Kâtip 50 lira verdi. Sol cebime koydum. Çok ağır geldi. Düzelemiyom.*

Ne büyük bir cesaret! Ne biçim soğukkanlılık! Atatürk'e karşı böyle bir espri yapılabilir mi? Hepimiz korku ve şaşkınlık içindeyiz. Atatürk'ün kaşları çatıldı. Bu komediyi kabul etmedi, fakat soğukkanlılığını da bozmadı.

- *Çıkar ver bakayım o 50'liği.*

Atatürk 50 lirayı aldı. Onu iki 25'lik yaparak Sabahattin'e verdi. Ve:

- *Şimdi bunu sağ cebine, bunu da sol cebine koyarsın. Dengeni bulur, aklını başına toplarsın!* dedi ve yaveri ile beraber ciddi ve küskün gittiler.

Salondaki subaylar, çoğu teğmen, üsteğmen, birkaç yüzbaşı, hepsini büyük bir korku ve endişe aldı. Bu bir sol gösteri idi. Aylık yetiştiriyor... Sıkıntı içindeyiz... Bu gidişle batacağız... İmdat! Bazı subaylar çok kötümser. Bunu bir başkaldırma gibi yorumluyor²⁴².

- *Şimdi ne olacak? Bu Sabahattin de çok ileri gitti, diyorlar. Biri:*

- *Bizi mahkemeye verirler. Bizi ordudan atarlar.*

- *Tard etmeseler bile en azından Muhafız Alayından atar, şarka sürerler...*

Her kafadan bir ses... Birbirine çarpmalar... En çok da Sabahattin'e yükleniyorlar. Böyle karamsar hava içinde 15 belki 20 dakika geçti. Bir de baktık ki, Rüsuhi Bey sert adımlarla, mahmuzlarını çinlatarak salondan içeri girdi:

-*Nerede Sabahattin?*

Sabahattin hemen fırladı. Güzel bir esas duruşla yarbayın önünde dikildi kaldı. Rüsuhi Bey:

²⁴² İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.234.

-Gazi Hazretleri senin 50 liranı geri gönderdi. Bunu yine sol cebine koysun, benim verdiğim iki 25'i de sağ cebine. Dengesini muhafaza etsin! dedi.

Hepimizin yüreğine soğuk sular serpildi. Geniş bir nefes aldık. Demek Atatürk o kadar kızmamış. Affediyor!

Rüsuhi Bey elindeki küçük kâğıt parçasını okumak üzere açtı ve hepimize dönerek:

- Gazi Paşa Hazretleri'nin sizlere de bir mesajı var:

Türk Subayı her türlü ahval ve şerait altında, sağa, sola asla meyil etmeden, dimdik beni takip edebilmelidir”²⁴³.

Bu anı ise çocuklarına ve aynı zamanda öğretmenlere bir ders mahiyetindedir.

“Çankaya'daki küçük okulda okuyan kızların bilgilerini yoklayan Gazi, iyi yetişemediklerini görmüş, Rüsuhi Bey'i bunun nedenini öğrenmekle görevlendirmişti.

Gazi çalışırken Rüsuhi Bey ile Genel Sekreter Tevfik Bey geldiler.

'Evet?'

Rüsuhi Bey bilgi sundu:

'Öğrencilerin çoğu hatırlı kimselerin çocukları. Öğretmen bu yüzden öğrencileri sıkıyor, ders yapmak yerine daha çok oyun oynatıyormuş.'

Gazi Tevfik Bey'e, 'İlgililerle konuş..' dedi, '..bu dalkavuk öğretmeni oradan alsınlar. Hatır gönül dinlemeden öğretmenliğin gereğini yapacak birini yollasınlar.'

'Peki efendim.'"²⁴⁴.

“Çankaya'daki küçük okula yeni bir öğretmen atanmıştı. Çalışkan, ciddi, öğrencilerini yetiştirmek için çabalayan gerçek bir öğretmendi.

Sabiha, Rukiye ve Zehra yine ödevlerini yapmamışlardı. Üstelik öğretmene kafa tutuyorlardı. Üçüne de bağırma başladı:

²⁴³ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.235.

²⁴⁴ Turgut Özakman; *Cumhuriyet Türk Mucizesi*, İkinci Kitap, Bilgi Yayınevi, 24.Basım, İstanbul, Ekim 2010, s.216.

'Susunuz! Hem tembel hem şımarıksınız. Kimin nesi olursanız olun, tembelliğe, şımarıklığa, hele küstahlığa hakkınız yok. Şimdi okulu terk edin. Bir daha da buraya ayak basmayın!'

Zehra, *'Sizi Gazi Paşa'ya şikâyet edeceğiz!* dedi.

Öğretmen kıpkırmızı kesildi. Kapıyı gösterdi:

'Çıkıuuun!'

Kızlar çantalarını toplayıp sınıftan çıktılar. Öfkeden gözlerinden yaş iniyordu.

'Her şeyi Gazi Paşa'ya anlatalım.'

'Bizi azarlamak, kovmak ne demekmiş anlasın.'

'Eski öğretmen ne iyiydi. Hep oyun oynatırdı.'

Koşa koşa köşke geldiler. Gazi'yi buldular.

'Ne oldu? Anlatın bakayım.'

İçlerini çeke çeke anlattılar:

'Eski öğretmenimiz çok iyiydi.'

'Bu her gün ev ödevi veriyor.'

'Her gün sınav yapıyor.'

'Bilemezsek azarlayıp duruyor.'

'Tembeller diyor.'

'Şımarıklar diyor.'

'Bu yoksul millete kaç mal olduğunuzu biliyor musunuz diyor.'

'İyi davransın diye sizin kızınız olduğumuzu söyledik.'

'Aldırmadı bile.'

'Çok gücümüze gitti.'

'Biz de kızdık, ev ödevimizi yapmadık, bundan sonra da yapmayacağımızı söyledik.'

Sabiha elinin tersi ile gözyaşlarını sildi:

'Üçümüzü de sınıftan kovdu.'

'Bir daha da gelmeyin dedi.'

Gazi *'Bitti mi?'* diye sordu.

'Bitti.'

Ayağa kalktı:

'Çok kötü bir şey yapmışsınız çocuklar. Savaştı, işgaldi, iyi bir eğitim görmediniz. Öğretmen eksiklerinizi tamamlamaya çalışıyor. Daha ne istiyorsunuz? Öğretmene karşı gelmek ne demek? Öğretmenlikten daha yüksek bir mevki mi var sanıyorsunuz?'

Kızlar Gazi'yi herkesten yüksek sanıyorlardı. Çok bozuldular.

'Rüsuhi Bey!'

'Buyrun efendim.'

'Al bunları hemen şimdi okula götür. Öğretmenin elini öpüp af dilesinler. Mesleğinin gereğini yaptığı için de kendisine çok teşekkür ettiğimi söyle. Bize böyle gerçek öğretmenler gerek. Haydi okula!'

Kızlar süklüm püklüm okulun yolunu tuttular. Demek öğretmen Gazi Paşa'dan daha yüksekti ha!"²⁴⁵.

²⁴⁵ Turgut Özakman; *Age*, İkinci Kitap, s.225-226.

Rüsuhi SAVAŞCI²⁴⁶.

²⁴⁶ Turgut Gürer; Age, s.428.

2. SAMİ (YANARDAĞ) BEY

2.1. SAMİ BEY'İN BİYOGRAFİSİ

Sami Bey, 1896 yılında Üsküdar - İstanbul'da doğmuştur²⁴⁷. Babası Süleyman Fethi Bey, annesi Kazıme Hanım'dır.

Sami Bey, İlk, orta ve lise tahsilini bitirdikten sonra 7 Ekim 1913 tarihinde İstanbul'da Subay Talimgâhı'na katılmış ve 5 Ağustos 1914'e kadar kısa bir süre eğitim gördükten sonra süvari subay adayı olarak İzmir'deki 2. Süvari Alayı'nda göreve başlamıştır. Sicil numarası SV.1915-7 dir. Daha sonra Gelibolu Yarımadası'nda bulunan 15. Kolordu kuruluşundaki Mustafa Kemal Bey'in oluşturduğu ve komutanı bulunduğu 19. Tümenin emrine verilmiştir. Böylece Mustafa Kemal Bey'in ilk defa yanında bulunmuş ve bir süre de emir subaylığını yapmıştır. Sami Bey Gelibolu Yarımadası'na 25 Nisan 1915 tarihinde karaya çıkarma yapan düşmanla yapılan muharebelere katılmıştır. Müttefiklerin 9 Ocak 1916 tarihinde Gelibolu Yarımadası'nı boşaltmasından sonra Galiçya Bölgesi'ne intikal emri alan 15. Kolordu ile birlikte kendi birliğiyle Galiçya'ya gitmiştir.

Sami Bey, Galiçya Bölgesi'nde bir yıl kadar muharebe sahasında kalmış kolordunun Ağustos 1917 tarihinde vatana dönüş yapmasından sonra Azerbaycan'daki 2. Kafkas Süvari Tümeni emrine verilmiş burada yaklaşık bir yıl kadar görev yaptıktan sonra Ceyhan'daki 14. Süvari Tümeni emrine verilmiştir. 1923 yılı başında savaş sebebiyle eksik kalan Harp Okulu öğrenimini tamamlamak üzere İstanbul'a gelmiş ve yaklaşık 2,5 yıl öğreniminin ardından Urfa 54. Süvari Alayı İaşe Subaylığı vazifesine atanmıştır. Ardından Cumhurbaşkanlığı Yaverliğine atandığı için 2 Temmuz 1927 tarihinde Ankara'da ikinci defa olarak Mustafa Kemal Paşa'nın emrinde tekrar göreve başlamış ve bu görevde 17 Haziran 1929 tarihine kadar iki yıl kadar kaldıktan sonra İstanbul'daki Askeri Veteriner Okulu Binicilik Öğretmenliği'ne ataması yapılmıştır²⁴⁸. Bu görevde 8 ay kaldıktan sonra İstanbul Astsubay Okulu Müdürlüğü'ne atanmıştır. Burada da 10 aylık bir vazife hayatından sonra Kırklareli'ndeki 2. Süvari Tümeni 4. Alay 3. Bölük Komutanlığı'na gönderilmiştir. 9 aylık hizmetin ardından tekrar Astsubay Okulu Müdürlüğü'ne dönmüştür. 3,5 yıl

²⁴⁷ Nazmi Kal; *Atatürk'le Yaşayanlar*; TC Ziraat Bankası Kültür Yayınları No:36, s.40.

²⁴⁸ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.243.

müdürlük yaptıktan sonra Ayazağa – İstanbul’da bulunan Süvari Binicilik Okulu emrine verilmiştir. Bu Okul emrinde görevli iken okulun Kurmay Başkan Vekilliğine atanmış ve bu görevde iken 6 aylık bir hizmetten sonra 5. dereceden harp malulü olarak 10 Nisan 1936 tarihinde emekli olmuştur.

Sami Bey, II. Dünya Savaşı sırasında subay ihtiyacının artması üzerine emekli olarak istihdam edilmek üzere 25 Mayıs 1941’de İstanbul 1. Kor. As. Mnt. K.’lığı 2. Şube emrinde görevlendirilmiş ve bu görevde iken 31 Mayıs 1942 tarihinde de terhise (ikinci emekliliği) tabi tutulmuştur.

Sami Bey, Hatice Hanım ile evliydi. Yabancı dil olarak da Fransızca bilmekteydi²⁴⁹.

Sami Bey, orduda 23 yıl hizmetler vermiş, yakın tarihimizdeki bütün savaflara katılmıştır. 1 Mart 1982 tarihinde 86 yaşında iken İstanbul’da hayata veda etmiştir²⁵⁰.

2.2. SAMİ BEY’İN RÜTBE YÜKSELME TARİHLERİ VE YAVERLİK YAPTIĞI SÜRE

Sami Bey, 5 Ağustos 1914’te Subay adayı olmuştur. 25 Ağustos 1914’te asteğmen, 1 Mayıs 1915’te teğmen, 1 Haziran 1916’da üsteğmen, 15 Ekim 1921’de yüzbaşı, 30 Ağustos 1932’de binbaşı rütbesi almıştır.

2 Temmuz 1927 – 17 Haziran 1929 tarihleri arasında yüzbaşı rütbesiyle 1 yıl, 11 ay yaverlik yapmıştır²⁵¹.

2.3. SAMİ BEY’İN ŞAHSİYETİ VE ÖZEL HAYATI

Sami Bey, Atatürk’ün diğer yaverleri gibi ciddi, çalışkan, vatansever, fedakâr, Atatürk’e çok bağlı ve onun hizmetinde bulunmaktan dolayı çok gurur duyan bir subaydı.

Sami Bey, Rüsuhi Bey başyaver iken emrinde yaver olarak bulunan Muzaffer Bey’in görevinden ayrılması üzerine yaverliğe başlamış ve bu görevde iki yıl kadar tek yaver olarak hizmet etmiştir.

²⁴⁹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.244.

²⁵⁰ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.251.

²⁵¹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.244.

Sami Bey, yaverliği döneminde Mustafa Kemal Paşa ile beraber birçok gezi, tören ve tatbikatlara katılmıştır. Harf İnkılabı sırasında yapılan bir çok geziye katılmıştır²⁵².

2.4. SAMİ BEY'İN KATILDIĞI SAVAşLAR VE ALDIĞI MADALYALAR

Savaşlar:

- a. I. Dünya Savaşı: Çanakkale, Galiçya, Kafkas Muharebeleri,
- b. İstiklal Savařı²⁵³.

Madalyalar:

- a. Harp Madalyası,
- b. Gümüş Liyakat Madalyası,
- c. Demir Salip Nişanı,
- d. Avusturya Harp Liyakat Madalyası,
- e. Beşinci Rütbeden Mecidi Nişanı,
- f. İstiklal Madalyası²⁵⁴.

2.5. SAMİ BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAşA İLE BERABER BULUNDUĞU GÜNLERE AİT BAZI ANILARI

2.5.1. Mustafa Kemal Bey'in Hayatını Kurtaran Saat

Sami Bey, Çanakkale'de Mustafa Kemal Bey'in yanında bulunuyordu. Mustafa Kemal Bey'in saatine şarapnel parçası isabet ettiği olayda da oradaydı. Bu olaya ait hatırasını Sami Bey şöyle anlatmıştır:

“Conk Bayırı Muharebesi başlarken Mustafa Kemal ve yanında Kurmay Başkanı Binbaşı İzzettin Bey, yaveri Yüzbaşı Cevat Abbas Bey, iki de emir subayı olarak benimle Zeki (DOĞAN) vardı. Bir mermi geldi, bizi toprağın altına gömdü.

Toprağın altından çıktık, ben Mustafa Kemal Bey'in yanına gittim.

- *Efendim bir emriniz var mı?* dedim.

²⁵² İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.244.

²⁵³ Nazmi Kal; *Age*, s.40.

²⁵⁴ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.256.

Çıkardı saatini gösterdi saat ezilmiş. Bir mermi gelmiş saatine vurmuş. Eğer saati olmamış olsaydı mermi kalbinden içeri girerdi.

- *Efendim benim saati takdim edeyim hem de fosforludur. Gece de görünür,* dedim. Bileğimi eline aldı, fosfora baktı.

- *Peki, sen şimdi bir keşif vazifesi alsan ne yaparsın?* dedi. Birden bire şaşırđım. Böyle bir soru soracağı hatırıma gelmemiştir.

- *Efendim arkadaşlarımın saati ile idare ederim,* dedim.

- *Olmaz,* dedi. Saati almadı”²⁵⁵.

2.5.2. Komutan Böyle Olur

“Anafartalar’da düşman çıkarma yaptığı zaman iki jandarma taburu ile bir süvari bölüğü vardı. İngiliz kuvvetleri çıkar çıkmaz Fevzi Bey Mıntıka Komutanlığına Saros’tan geldi, iltihak etti.

Fevzi Bey bir emir subayı ile 10 atlı istedi. Karargâhına beni gönderdiler. Gittim. Gider gitmez hemen emir verdi.

- *Çilek tepe’ye git. Oradaki Jandarma Komutanı ile temasa geç ve düşman hakkındaki raporunu bize gönder,* dedi.

Gittim. Orada Tabur Komutanı Kadir Bey’le ile görüştüm, bu zat bilahare şehit oldu, manzarayı da gördüm, bir raporla bildirdim. Fevzi Bey ‘Akşamüzeri de gel.’ demiştir. Akşamüzeri kalktım gittim. Fakat akşam geldiğim zaman Fevzi Bey’i göremedim. Gitmiş. Yerine Mustafa Kemal Bey Anafartalar Mıntıkası Komutanı olarak gelmiş. Mustafa Kemal Bey’e:

- *Ben Fevzi Bey’in emir subayı olarak bulunuyordum, vazifeden şimdi geldim, ne emredersiniz?* dedim.

- *Kalınız yanımda,* dedi. Kaldım. Biraz sonra Zeki, Tayfur Köyü’nden geldi. O gece bir taarruz tertipleği. Bu taarruzda komutanlar 60 km yürüyüş yapmıştı. Kıta’lar yorgundu, yorgunluğundan bahsettiler. Mustafa Kemal Bey:

- *Burada geçireceğiniz her an bizim zararımızdır, düşman karınadır, onun için derhal taarruz edeceksiniz,* dedi ve taarruz emrini verdi. Düşman hiç böyle bir şey

²⁵⁵ Nazmi Kal; *Age*, s.41.

beklemiyordu. Geceleyin bir baskın halinde taarruz edildi. İlk seferde iki bin kadar düşman esir alındı ve düşman geriye Sorel Limanı'na çekildi ve topların himayesi altına girdi. İlk gece taarruzu Mustafa Kemal Bey sabaha doğru yaptı. Sabahleyin biraz dinlenmek için çadırına geldi. Zaten Çanakkale'de uyku denilen bir şey yoktu, ancak üç dört saatlik dinlenmeler vardı. Sabahleyin kalktı çadırının önüne bir masa konuldu, orada sabah kahvaltısını yapacak; ama kafasında mütemadiyen bir şey düşünüyordu. Conk Bayırı ateşler içerisinde yanıyor. Oraya bir an evvel yetişmek istiyordu”²⁵⁶.

“Beni çağırdı:

- *Yanına 6 atlıyı al, derhal Güney Grubu istikametine git, oradan gelmekte olan Piyade Alayını al, Conk Bayırı'nda Kurtdere var, oraya getir, yarın ben de geliyorum, dedi.*

Gidiyordum:

- *Dur! Yolu biliyor musun? dedi.*

- *Bilmiyorum, Güney Grubu istikametine giderim, dedim.*

- *Çok dolaşırsın, köyden ata bindirilmiş, bu muntıkayı bilen bir kılavuz al. O sizi daha kestirme götürür, dedi.*

Komutan böyle olur. Yalnız emir vermekle değil, yapma kolaylıklarını da gösterir.

- *İkinci emrim yolda tek erden kıt'alara kadar kimi görürseniz söyleyin derhal cephede kıtalarına iltihak etsinler, yarın geçiyorum, kimseyi cephe gerisinde görmeyeyim. Üçüncü emrim de Nakliye Kollar Komutanı Binbaşı Şevki'ye, emrimi tebliğ et, gelmekte olan Piyade Alayına kuvvetli bir yemek hazırlasın, tatlısı ile beraber yemeğini yedirsin, dedi. Ve ilave etti:*

- *Şevki Bey'e söyle size bir kılavuz versin, çünkü bu götüreceğiniz adam bilmez Kurtdere'yi; ama Şevki Bey her gün cephane, iaşe götürdüğü için o muntkaları bilir, sizi oraya götürür, dedi. Çıktık gittik. Güney Grubu istikametine giderken*

²⁵⁶ Nazmi Kal; *Age*, s.41.

karşıdan tozlar içerisinde bir kuvvet geliyor. Anladım ki, Alay budur. Gittim Alay komutanına:

- *Efendim, ben Mustafa Kemal Bey'in emir subayı olarak geldim, sizi alacağım ve Kurtdere'ye götüreceğim, gitmeden evvel de burada Nakliye Kollarında akşam yemeği yiyeceğiz*, dedim. Gittik gece sabaha karşı idi. Zaten Kurtdere'nin de en tepesinde bir yerde idim, karşıdan bir gölge geliyor. Bu gölgeyi görünce bunun Mustafa Kemal Bey olduğunu anladım. Geldi tekmil verdim.

- *Efendim, Alay geldi, burada emrinize hazırdır*, dedim²⁵⁷.

- *“Çağırın kıt'a komutanlarını*, dedi. Çağırdık. Öyle uzun boylu yazıyla emir yok.

- *Arkadaşlar işte Alayınız, işte düşman. Şimdi ben ileri gidiyorum. Oradan kırbacımla işaret edeceğim, derhal hücumla geçeceksiniz. Çünkü hücumla düşman siperlerine girecek ve düşmanı olduğu yerde imha edeceksiniz*, emrini verdi.

- Gitti. İlk seferinde kırbacı kaldırdığı görülmedi, bir portatif kürekle işaret verdi. Alay mevziden çıktı 'Allah! Allah!' diyerekten hücumla başladı. Zaten mesafe 25 m veya 75 m idi, Mustafa Kemal Bey'in bulunduğu yerin mesafesi de 35 m İdi. Buradan taarruz başladı, işte ne olduysa o anda oldu. Piyade, topçu, zırhlı kruvazörlerden açılan ateş sağanağı altında kaldık. Atatürk 3,5 saat süren bu taarruzu oturmaksızın, dinlenmeksizin bekledi, en nihayet gelen raporlar 'Dörtte üçümüzü kaybettik, daha bir adım gitmeye takatimiz kalmamıştır' diyordu. O zaman:

- *Bulduğunuz yeri tahkim edin, kalın emrini verdi*²⁵⁸.

2.5.3. Sami Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya Söyleyemediği Sözler

“İzmir'in kurtuluşu sırasında Karşıyaka'dan çıktık. Arkada boya depoları var. Onun önünde Başkumandan arabasını gördüm. Hayret ettim. Gittim. Tekmil haber verdim. Afyon'da yaralanmıştım. Aynı zamanda kolum boynuma asılı idi.

- *Efendim Urla istikametine gitme emri aldık. Oraya gidiyoruz. Alayımız da gelmek üzere ben öncü bölüğüyüm*, dedim.

- *Yaramı fark etti*.

²⁵⁷ Nazmi Kal; *Age*, s.42.

²⁵⁸ Nazmi Kal; *Age*, s.43.

- *Nerede yaralandın?*
- *Afyon'da yaralandım.*
- *Afyon'dan buraya kadar böyle mi geldin?*
- *Evet, zafer neşesi ile en ufak bir acı dahi duymadım.*
- *Yarana baktılar mı?*
- *İki defa yolda açtılar bir defa da dün akşam burada Karşiyaka'da bir doktorun evinde tedavi için açtılar temizlediler. Fakat maalesef mermi eklemimin içerisinde kalmış, kolum kapanmıyor.*
- *Gazanı tebrik ederim. Mübarek olsun, dedi*²⁵⁹.

Sami Bey Nazmi KAL ile yaptığı röportajda o gün için üzüldüğü bir durumu belirtmiştir.

“O sırada dilimin ucuna kadar geldiği halde söyleyemediğim için hala üzüldüğüm sözler şöyle idi:

Efendim sizin ne işiniz var bu avcı hattında. Burası avcı hattı. Karşiyaka'yı düşmandan daha temizlemedik. Her yanda düşman asker kaçakları, Rum ve Anadolu'dan kopup gelen muhacirler var. Bunlar kiliseye doldu, orası kalabalık, diyecektim, diyemedim ve halen daha üzülürüm”²⁶⁰.

2.5.4. Sami Bey ile Nazmi Kal Arasında Yapılan Röportajdan Bir Bölüm

“**Nazmi KAL** – 1927’de siz Atatürk’ün yaverliğine getirildiniz. Bu yıllar harf inkılâbıyla uğraştığı yıllardır. Atatürk yeni harfleri herkese öğretmek için yurt gezilerine çıkardı. Bu geziden enteresan anılarınız var mı, anlatır mısınız?

Sami Bey – Efendim harf inkılâbı diyoruz bu gibi inkılâpları basit görüyoruz şimdi. Fakat o zaman çok mühimdi. Şapka İnkılâbı diyoruz basit görüyoruz. Şapkayı bu millete giydirecek bir adam dünyaya ne gelmiştir, ne düşünmüştür ne de teklif edebilmiştir. Bunu ancak Atatürk yapmıştır. Harf İnkılâbıyla da bizzat kendisi meşgul olmuştur. 33 saat durmaksızın çalışmıştır Harf İnkılâbı sırasında. Malum ya eski

²⁵⁹ Nazmi Kal; *Age*, s.45.

²⁶⁰ Nazmi Kal; *Age*, s.45.

Elifba ile alfabenin harfleri arasında bir çelişki var. Bunu halletmek için formülleri bizzat kendisi bulmuştur. Bu esnada saraya tahtalar koydu, derse çekerek bizleri, ders verirdi. Bir Rize mebusumuz vardı, Hasan Cavit Bey. Çok mert, çok temiz, çok iyi bir adam ama okuyup yazması kıttı. Alfabeyi hiç bilmezdi tahtaya çekmesin diye sınıfta çocuklar nasıl sineser öyle sinerdi.

Nihayet bir gün vapura bindik Sinop'a gittik. Sinop'ta hükümet konağının önüne bir tahta getirdiler. Halk da etrafımızı almıştı. Bir adam gördü çağırdı.

-*Senin adın ne?*

-*Ömer,*

-*Peki, yaz ismini,*

-*Allah ömürler versin size Paşam,*

-*Ömürleri bırak Ömer'i yaz, ismini yaz şuraya,*

-*Okumam yazmam yok.*

Peki, ben yazayım, dedi. Aldı tebeşiri 'Ömer' diye yazdı. İşte senin ismin bu. Bu baştaki yuvarlak harfi görüyor musun dedi. Kenara bir 'O' yazdı üzerine de iki nokta koydu 'Ömer derken Ö diyorsun ya işte bu o. Bunlar da birleşti mi işte Ömer olur. Yaz bakayım' dedi"²⁶¹.

-*"Yine 'Allah ömürler versin.'*

-*'Bırak şu ömürleri sen Ömer'i yaz' dedi. Nihayet adam mecbur oldu tebeşiri aldı koca tahtaya minicik bir 'O' işareti yazdı, üzerine de iki tane kazık çekti. 'Peki, Ö de bakalım, Ömer'in Ö'sünü oku.'* Ö dedi hafif sesle. Atatürk *'Yok, hep duyalım'* dedi. Döndü şehrin içerisine doğru, Ö diye bir bağırdı. Hepimiz hayrette kaldık. Atatürk *'Sen tellal mısın?'* dedi.

-*'Evet, efendim' dedi. Hükümet tellalıymış hakikaten.*

-*Atatürk 'Tellala alfabeyi öğretirsen tabii böyle okur' dedi. Yani böyle bizzat kendisi meşgul olurdu.*

²⁶¹ Nazmi Kal; *Age*, s.45.

Oradan döndük geldik saraya. Saraydan motorlarla Sarayburnu'na çıktık. Sarayburnu'nda o zaman gazinolar vardı. O gazinolarda oturdu bir kâğıt kalem istedi. Aldı yazmaya başladı. Baktı, orada bir doktor yüzbaşı oturuyor. Çağırıldı, 'Gel, bunu al, vatandaşlara oku' dedi. Adamcağız kâğıdı aldı eline ama harfi göremiyor heyecana kapıldı, kâğıtla oynuyor. Falih Rıfkı Bey 'Paşam, doktor bey heyecana kapıldı müsaade ederseniz ben alıp okuyayım' dedi. 'Al oku' dedi. Oraya yeni harflerle şöyle yazmış. 'Yanımızda şarkı söyleyen hanım cidden eserinde muvaffak oluyor. Kendisini takdir ve tebrik ederim. Ama Türk'ün ruhunu neşeye boğacak kendi musikisi vardır. Biz onu yükselteceğiz.'

Bir gün Hasan Rıza Bey ile beraber köşkün önünde idiler. Çağırıldı beni, işitemedim. Tekrar çağırıldı, gittim, 'Ne buyurdunuz efendim?' dedim. 'Benim kaderim sağırlarlamış' dedi. Emri tekrar etti. 'Atları gönder çiftliğe, otomobillerle bazı yerlere çıkamıyoruz' dedi. Atları gönderdik ve biz de biraz sonra arabaya bindik çiftliğe gittik. Çiftlikte indi, bindik atlara, tepeye doğru çıkıyoruz. Tepeye yaklaştığı sırada at dörtnala kalktı. Biz de arkasındayız, altı tane de seyis var, dörtnala kalkarsak olabilir ki atı heyecana kapılır bir kazaya sebebiyet veririz diye korktum. Askerlere 'Oğlum siz beni 150 metreden takip edin ben gideyim Atatürk'ü takip edeyim' dedim. Ben Atatürk'ün peşine takıldım. Geldik, tepede durdu. Orada kulübenin yanında bir adam duruyor"²⁶².

“Çağırıldı,

- *Senin adın ne?*

- *Âdem.*

- *Peki, ne yapıyorsun burada?* dedi.

Karısı da yanındaydı.

- *Karımla beraber mısır ekiyoruz, kışlık zahiremizi çıkarıyoruz.*

- *Bu yer senin mi?*

- *Hayır.*

- *E, nasıl girdin çalışıyorsun?*

²⁶² Nazmi Kal; *Age*, s.46.

- *Efendim boş bulduk çalışıyorum.*

Atatürk çok müteessir oldu, bana döndü.

- *Zavallı çapayla mısır dikecek, kışlık zahiresini çıkaracak, dedi. Ve adamı çağırdı.*

- *Sana şu yeri sürsünler, versinler, dedi.*

Adam hala O'nun Atatürk olduğunun farkında değildi durdu.

- *Ne oldu, memnun olmadın mı?*

- *Efendim sonra ben bunu nasıl kaldırırım.*

Gösterdiği yer büyük bir yer. Atı yok, arabası yok bir kadını var yanında.

- *Peki, çuvallasınlar evine kadar getirsinler.*

Adam koştu ve atın üzengisine yapıştı, ellerini öptü:

- *Allah sana ömürler versin, diye dualar etti.*

Çiftlik Müdürü Tahsin Bey'e:

- *O vadiyi sürün ona verin, dedi. Belki de adam o sene zengin oldu*²⁶³.

²⁶³ Nazmi Kal; *Age*, s.46.

Sami YANARDAĞ²⁶⁴.

²⁶⁴ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.242.

3. MAHMUT CELALETTİN (ÜNER) BEY

3.1. MAHMUT CELALETTİN BEY'İN BİYOGRAFİSİ

Mahmut Celalettin Bey, 1889 yılında Uzunköprü – Edirne’de doğmuştur. Babası Mustafa Asım Bey’dir. İlk ve orta eğitimini Edirne’de yapmış. Liseyi bitirdikten sonra İstanbul Harp Okulu’na geçmiş ve 1910 yılında teğmen rütbesiyle mezun olmuş ve ilk görev olarak Bulanık – Van’daki 21. Süvari Alayı 2. Bölük Komutanlığı emrine atanmıştır. Sicil numarası SV.1326 (1910)-35’dir. Aynı yıl bu alayın Erciş – Van’da bulunan 3. Bölüğüne nakledilmiştir. Bir yıl sonra da İstanbul’da bulunan 3. Süvari Alayı 3. Bölüğü emrine verilmiştir. Bu görevde iki sene kaldıktan sonra Mensucat Fabrikası’na atanmıştır. Bu görevde de yedi sene hizmetinin ardından Nazilli’deki 12. Kolordu Mürettep Süvari Bölüğüne atanmıştır. Aynı yıl Genelkurmay Süvari Bölük Komutanlığına atanmışsa da katılmamıştır. Daha sonra da Genelkurmay’ın İaşe Subaylığı’nda istihdam edilmiştir. Bu görevde iken bir ay kadar açıkta kalmış ardından Harp Okulu Süvari Bölük Komutanlığı’na atanmıştır. Daha sonra Mardin’de bulunan 40. Süvari Alayı 3. Bölük Komutanlığı’na atanmıştır. Mardin’de bir yıl kadar görev yaptıktan sonra 20 Temmuz 1929’da Mustafa Kemal Paşa’nın yaverliğine atanmıştır. Böylece ilk defa O’nun yanında ve hizmetinde görev yapma mutluluğunu yaşamıştır. Yaverlik görevinde 12 Ekim 1932 tarihine kadar kalmış ve Başyaver Rüsuhi Bey’in görevinden ayrılması üzerine bu tarihte başyaverliğe geçmiş ve 10 Kasım 1938’e kadar Cumhurbaşkanlığı yaverliği ve başyaverliği görevinde aralıksız 9,5 yıl hizmet etmiştir.

Mahmut Celalettin Bey, yaverlik ve başyaverlikteki yaklaşık 9,5 yıllık hizmetinin ardından Atatürk’ün vefatından sonra İsmet İNÖNÜ’nün yanında da başyaverliğe devam etmiştir. 14 Temmuz 1941’de emekli olmasına rağmen II. Dünya Savaşı sebebi ile emekli subayların göreve devamları öngörüldüğünden aynı rütbe ile dört sene daha İnönü’nün başyaverliğini yaparak 31 Ocak 1945 tarihinde ikinci emeklilikle ordudan ayrılmıştır.

Mahmut Celalettin Bey, Mücerret Hanım’la evlenmiştir²⁶⁵.

²⁶⁵ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.255.

Mahmut Celalettin Bey emekli olduktan sonra Samsun'a yerleşmiş, bir buçuk ay kadar sonra da 19 Mart 1945 tarihinde vefat etmiştir²⁶⁶.

3.2. MAHMUT CELALETİN BEY'İN RÜTBE YÜKSELME TARİHLERİ, YAVERLİK VE BAŞYAVERLİK YAPTIĞI SÜRELER

Mahmut Celalettin Bey, 1 Haziran 1905'te Teğmen, 29 Mart 1910'da Üsteğmen, 10 Ekim 1920'da Yüzbaşı ve 30 Ağustos 1931'de Binbaşı rütbesi almıştır.

Mahmut Celalettin Bey, Atatürk döneminde; 20 Temmuz 1929 – 12 Ekim 1932 tarihleri arasında yüzbaşı daha sonra binbaşı rütbesi ile 3 yıl 3 ay yaverlik, 12 Ekim 1932 – 10 Kasım 1938 tarihleri arasında binbaşı rütbesiyle 6 yıl 1 ay başyaverlik, İsmet İNÖNÜ döneminde; 10 Kasım 1938 – 31 Ocak 1945 tarihleri arasında binbaşı rütbesiyle 6 yıl 2 ay başyaverlik olmak üzere toplam 15 yıl 6 ay görev yapmıştır.

3.3. MAHMUT CELALETİN BEY'İN ŞAHSİYETİ VE ÖZEL HAYATI

Mahmut Celalettin Bey, Atatürk'e barış döneminde yaverlik yapmıştır. Kendisi Atatürk ilkelerine ve Cumhuriyet'e bağlı olup, vazifesini sadakat, ciddiyet, ketumiyet ve başarı ile yapmıştır. Çok nazik ve güler yüzlü olup sakin, kültürlü ve Atatürk'ün emirlerini hiç tetkik etmeden aynen yerine getirmek gibi, üstün vasıflara sahipti. Rüsuhi Bey'in başyaverliği sırasında yaver olarak görev almış, Rüsuhi Bey'in ayrılmasından sonrada başyaver olarak Atatürk'ün vefatına kadar bu görevi yürütmüştür. Ata'nın vefatından sonrada aynı tutum ve davranışla İkinci Cumhurbaşkanı İsmet İNÖNÜ döneminde de başyaverliğe devam etmiştir²⁶⁷.

3.4. MAHMUT CELALETİN BEY'İN KATILDIĞI SAVAŞLAR VE ALDIĞI MADALYALAR

“Savaşlar:

- a. Balkan Savaşı,
- b. I. Dünya Savaşı,
- c. İstiklal Savaşı.

²⁶⁶ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.258.

²⁶⁷ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.256.

Madalyalar:

- a. Muharebe Gümüş Liyakat Madalyası,
- b. Harp Madalyası,
- c. İstiklal Madalyası²⁶⁸.

3.5. MAHMUT CELALETTİN BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE BERABER BULUNDUĞU GÜNLERE AİT ANISI

Mahmut Celalettin Bey, barış devri yaveri olduğundan savaş dönemi anıları olmamıştır, barış dönemi anıları ise kayda geçirilmemiştir. Bu anılardan İran Şehinşahi Rıza Şah Pehlevi'nin Atatürk'ü ziyareti ve daha sonrasına ait bir olay şöyle gerçekleşmiştir:

“İran Şehinşahi Büyük Pehlevi Atatürk'ün davetlisi olarak 16 Haziran - 2 Temmuz 1934 tarihleri arasında Türkiye'yi ziyaretinde İstanbul'da Başyaver Celalettin Bey'i Atatürk'ün yanında görmüş ve pek sevmiştir. İran Şahı'nın Velihtı Muhammet Rıza Pehlevi'nin Mısır Kralı Fuat'ın kız kardeşi Fevziye ile olan evliliğinde düğüne davetli olarak İran'a giden Türk heyetini kabul ettiğinde bu heyet içinde bulunan Celalettin Bey'i görünce onu tanımış, çok yakın dostu, kişiliğini ve inkılâplarını örnek olarak aldığı Atatürk'ü hatırlayarak;

- Ah Mustafa Kemal! Ah Mustafa Kemal! diye ağlamıştır²⁶⁹.

3.6. MAHMUT CELALETTİN BEY'İN İSMET İNÖNÜ İLE BERABER BULUNDUĞU GÜNLERE AİT BAZI ANILARI

Mahmut Celalettin Bey'in, İsmet İNÖNÜ'nün cumhurbaşkanlığı sırasında başlayan II. Dünya Savaşı ve İnönü ile ilgili iki hatırası aşağıda verilmiştir.

İsmet İNÖNÜ 20. asrın başından itibaren birçok savaşlara katılıp komuta mevkilerinde büyük görevler ve sorumluluklar yüklenmiştir. Kendisi savaşların iki taraf için de çok acı sonuçlar doğuracağını çok yakından yaşamıştır. Bu sebeple II. Dünya Savaşı'nda başta İngiltere olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya'nın bütün ısrarlarına rağmen savaşa girmemeyi tercih ettiğinden, bu

²⁶⁸ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.258.

²⁶⁹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.256.

devletlerin liderleri ile yapılan konferanslarda bu tutumunda ısrar etmiş ve Türkiye'nin savaşa girmesi isteklerini kabul etmemiştir.

Bu konferansların yapıldığı yer ve tarihleri şunlardır:

3.6.1. Adana Konferansı

Adana Yenice İstasyonu'nda 30 Ocak 1943 günü bir vagona yapılmıştır.

Bu konferansa Türkiye'yi temsilen Cumhurbaşkanı İsmet İNÖNÜ, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi ÇAKMAK ve İngiltere'yi temsilen ise Başbakan Churchill ile maiyetleri katılmıştır. Başyaver Mahmut Celalettin Bey ve Yaver Cevdet Bey, İnönü ile beraber bulunmuşlardır.

3.6.2. Kahire Konferansı

Kahire'de 7 Aralık 1943 tarihinde yapılmıştır. Bu konferansa Türkiye'yi temsilen Cumhurbaşkanı İsmet İNÖNÜ, Dışişleri Bakanı Numan MENEMENCİOĞLU ile maiyeti ve Amerika Birleşik Devletleri'ni temsilen Başkan Roosevelt, İngiltere'yi temsilen Başbakan Churchill, İngiltere Dışişleri Bakanı Mr. Eden ile maiyetleri katılmışlardır.

İnönü'yü Kahire'ye götürmek üzere birinin içinde Roosevelt'in damadının bulunduğu bir uçak ile içinde Churchill'in oğlunun bulunduğu ikinci bir uçak Adana Hava Meydanı'na ABD ve İngiltere tarafından gönderilmişti. İnönü, Churchill'in oğluna uçak için teşekkür etmiş, kendisi Roosevelt'in gönderdiği uçağa, Dışişleri Bakanı Numan MENEMENCİOĞLU da Churchill'in gönderdiği uçağa binmişti.

Başyaver Mahmut Celalettin ve Yaver Cevdet beyler yine İnönü'nün maiyetindeydiler.

Kahire Konferansı'nda Roosevelt, Türkiye'nin savaşa girmesinden evvel bilhassa silah ve teçhizat bakımından desteklenmesinin uygun olacağı hususunda fikir belirtmiş; fakat diğer liderler bu konuda istekli görünmemişlerdir. Bu durum karşısında İsmet İNÖNÜ yukarıda ifade edildiği gibi Türkiye'nin savaşa girmesine karşı çıkmıştır²⁷⁰.

²⁷⁰ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.258.

Atatürk ve Mahmut Celalettin ÜNER²⁷¹.

²⁷¹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.260.

4. CEVDET (TOLGAY) BEY

4.1. CEVDET BEY'İN BİYOGRAFİSİ

Cevdet Bey, 1901 yılında Kadıköy - İstanbul'da doğmuştur. Babası Salim Bey, annesi Naciye Hanım'dır.

İlk, orta ve lise öğrenimini İstanbul'da yapmış. 1918 yılında Harp Okulu'na geçmiştir. Sicil numarası SV.1337 (1921) – 44'dür. 1920 yılında İstanbul'da Harp Okulunda öğrenci iken sınıf arkadaşlarıyla okuldan kaçarak Anadolu'ya geçmiştir. 18 Ekim 1921'de Kocaeli bölgesinde 36. Süvari Alayı 1. Bölük Komutanlığı emrine atanmıştır. Bu görevde iken 3 Mart 1922'de teğmen olmuştur. Ardından Mürettep Süvari Tümeni 38. Alay 1. Bölüğüne ve daha sonra da 3. Bölüğüne verilmiştir. Bu görevde iken 26 Ağustos 1922'de Büyük Taarruz'da görev almıştır. 30 Ağustos 1922'de Başkomutan Meydan Muharebesi'ne katılmıştır.

Cevdet Bey, İstiklal Savaşı'ndan sonra 20 Eylül 1923'te 4. Kolordu Süvari Bölüğüne verilmiştir. Bu görevde 3 yıl kaldıktan sonra Harp Akademisi Süvari Bölüğüne atanmıştır. Burada 2 yıl görev yaptıktan sonrada eğitimin tamamlanması için 1 Eylül 1927'de Harp Okuluna gönderilmiştir. Okulda yaklaşık 3 yıl eğitim gördükten sonra Karaköse'de (Ağrı) bulunan 1. Süvari Tümeni 11. Alay 1. Bölüğüne atanmış ve 2,5 yıl bir süre bu görevde kalmıştır. Bu görevde iken 30 Ağustos 1932'de yüzbaşılığa yükselmiştir. 1932 yılının Kasım ayında Mustafa Kemal Paşa'nın yaverliğine atanmış ve bu göreve 5 Aralık 1932'de başlamıştır²⁷².

Bu tarihten itibaren 10 Kasım 1938 tarihine kadar 6 yıl Atatürk'ün hizmetinde bulunmuştur. Bu süre içerisinde O'nun katıldığı bütün seyahat, tatbikat ve törenlerde yanında, yakınında ve emrinde bulunmuştur.

Cevdet Bey, Atatürk'ün vefatına birinci dereceden tanık olmuş ve bu derin acıyı en çok hissedenlerden biri olmuştur. Atatürk'ün vefatından sonra İsmet İNÖNÜ'ye de yaver olarak 1,5 yıl kadar hizmet verdikten sonra kıt'a hizmeti yapmak üzere 20 Haziran 1940 tarihinde Ankara'da bulunan 43. Süvari Alayı 2. Bölük komutanlığına atanmıştır. Bu görevde iken 30 Ağustos 1941'de binbaşılığa

²⁷² İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.263.

terfi etmiş ve 11 Eylül 1942 tarihinde tekrar yaverliğe dönmüştür. İkinci defa üstlendiği bu görevde iken, Başyaver Celalettin Bey'in ikinci defa emekliliğe ayrılması üzerine 21 Şubat 1945'te başyaver olmuştur. Bu görevde 1,5 yıl kaldıktan sonra 16 Temmuz 1946'da tekrar kıt'a hizmeti için 40. Süvari Alayı A. Grup Komutanlığına atanmıştır. Bu görevde iken 16 Kasım 1947'de aynı alayın komutanlığına getirilmiştir. Alay komutanlığında 2 yıl kaldıktan sonra 24 Şubat 1949 tarihinde ikinci defa Cumhurbaşkanlığı Başyaverliği görevine atanmıştır. Bu görevde de 1,5 yıl kadar kaldıktan sonra 12 Temmuz 1951'de İzmir'de bulunan Yurt İçi Bölge Komutanlığı Askeri Mahkeme Başkanlığına tayin edilmiştir. Bu görevde de 4 aylık bir hizmetten sonra 18 Kasım 1951'de emekli olmuştur.

Cevdet Bey, Leyla Hanım ile evlenmiştir²⁷³.

Cevdet Bey, 21 Haziran 1993 tarihinde 92 yaşında iken İstanbul'da vefat etmiş ve Nakkaştepe Mezarlığı'na defnedilmiştir²⁷⁴.

4.2. CEVDET BEY'İN RÜTBE YÜKSELME TARİHLERİ, YAVERLİK VE BAŞYAVERLİK SÜRELERİ

Cevdet Bey, 18 Ekim 1921'de asteğmen, 28 Mart 1922'de teğmen, 30 Ağustos 1928'de üsteğmen, 30 Ağustos 1932'de yüzbaşı, 30 Ağustos 1941'de binbaşı ve 30 Ağustos 1947'de yarbay rütbesi almıştır.

Cevdet Bey, Atatürk döneminde yüzbaşı rütbesiyle 5 Aralık 1932 – 10 Kasım 1938 tarihleri arasında 6 yıl yaverlik, İsmet İNÖNÜ döneminde ise 10 Kasım 1938 – 20 Haziran 1940 tarihleri arasında yüzbaşı rütbesiyle 1 yıl 7 ay yaverlik, 11 Eylül 1942 – 21 Şubat 1945 tarihleri arasında binbaşı rütbesiyle 1 yıl 6 ay başyaverlik, 24 Şubat 1949 – 3 Temmuz 1951 tarihleri arasında yarbay rütbesiyle 2 yıl 6 ay başyaverlik yapmıştır²⁷⁵.

Cevdet Bey, Atatürk'e aralıksız olarak toplam 6 yıl ve İnönü'ye de aralıklarla 5 yıl 7 ay yaverlik yapmıştır. Cumhurbaşkanlarına yaver ve başyaver görevleriyle toplam 11 yıl 7 ay hizmet vermiştir.

²⁷³ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.264.

²⁷⁴ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.270.

²⁷⁵ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.264.

4.3. CEVDET BEY'İN ŞAHSİYETİ VE ÖZEL HAYATI

Cevdet Bey, 1932 yılında 31 yaşında iken Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri olmuş ve kıt'a hizmeti için kısa bir süre ayrıldıktan sonra Atatürk'ün vefatına kadar toplam 6 yıl yaverlik yapmıştır.

Cevdet Bey, Atatürk'ün diğer yaverleri gibi çok ketum, sır saklayan, Atatürk'e çok bağlı, onun hizmetinde ve güvenliğinin alınmasında fedakarane görev yapmıştır.

Cevdet Bey, çok mütevazı bir askerdir. Kendisi hakkında gazetelerde yazı yazılmamasını, adının tartışma konusu olmamasını isteyen bir karaktere sahiptir. Kendi halinde yaşamak ve isminin etrafında dedikodu yapılmamasını istemiştir.

Atatürk'e hizmet vermek onun için büyük bir şeref ve mutluluk olmuştur²⁷⁶.

4.4. CEVDET BEY'İN KATILDIĞI SAVAŞ VE ALDIĞI MADALYALAR

“Savaş:

İstiklal Savaşı.

Madalyalar:

- a. Muharebe Gümüş Liyakat Madalyası,
- b. Harp Madalyası,
- c. Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası”²⁷⁷.

4.5. CEVDET BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE BERABER BULUNDUĞU GÜNLERE AİT BAZI ANILARI

Cevdet Bey, önce Atatürk'ün yaverliği, onun vefatından sonrada İsmet İNÖNÜ'nün yaverliği ve başyaverliği görevinde bulunup emekli olduktan sonra Atatürk ile ilgili anılarını şöyle anlatmıştır.

²⁷⁶ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.265.

²⁷⁷ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.269.

4.5.1. Cevdet Bey'in Mustafa Kemal Paşa'nın Yaverliğine Tayini

“Karaköse'deki Süvari Tümeninde yüzbaşı olarak görev yaparken bir akşamüstü beni telefonla arayarak Mustafa Kemal Paşa'nın yaverliğine seçildiğimi bildirmişlerdi. Bu habere inanmadım. Heyecanlandım. Arkadaşlarımın benimle alay ettiklerini sandım. Onlar yemin ettiler,

Telgraf emrin geliyor, haydi hazırlan, çabuk istiyorlar, dediler. Benim bu işten o kadar haberim yoktu ki, harp akademisine müracaat etmiştim. Akademi sınav hazırlığı için çalışıyordum. Emri alınca hazırlandık. Yollar kar. At, kızak ve kamyonla Erzurum'a kadar geldik. Oradan da kamyonla Trabzon'a. İstanbul'u bulduk. Telefon ettim:

Geldim, dedim. Oradan, ‘Çabuk gel, iki gün içinde Ankara'ya gelmelisin.’ dediler”²⁷⁸.

4.5.2. Cevdet Bey'in Atatürk'ün Bazı Özellikleri Hakkındaki Düşünceleri

“Atatürk karakter itibarı ile çok hassas, hususi hayatında güler yüzlü, neşeli, şen bir insandı. Bazen uzun uzun kahkahalar atardı, hala kulaklarımda. Halk içinde doğmuş, büyümüş bir insandı. Halktan kopmamıştı. Halk içinde gezmeyi, halk ile beraber gülüp oynamayı seven bir insandı. Halktan saklayacak gizli bir tarafı yoktu. Ankara'da ve İstanbul'da sık sık, gidilebilecek lokallere giderdi. İstanbul'da da Park Otel'i bilhassa severdi. Garden Bar, Tokatlıyan, Pera Palas gibi lokallere gider, bilhassa Park Otelde öğle ve akşam yemekleri yedi”²⁷⁹.

4.5.3. Atatürk'ün Oyun Oynama Merakı

“Atatürk bizim dans etmemizi çok isterdi, dansı severdi. Atatürk, başını döndürür, ‘Kalkın, dans edin.’ diye bize işaret ederdi. Dans etmek, çekindiğimiz, korktuğumuz bir şey değil; ama dans edecek bayan bulmak mesele olurdu.

Bir akşam, Park Otel çok kalabalık, Pazar akşamı saz çalıyor; ama pist boş, herkesin gözü Atatürk'te; onun hareketlerini tetkik ediyor. Bir aralık bana döndü, Atatürk'ten gözlerimizi ayırmazdık, başını çevirdiği zaman birimizin gözü ile karşılaşırды. Atatürk işaret etti, yanına gittim.

²⁷⁸ Nazmi Kal; *Atatürk'le Yaşadıklarımı Anlattılar*, Bilgi Yayınevi, 1.Basım, Ankara, 2001, s.106.

²⁷⁹ Nazmi Kal; *Age*, s.107.

- *Buyurun, dedim.*
- *Caza söyle bir Harmandalı çalsın, sen de oyna, dedi.*

Hayatımda hiç zeybek dansı oynamış, hiç elini kaldırmış, iki adım atmış insan değildim. Herkes de bana bakıyor, ‘Yaver çıktı ortaya kim bilir ne marifetler yapacak.’ diye, hâlbuki ben de bir şey yok. Kalktım, caza söyledim elimi kaldırdım, beceremiyorum bir türlü, dolaşıp duruyorum. Derken Yaver Şükrü Bey katıldı bana, biraz rahatladım. Sofrada epey misafir vardı, teker teker hepsi kalktı. Bunların içinde de zeybek oynayan hiç kimse yoktu. Arkadan Atatürk kalktı, biz yerlerimize oturduk. Atatürk güzel zeybek oynar, harmandalını severdi, kendisine mahsus figürleri vardı. Halkın çok hoşuna gitti, kimisi bağırды ‘yaşa’ diye, kimisi alkışladı. Bir müddet oynadı ve sonra yerine oturdu”²⁸⁰.

4.5.4. Atatürk’ün Çocuk Sevgisi

“Bir akşam yine Park Otel’de idik. Müşteriler dağıldı. Biz yalnız kaldık. Karşımızda bir genç subayın yanında hanımı ve 9 – 10 yaşlarında bir de çocuğu vardı. Onlar kalkmadılar. Çocuk gözlerini dikmiş hep Atatürk’e bakıyordu. Bir aralık Atatürk’ün dikkatini çekti, çağırды çocuğu yanına.

- *Büyüyünce sen ne olacaksın?* dedi çocuğa,
- *Atatürk olacağım,* diye cevap verdi çocuk. Atatürk’ün çok hoşuna gitti; yeleşinin cebinde gayet kıymetli bir platin saati vardı.
- *Al sana hediyem olsun, büyüyünce kullanırsın,* dedi”²⁸¹.

4.5.5. Atatürk – İnönü Dargın Değillerdi

“Bu dedikodular herkesin kulağına gittiği gibi, benimde kulağıma gelmişti. Atatürk’ün, İnönü’den ayrılması Lyon Konferansı sırasındaki ufak bir münakaşanın neticesidir. Atatürk büyük meselelerde kararını çok çabuk verirdi. İnönü Hükümet Başkanı - Başbakan olarak çok mesuliyetler taşıyordu. O daha derinlere iner, meselelere hâkim olmak durumunu hissedirdi. Bu suretlerle bazı noktalarda ayrı düşünceleri olurdu. Bu suretle İnönü başbakanlık görevinden çekildi. Fakat bu çekinme hiçbir zaman dargınlık değildi. Hatta o kadar ki; Atatürk Ankara’da olduğu

²⁸⁰ Nazmi Kal; *Age*, s.108.

²⁸¹ Nazmi Kal; *Age*, s.109.

sıralarda birçok akşamlar İnönü'yü davet eder, ziyaret eder, sofrasında İnönü'yü üzecek lakırdının geçmemesine bilhassa dikkat ederdi Atatürk'ün İstanbul'da bulunuşu sırasında İnönü de Ankara'da muzdaripti. Kendisine gelen Dr. Fissenger'i İnönü'ye gönderdi. Gitsin İnönü'yü de muayene etsin, dedi. Her gün biz telefon eder İnönü'ye Atatürk'ten bilgi veririz oradan da sıhhati hakkında bilgi alır Atatürk'e arz ederiz hatta iki kez İnönü mektupla Atatürk'e gelmek istediğini söyledi. Ama kararlı bir görüşle Atatürk, yakında ben geleceğim, hastasın, İstanbul'a gelersen, belki burada hastalığın tekrarlar, dönemezsin geriye, gelme, beni orada bekle diye cevap verdi. Hatta Vedit UZGEREN Bey getirdi mektupları. Vedit Bey İnönü'nün özel kalem müdürü idi. Atatürk onu alır, her akşam sofrasında bulundururdu ki, İnönü aleyhine kimse söz söylemesin diye. Ayrıca önemli bir şey, devlet meselesi söz konusu olduğu zaman Vedit gece yarısı İnönü'yü yataktan kaldırır, Atatürk'ün ulaştırmak istediği haberleri İnönü'ye ulaştırırdı.

Yani birçok meselede Atatürk, İnönü'nün de tasvibini alma lüzumunu hissedirdi hatta Atatürk, İnönü ayrıldığında daha başbakan seçmemişti, Celal BAYAR o gün seçilmişti, Dolmabahçe'de İnönü de vardı. Kongre, zannedersem tarih kongresiydi. Beraber oturdukları bir kürsü vardı, bir bank; oradan takip ederlerdi kongre konuşmalarını. Bir ara İnönü bir kâğıda bir şeyler yazdı, Atatürk'ün önüne sürdü. Atatürk de aynı kâğıda bir şeyler yazdı, tekrar İnönü'nün önüne sürdü. Bizim dikkatimizi çekti; ama oradan kâğıdı almak cesaretini gösteremedik. Kongre konuşmaları bitti, kalktılar. Vedit oradan almış kâğıdı kalktıktan sonra. Aradan seneler geçti, Vedit o kâğıdı gösterdi bana. O kâğıtta İnönü diyor ki:

'Paşam, bana dargın değilsin ya, bu akşam bana akşam yemeğine gelmez misin?'

Atatürk'te altına şunu yazıyor:

'Sen benim en sevgili kardeşimsin, sana hiçbir zaman dargın değilim.'

Bu kâğıdı Vedit gösterdi; ama ne oldu bilmiyorum. Bu, Atatürk'ün kırgınlığının çok kısa sürdüğünü gösterir"²⁸².

²⁸² Nazmi Kal; *Age*, s.110.

4.5.6. Atatürk'ün Bursa Nutku

Ezanın Türkçe okunması uygulamasından sonra Bursa'da 1 Şubat 1933 tarihinde bu uygulamaya karşı bir protesto hareketi gerçekleşmişti. Mustafa Kemal Paşa bu sırada İzmir'de seyahatte bulunuyordu. Bu olay üzerine paşa hemen Bilecik'e hareket etmişti.

“Mustafa Kemal Paşa Bursa'da;

‘Türk genci, inkılâpların ve rejimin sahibi ve bekçisidir. Bunların lüzumuna, doğruluğuna herkesten çok inanmıştır; rejimi ve inkılâpları benimsemiştir. Bunları zayıf düşürecek en küçük veya en büyük bir kıpırtı ve bir hareket duydu mu, ‘Bu memleketin polisi vardır, jandarması vardır, ordusu vardır, adliyesi vardır.’ demeyecektir. Hemen müdahale edecektir. Elle, taşla, sopa ve silahla, nesi varsa onunla kendi eserini koruyacaktır. Polis gelecektir; asıl suçluları bırakıp suçlu diye onu yakalayacaktır. Genç, ‘Polis henüz İnkılâp ve Cumhuriyetin polisi değildir.’ diye düşünecek; fakat asla yalvarmayacaktır. Mahkeme onu mahkûm edecektir. Yine düşünecek; ‘Demek adliyeyi de ıslah etmek, rejime göre düzenlemek lazım!’ onu hapse atacaktırlar kanun yolundan itirazlarını yapmakla beraber; bana, İsmet Paşa'ya Meclis'e telgraflar yağdırıp haksız ve suçsuz olduğu için tahliyesine çalışılmasını, kayrılmasını istemeyecek. Diyecek ki, Ben inan ve kanaatimin icabını yaptım. Müdahale ve hareketimde haklıyım. Eğer buraya haksız olarak gelmişsem, bu haksızlığı meydana getiren sebep ve amilleri düzeltmek de benim vazifemdir!.. İşte benim anladığım Türk genci ve Türk gençliği”²⁸³ demiştir.

Yıllar sonra Atatürk tarafından böyle bir nutkun verilmediği şeklinde söylentiler çıkmıştır. Atatürk'ün bu nutkunu dinleyen, nutka şahit olan kişilerden biri de Yaver Cevdet Bey'dir.

Cevdet Bey bu anıyı şöyle anlatmıştır: “Aradan geçen uzun senelere rağmen o konuşma, Atatürk'ü bugün dinliyordum gibi hafızamda canlandı. Konuşma Atatürk'ündür.

Ocak ayının ortasında bir tetkik seyahatindeydik. Son merhale olarak İzmir'e geldik. İzmir'e vardığımızda tarih 31 Ocak 1933'tü. Gazi, Şubat'ın ilk üç günü

²⁸³ Lord Kinross, *Age*, s.562.

İzmir’de dolaştı, tetkikat yaptı. Gazi’nin yanında, o zamanki İktisat Vekili Celal BAYAR’ın başkanlığında tetkikat yapan bir iktisat heyeti de vardı.

3 Şubat 1933 akşamı, İzmir’de Kordon’daki köşkte akşam yemeği sırasında Bursa’daki ezan olayı intikal etti. İlk gelen haberler Gazi’yi hayli asabileştirdi. Alakadar etti. Devrimlerine karşı olan her hareket Gazi’yi şiddetle mukabeleye sevk ediyordu. O zaman devrimler daha yeni idi. Atatürk soyadını da almamıştı. Gazi Mustafa Kemal Paşa’ydı.

İlk tepkisi ‘Bursa’ya baskın yapacağız.’ şeklinde oldu ve hemen hazırlık emrini verdi. O gece İzmir’de verilen baloya gitmediğini hatırlıyorum. Hareket tarihimiz 4 Şubat 1933 oluyordu. Saat 03.30’da Afyon’a hareket ettik. Celal Bayar ve heyeti İzmir’de kaldı. Afyon’da Antalya gezisinden dönmekte olan Başvekil İsmet Paşa ile buluştuk ve İsmet Paşa da trene bindi. Gazi ile İsmet Paşa aynı trende Eskişehir’e kadar özel olarak konuştular. Eskişehir’den sonra İsmet Paşa Ankara’ya, biz Bilecik istikametine hareket ettik. Saat 5’de Bilecik’e geldik. Bazıları Karaköy diyorlar, ben nöbet defterine Bilecik diye kayıt etmişim.

Bilecik’ten hareketle 09.30’da Bursa’ya geldik. Gazi, gelir gelmez işe el koydu. Meşgul oldu. Hadise, sanıldığı kadar büyük mahiyette değildi. Fakat ilgililer hadisenin takibinde gevşek davranmışlardı. Ancak Atatürk olayı kendi inkılâplarına karşı bir hareket olarak ele aldı. 6 Şubat’ta, ertesi günü Dâhiliye ve Adliye Vekilleri geldiler ve işe koyuldular. İşte o sırada Atatürk köşkte bu konuşmayı yapmıştır. Okuduğum zaman, metni yayınlanan konuşma bana hiç yabancı gelmedi. Ben vilayet konağındakini hatırlamıyorum. Köşkte konuştu. 6 Şubat akşamı köşkteki yemekten sonra Gülcemal’le İstanbul’a hareket ettik.

O köşkte, akşam yemeğinde Atatürk sofrada bu konuşmayı yapmıştır. İyice hatırladım. İlk gittiği akşam da konuşuldu. O hava içinde Atatürk’ün başka türlü konuşmasına da imkân yoktu. Sofrada kimler vardı, şimdi iyice hatırlamıyorum. O gün dolu geçmişti galiba ki sofrada bulunanların isimlerini kaydetmemişim. Bursa’dan vali, Balıkesir’den Kolordu Kumandanı, Bursa Belediye Reisi olabilir”²⁸⁴

²⁸⁴ Reşit Ülker; *Atatürk’ün Gizlenen Bursa Nutku*, Nokta Kitap Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Eylül 2008, s. 47-48.

“Cevdet Bey, Atatürk’ün Bursa konuşmasının gazetelerde yayımlanmamış olmasının sebebini de şöyle açıklamıştır:

Atatürk bazı kereler konuştuktan sonra arkadaşlarına gazetelerde yayımlanmamasını söylediler. Bunlar zaman zaman olmuştur.

Gazetelerde metni yayımlanmayan; fakat söylendiği yaveri tarafından ifade edilen Atatürk’ün Bursa’daki konuşmasından başka aynı gün (6 Şubat 1933) Bursa Vilayet Konağı’nda yaptığı aynı konuyla ilgili bir başka konuşması Anadolu Ajansı aracılığıyla bir resmi tebliğ halinde şöyle yayımlanmıştır:

‘Hadiseye dikkatinizi bilhassa çevirmemizin sebebi din, siyaset ve herhangi bir tahrike vesile etmeye asla müsamaha etmeyeceğimizin bir daha anlaşılmasıdır. Meselenin mahiyeti esasen din değil, dildir. Kat’i olarak bilinmelidir ki, Türk milletinin milli, dini benliği bütün hayatında hâkim ve esas kalacaktır’²⁸⁵.

²⁸⁵ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.269.

Cevdet TOLGAY²⁸⁶.

²⁸⁶ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.262.

5. AHMET NAŞİT (MENGÜ) BEY

5.1. AHMET NAŞİT BEY'İN BİYOGRAFİSİ

Ahmet Naşit Bey, 1903 yılında Erzurum'da doğmuştur. Babası Tütüncüzade Akif Bey'dir. 1 Temmuz 1920'de Talimgâha katılmış ve 1 Kasım 1920 tarihinde Talimgâhtan asteğmen olarak mezun olmuştur. Sicil numarası P.1337 – 10'dur. Mezuniyetinin ardından Meclis-i Milli Muhafız Taburu 8. Bölük Takım Komutanlığı'na atanmıştır. Bu görevdeyken 1 Mart 1921 tarihinde teğmen olmuş ve 31 Mart – 1 Nisan 1921'de birliğiyle II. İnönü Muharebesi'ne katılmış, ardından 18 Temmuz – 21 Temmuz 1921'de Kütahya – Eskişehir ve 21 Ağustos – 13 Eylül 1921 Sakarya Meydan muharebelerinde bulunmuştur. Sakarya Meydan Muharebesi sırasında 10 Eylül 1921'de Kızıl Koyunlu mevkiinde sağ kolundan yaralanmıştır, tedavi edilmiş ve sonra 25 Ağustos 1922'de İstiklal Madalyası'yla ödüllendirilmiştir. Büyük Taarruz'a iştirak ettikten sonra Mudanya Mütarekesi Konferansı'na katılan heyet içinde bulunmuştur.

30 Ağustos 1922'de üsteğmen olmuş, 12 Nisan 1923'te de Ankara'da Meclis-i Milli Muhafız Bölüğü 2. Takım Komutanlığı'na atanmıştır.

Ahmet Naşit Bey, 30 Ağustos 1929 tarihinde yüzbaşılığa terfi etmiş ve Harp Okulu'nda eğitimini tamamlamış ve cumhurbaşkanlığı yaverliğine atanmıştır. Bu görevdeyken 1 Haziran 1930 tarihinde şark hizmetine tayini çıkmış ise de Atatürk'ün müsaadesiyle bu hizmeti tehir edilmiştir. 30 Ağustos 1935'te de kıdemli yüzbaşı olmuştur. Bu sırada Başyaver Rüsuhi Bey, diğer yaver arkadaşı da Şükrü Bey'dir²⁸⁷.

Ahmet Naşit Bey, Rüsuhi Bey'in başyaverlikten ayrılmasından sonra Başyaver olan Celalettin Bey'in maiyetinde de yaverliğe devam etmiştir. 10 Kasım 1938'de Atatürk'ün vefatı sırasında da yaverlik görevinde bulunmaktadır.

Ahmet Naşit Bey, İsmet İNÖNÜ'nün cumhurbaşkanlığı sırasında 36. Alay 6. Bölük Komutanlığı'na atanmıştır. Bu görevde iken kanuni süresini doldurduğundan 14 Ekim 1938 tarihinde verdiği istifa dilekçesi üzerine 27 Şubat 1939 tarihinde istifası kabul edilmiş ve 28 Mart 1939'da ordu ile ilişkisi kesilmiştir. İstifasının ardından Ankara Hukuk Fakültesi'ne devam etmiş ve 1940 yılında bu fakülteyi

²⁸⁷ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.275.

bitirmiştir. Fakülteyi bitirdikten sonra sınıf değişikliği için müracaatta bulunmuş ve bu isteği kabul edilmiştir.

Ahmet Naşit Bey, 27 Mayıs 1942’de ihtiyaç dolayısı ile eğitim ve hizmet için göreve çağrılmış ve kendisine Ankara Merkez Komutanlığı adli subaylığı verilmiştir. Bu görevdeyken 1 Kasım 1944 tarihinde terhis edilmiştir. Ancak bu terhisin olduğu aynı gün tekrar göreve alınmış ve görevine devam ederek 16 Haziran 1946 tarihinde de ikinci defa terhise tabi tutulmuştur. Evli olup, bir erkek çocuğu olmuştur.

Yabancı dil olarak Fransızca bilmekteydi²⁸⁸.

Ahmet Naşit Bey’in vefat tarihi ve vefat yeri belirlenememiştir.

5.2. AHMET NAŞİT BEY’İN RÜTBE YÜKSELME TARİHLERİ VE YAVERLİK SÜRELERİ

Ahmet Naşit Bey, 1 Kasım 1920’de asteğmen, 1 Mart 1921’de teğmen, 30 Ağustos 1922’de üsteğmen, 30 Ağustos 1929’da yüzbaşı rütbesi almıştır.

Ahmet Naşit Bey, Atatürk döneminde, 30 Ağustos 1930 – 10 Kasım 1938 tarihleri arasında yüzbaşı rütbesiyle 8 yıl 2,5 ay yaverlik, İnönü döneminde ise 10 Kasım 1938 – 27 Şubat 1939 tarihleri arasında yüzbaşı rütbesiyle 4 ay yaverlik olmak üzere toplam 8 yıl 6,5 ay görev yapmıştır²⁸⁹.

5.3. AHMET NAŞİT BEY’İN ŞAHSİYETİ VE ÖZEL HAYATI

Ahmet Naşit Bey, ketum, insaniyetli, vazifesinde gayretli olup aldığı emirleri zamanında yerine getirmiştir. Görgü kurallarına vakıf, terbiyeli, nazik, itaatkâr, vefakâr, hassas ve temiz bir şahsiyete sahiptir. Soğukkanlı ve metin bir subaydır. Sorumluluktan çekinmemiş, savaşta iyi hizmetleri görünmüştür.

1 Temmuz 1920 - 23 Ağustos 1923 tarihleri arasındaki hizmetinden dolayı İstiklal Savaşı zammı almıştır.

6 Ekim 1960 tarihinde verdiği dilekçe üzerine İstanbul Gümüşsüyü Askeri Hastanesi’nde muayenesi sonucunda rahatsızlığı sebebiyle malul kabul edilmiştir. Ordudan ayrılmasının ardından İstanbul’a yerleşmiştir.

²⁸⁸ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.276.

²⁸⁹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.276.

Ahmet Naşit Bey, hassas ve vefakâr bir bünyeye sahiptir. Bir süre Atatürk'e beraber hizmet verdikleri arkadaşı Yaver Muzaffer Bey'in 13 Temmuz 1959'da vefatı üzerine, hassas ve vefakârlığına örnek olacak bir yazı yazmıştır.

Bu yazı da şu şekildedir:

“Toprağa verdiğimiz kıymetli vatan evladının Ata'ya yaver olmadan evvel geçirdiği hayatı özetleyerek memleketi için yaptığı hizmetleri belirtmek isterim.

I. Cihan Harbi'nin başlangıcında topçu subayı olarak orduya iltihak eden Muzaffer Bey, emrine verilen bataryası ile Marmara Denizi'nde Sarayburnu'na kadar sokularak, rıhtımdaki nakliye gemilerini torpillemek isteyen düşman denizaltılarını def için vazifelendirilmiş, bir müddet sonra da Türk ordusu ile beraber Galiçya'ya gitmiş ve menkıbeler yaratanlar arasında bulunmuştur. Bilahare kıta'sı ile beraber Filistin Cephesi'ne nakledilerek Ordu Topçu Komutanlığı yaverliğine tayin edilmiştir.

Mektep hayatında, kıt'a hayatında vazifeşinaslığı ile arkadaşları arasında mutlak manası ile farklılık gösteren sağlam vücutlu ve asalet-i ruhiye sahibi olan Muzaffer Bey uhdesinde tevdi edilen her vazifede kendisini sevdirmiş ve nihayet Atatürk'ün Filistin Cephesi Ordu Komutanlığı'na tayini ile münhal olan emir subaylığı vazifesine getirilmiştir. Bu suretle Atatürk'le ilk defa tanışmak bahtiyarlığına ermiştir²⁹⁰.

Bu cephede ordu birlikleri arasındaki irtibatı temin için mesuliyetine verilen vazifeyi bihakkın ifa ederek gösterdiği cesaret ve atılganlığı ile Atatürk'ün teveccühünü kazanmıştır. Mütarekede İstanbul'a çağrılan Atatürk'ün yaveri Merhum Cevat Abbas Bey ile beraber yaver olarak İstanbul'a dönmüştür. Türk Ordusuna silah teslim ettirilmesinden çok büyük acı duyan Muzaffer Bey subaylıktan istifayı düşünürken Atatürk'ün Anadolu'ya geçmesi kararı sonrası bu fikrinden vazgeçerek tekrar büyük komutanın ideallerini benimseyerek kayıtsız ve şartsız Ata'ya katılmıştır.

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya hareketinden evvel Ata'nın kendisine söylediği sözleri bana ve arkadaşlarına şöyle nakletmiştir:

²⁹⁰ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.277.

Çocuk, annen ve kardeşlerinle vedalaş Anadolu'ya mücadele için gittiğimizi ve muvaffak oluncaya kadar dönemeyeceğimizi bilmelerini isterim.

Böylece Mustafa Kemal'in kendisine tevdi edilen vazifesinin ehemmiyetini ifa ederek en yakınına bile ifşa etmemiş, vatani düştüğü elim badireden kurtaracak olan "Büyük Vatan Evladı'nın" açtığı bayrak altına diğer arkadaşları gibi tereddütsüz katılmayı cana, nimet bilmişti.

İstiklal mücadelesinin bütün safhalarını bizzat yaşamış canlı bir tarihti. Onları arkadaşlarına anlatırken bütün geçmiş günleri yaşar, yaşatır ve kendisine has tatlı üslubu ile mübalağasız, ilavesiz geçen menkıbelerini anlatırdı. Atatürk'ten her bahiste gözleri yaşarır, bir heyecan içinde cümleler ağzından berrak bir su gibi akardı.

1920 senesinin Ekim sonlarına doğru Ankara Talimgâhındaki arkadaşların bir istirahat mektubunu Mustafa Kemal Paşa'ya arz etmek üzere birkaç arkadaşla beraber istasyondaki ikametgâhına gittiğimizde Yaver Muzaffer Bey herkesçe malum nezaketle bizi karşıladı. Dertlerimizi dinledi; bizi kendisine hayran etti. İsteğimizin büyük kurtarıcıya iletilecek olacağından emin ve müsterih olarak döndük²⁹¹.

Talihim, beni de yaver olmak bahtiyarlığına müvesser kılarak bütün güzel huyları nefsinde toplayan fedakâr ve vefalı insanla yaverliğimiz sırasında olduğu gibi yaverlikten sonraki hayatımda da onu daima sık sık görür, İstiklal Mücadelesi'nin yazılmamış menkıbelerini noksansız ve güzel bir ifade ile anlatırdı. Bizleri bir an için günün hayat kaygılarından uzaklaştırır ve bize o günlerin heyecanını yaşatırdı. Atatürk'ün cismen aramızdan ayrılması ile her vatan evladı gibi onun da teessürünün sonu yoktu. İlk tanıdığı günden beri şahit olduğu yüksek insanlık vasıflarının hayranı her ismini andıkça gözleri yaşarır, yazılmamış vecizelerini, menkıbelerini anlatırken, bir gün Ata ile beraber çektiği resmi gösterdi ve:

'Aramızdan ayrıldıktan sonra işlerimin değil hayatımın kıymeti dahi kalmamıştır.' demiştir²⁹².

²⁹¹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.278.

²⁹² İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.278.

5.4. AHMET NAŞİT BEY'İN KATILDIĞI SAVAŞ VE ALDIĞI MADALYA

“Savaş:

İstiklal Savaşı.

Madalya:

Kırmızı şeritli İstiklal Madalyası”²⁹³.

5.5. AHMET NAŞİT BEY'İN MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE BERABER BULUNDUĞU GÜNLERE AİT ANISI

“Yıl 1927. Atatürk Anadolu’ya geçtikten sonra ilk defa İstanbul’a dönüyor. Bütün kent halkı sokakları ve denizleri kaplamış. Bayramların en büyüğünü yaşıyorlar. Kıyılardan denizdeki sallardan, Atatürk’ün motoruna doğru eller uzanıyor, ‘Yaşa, Varol’ sesleri kubbelerde yankılar yapıyordu. Atatürk de ayakta mendil sallayarak bu sevgi gösterisine karşılık veriyor. Ben rahmetli Salih Bey’le Atatürk’ün bir adım gerisindeyiz. Rahmetli Salih, halkın bu coşkun gösterilerinden çok heyecanlandı. Gözlerinden yaşlar süzülüyordu. Gaziye eğilerek:

- Paşam, halkın şu coşkulu tezahürlerine bakınız. Bu millet ebediyete kadar uğrunuzda ateşe atılmakta tereddüt etmez.

Atatürk şu cevabı verdi:

- Kendilerine faydalı olduğunuz, onları müspet yolda ilerlettiğiniz müddetçe milletin sevgisini kazanabilirsiniz. Vaatlerinizi yerine getirmez, milletin refahına hizmet etmezseniz, bugün bizi alkışlayan bu topluluk, yarın yuhalar”²⁹⁴.

²⁹³ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.279.

²⁹⁴ Sadi Borak, *Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk*, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2004, s.85.

Ahmet Naşit MENGÜ²⁹⁵.

²⁹⁵ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.274.

6. ŞÜKRÜ (ÖZER) BEY

6.1. ŞÜKRÜ BEY'İN BİYOGRAFİSİ

Şükrü Bey, 1901 yılında Edirne'de doğmuştur. Babası Mustafa Bey, annesi Fatma Hanım'dır. İlk, orta ve lise tahsilini tamamladıktan sonra Harp Okulu'nun savaş sebebiyle eğitime ara vermesinden dolayı Ankara'da bulunan Subay Talimgâhında 6 Ekim 1921'de eğitime başlamış ve 19 Haziran 1924'te asteğmen olarak orduya katılmıştır. Sicil numarası P.1340 – 1'dir.

Şükrü Bey, 29 Ocak 1925'te teğmenlik, 30 Ağustos 1929'da üsteğmenlik rütbesi almıştır. Barış döneminde İstanbul'da Harp Okulu eğitim ve öğretime tekrar başladığından eksik öğrenimini tamamlayarak Harp Okulu mezunu olmuştur.

Subay çıktıktan sonra bazı birlik ve kurumlarda görev almış ve 3 Kasım 1931 tarihinde, Mustafa Kemal Paşa'nın yaverliğine atanmıştır²⁹⁶. Bu görevde bulunduğu sırada 30 Ağustos 1934'te de yüzbaşılığa terfi ettirilmiştir.

Şükrü Bey, Atatürk'ün vefatı sırasında da yaverlik görevini yürütmekte ve bu zor günleri birinci dereceden yaşayanlardan biri olmuştur. İsmet İNÖNÜ'nün cumhurbaşkanlığı sırasında da bir müddet daha yaverliği sürmüştü ve 30 Ağustos 1940 tarihinde önyüzbaşı olmuştur.

Şükrü Bey, Cumhuriyet döneminde subay çıktığı için herhangi bir savaşa katılamamıştır, bu sebeple İstiklal Madalyası da dâhil herhangi bir madalya ile ödüllendirilememiştir.

Kendisi ciddi, çok çalışkan, vazifesinas ve istikbal vaat eden yetenekte bir askerdi.

Şükrü Bey evlenmemiştir.

Şükrü Bey, 23 yaşında iken göreve başladığı orduda 17 senelik bir hizmetin ardından önyüzbaşı rütbesinde, İnönü'ye yaverliği sırasında 9 Mart 1941'de kalp yetmezliğinden 40 yaşında iken hayata veda etmiş ve Ankara'da toprağa verilmiştir²⁹⁷.

²⁹⁶ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.283.

²⁹⁷ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.284.

6.2. ŐUKRŐ BEY'İN RŐTBE YŐKSELME TARİHLERİ VE YAVERLİK SŐRESİ

Őükrő Bey, 19 Haziran 1924'te asteğmen, 29 Ocak 1925'te teğmen, 30 Ağustos 1929'da ũsteęmen, 30 Ağustos 1934'te yőzbaşı, 30 Ağustos 1940'da önyőzbaşı rőtbesi almıřtır²⁹⁸.

Őükrő Bey, Atatürk döneminde 3 Kasım 1931 – 10 Kasım 1938 tarihleri arasında yőzbaşı rőtbesiyle 7 yıl yaverlik, İnönü döneminde ise 10 Kasım 1938 – 9 Mart 1941 tarihleri arasında yőzbaşı rőtbesiyle 2 yıl 4 ay yaverlik yapmak üzere toplam 9 yıl 4 ay görev yapmıřtır²⁹⁹.

²⁹⁸ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.283.

²⁹⁹ İsmail Hakkı Akansel; *Age*, s.284.

SONUÇ

20. yüzyıl başlarında yapmış olduğu mücadele, kurmuş olduğu cumhuriyet devleti ve inkılapları ile önce Anadolu'yu daha sonra ise tüm dünyayı etkilemiş, tarih yapan ve tarihe yön veren Mustafa Kemal ATATÜRK'tür. Bu tarih yapılışına en yakın şahit olan talihliler ise onun en yakınında olan resmi ve özel işlerini gerçekleştiren yaverlerinden başkaları değildir.

Yaverlik görevi sadece mesleki bir görev ve bu görevin getirdiği yükümlülüklerle sınırlı değildir. Bu hizmet bir meslek yaşantısının dışında bu göreve haiz olan kişinin yaşamı haline gelmiştir. Tabi ki burada bütün yaveran sınıfına bu genellemeyi yapamayız. Ancak Mustafa Kemal ATATÜRK'ün yaverleri için tamamen bu anlayış hâkimdir desek mübalağa etmiş sayılmayız.

Savaş dönemi yaverlerinden Cevat Abbas GÜRER ve Salih BOZOK resmi yaverlik görevlerinin sona ermesinden sonra dahi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün yanından ayrılmamışlar onun vefatına kadar sivil yaveri olmuşlar ve her an yanında olmaya çalışmışlardır. Hatta onunla birlikte yaşama veda etmek kararlılığını dahi göstermişlerdir.

Barış dönemi yaverleri de aynı tutum içerisinde olmuştur. Vefatlarına kadar, yoldaşlığını yapmış oldukları Atatürk'le geçirmiş oldukları anları ve onunla birlikte yaşamış veya şahit oldukları hatıraları yaşamışlardır. Hepsinde, Atatürk'ün ardından Muzaffer KILIÇ'ın deyişiyle “aramızdan ayrıldıktan sonra işlerimin değil yaşamamın dahi kıymeti kalmadı” anlayışı hâkim olmuştur.

Mustafa Kemal'in yaverleri bir dönem tarihine tanıklık etmenin yanı sıra aynı zamanda onun birçok özelini de yaşamışlardır. Onun başyaverliğini yapmış olan Salih BOZOK “Gazi'ye dair bildiklerini yaz! Bunu yapmazsan tarih seni mahkûm eder.” diyerek bu durumun önemini belirtmiştir. Peki, her şeyi yazmışlar mıdır, buna vereceğimiz cevap hayırdır. Hem yapmış oldukları hizmetin hassasiyeti hem de Mustafa Kemal ATATÜRK'ün birçok özeline şahit olmaktan ve bu şahit oldukları özel yaşamın davasına sınıksız bağlı, tüm samimiyetlerince inandıkları liderleri olmasından dolayı tüm yaşananları yazmaktan ve anlatmaktan kendilerini men etmişlerdir. Can DÜNDAR, Salih BOZOK'u anlattığı “Yaveri ATATÜRK'ü Anlatıyor” adlı eserinde bu durumu şöyle yansıtmıştır.

“Büyük adamların sırlarına ortak olanlar, hiçbir zaman her şeyi yazmamışlardır. Atatürk’ün kesintisiz birlikte olduğu yegâne dostu ve özel hayatının en yakın tanığı sayılabilecek Bozok da muhtemelen bildiklerinin, gördüklerinin milyonda birini yansıttı anılarına... Çoğunu, bir sır olarak götürdü. Kıtaba baktığımızda Bozok’un kendisini Atatürk’ün gölgesine saklayıp, sadece hayran olduğu ve saygı duyduğu lideri anlattığını, ancak pek çok önemli olayı es geçtiğini görüyoruz...”

Yazılanlar sınırlı da olsa gerçek, eklentisiz ve samimidir. Bu durum da bize diğer tüm yaverleri de kapsamı içine alarak Salih BOZOK tarafından dile getirilmiştir. Bozok anılarının son kısmında şöyle yazmıştır: “Uzun yıllar yanlarında ve yakınlarında bulunduğum büyüklerimizin resmi ve hususi hayatlarına ait bildiklerimi, gördüklerimi ve aralarında geçen bazı hadiseleri kendi tarafımdan hiçbir fikir ve mütalaada bulunmadan, olduğu gibi kaydederek tarihe karşı bir hizmet ifa etmek isterim. Elimde mevcut olan vesikaları da buradaki yazılarımla birlikte çocuklarıma değerli bir miras olarak terk edeceğim. Bu satırları yazarken atmış yaşıma girmiş bulunuyorum. Atatürk’ün sayesinde her türlü saadete nail olmuş olduğumdan millet ve memleketimin saadet ve selametini dilemekten başka hayatta hiçbir emelim kalmamıştır. Binanaleyh vesikalara istinat ettirerek yazmak istediğim hatıramı okuyacak olanların yazılarım samimiyetinden emin olmalarını her şeyden önce rica ederim.”

Mustafa Kemal ATATÜRK “Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat, insanlığı şaşkırtacak bir mahiyet alır.” demiştir. Yaverler tarih yapmamış veya tarihin akışına yön vermemişlerdir. Ama O’nun yaverleri gerek yazmış olduğu gerekse anlattıkları hatıralarla bir dönem tarihine ışık tutmuşlardır. Çünkü tarih yapan insanın cephelerden meclise, Çankaya’ya ve Dolmabahçe’ye uzanan yolculuğunda yanı başlarındadır, O’nun resmi ve özel hayatının birinci dereceden tanığıdır. Tarih yapana sadık kalarak onlardan başkasının bilmediği hakikatleri yazarak veya yazılmasını sağlayarak ebedileştirmişlerdir.

Netice olarak, yaverlerin yaşam ve hatıraları Mustafa Kemal ATATÜRK’ün daha iyi anlaşılabilmesi için önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

ARIBURNU, Kemal, *Atatürk ve Çevresindekiler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1995.

AKANSEL, İsmail Hakkı, *Atatürk ve Yaverleri*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006.

ARTUÇ, İbrahim, *Yeniden Doğuş*, İstanbul, 2001.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Alfa Yayınları, 1-2. Basım, İstanbul, 2005.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal*, Kültür Bakanlığı Yayınları 393, Ankara, 1981.

ATAY, Falih Rıfkı, *Çankaya*, İstanbul, 1984.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, Remzi Kitabevi, 26. Baskı, c.1, İstanbul, Şubat 2007.

BARDAKÇI, Murat, *Hürriyet Gazetesi*, 7 Kasım 1999.

BAYHAN, Fatih, ÖKE, Mehmet Sadık; *Teyzem Latife*, Pegasus Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Mayıs 2011.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Atatürk Hayatı ve Eseri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997.

BENAZUS, Hanri, *Yaşamın İçinden Atatürk Anıları*, Bizim Kitaplar, 3. Baskı, İstanbul, 2007.

BORAK, Sadi, *Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk*, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2004.

BOZDAĞ, İsmet, *Atatürk'ün Başyaveri Salih BOZOK Anlatıyor Latife ve Fikriye İki Aşk Arasında Atatürk*, Truva Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2005.

BOZDAĞ, İsmet, *Milliyet Gazetesi*, Atatürk'ün Kırk Yıl Yanından Ayırmadığı Salih BOZOK Kimdi?, 6 Kasım 1979.

BOZOK, Salih, BOZOK, Cemil, *Hep Atatürk'ün Yanında (Baba Oğul Bozoklardan Anılar)*, Çağdaş Yayınları, 1.Baskı, İstanbul,1985.

COŞKUN, Alev, *Samsun'dan Önce Bilinmeyen 6 Ay İşgal Hüzün Hazırlık*, Cumhuriyet Kitapları, 3. Baskı, İstanbul, Kasım 2008.

ÇALIŞLAR, İpek, *Latife Hanım*, Everest Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Temmuz 2011.

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Lügat*, 1999.

DÜNDAR, Can, *Sarı Zeybek*, Milliyet Yayınları, İstanbul, Kasım 1994.

DÜNDAR, Can, *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor Salih BOZOK*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2001.

GEZİCİ, Aytekin, *Atatürk Bu Kadınları Çok Sevdii Mustafa Kemal'in Büyük Aşkları*, Akis Kitap, 8. Baskı, İstanbul, Ağustos 2006.

GÖRGÜLÜ, İsmet, *Atatürk'ün Özel Yaşamı*, Bilgi Yayınevi, Ankara, Mayıs 2003.

GÜRER, Cevat Abbas, *Ebedi Şef Kurtarıcı Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak*, Halk Basımevi, İstanbul, 1999.

GÜRER, Turgut, *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas GÜRER Cepheden Meclise Büyük Önderle 24 Yıl*, Gürer Yayıncılık, 4.Baskı, İstanbul, Ocak 2007.

IRMAK, Sadi, *Atatürk'ün Çevresi Milli Mücadele ve Devrimler Kadrosu*, Hisarbank Kültür Yayınları, 1981.

IRMAK, Sadi, *Atatürk Bir Çağın Açılışı*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1984.

JORGA, Nicola, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çeviren Nilüfer Epçeli, c.5, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005.

KAL, Nazmi, *Atatürk'le Yaşayanlar*; TC Ziraat Bankası Kültür Yayınları No:36.

KAL, Nazmi, *Atatürk'le Yaşadıklarını Anlattılar*, Bilgi Yayınevi, 1. Basım, Ankara, 2001.

KARACA, Ali, *II. Abdülhamid'in İdareyi Kontrol Mekanizmalarından Yaverlik Kurumu*, 13. Tarih Kongresi Ankara 4-8 Ekim 1999, TTK, Ankara, 2002.

KINROSS, Lord, *Atatürk Bir Milleti Yeniden Doğuşu*, Altın Kitapları, 15. Basım, İstanbul, Ekim 2004.

MANGO, Andrew, *Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu*, Remzi Kitabevi, 6. Basım, İstanbul, 2007.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2001.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006.

ÖNDER, Mehmet, *Atatürk'ün Almanya ve Avusturya Gezileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993.

ÖZAKMAN, Turgut, *Cumhuriyet Türk Mucizesi*, Bilgi Yayınevi, 55. Basım, İstanbul, Aralık 2009.

ÖZAKMAN, Turgut, *Cumhuriyet Türk Mucizesi*, İkinci Kitap, Bilgi Yayınevi, 24. Basım, İstanbul, Ekim 2010,

ÖZKAYA, Yücel, *Milli Mücadele Tarihi -Makaleler-*, Yayına Hazırlayan, Berna TÜRKDOĞAN, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002.

PULUR, Hasan, *Muhafızı Atatürk'ü Anlatıyor Emekli General İsmail Hakkı TEKÇE'nin Anıları*, Kaynak Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, Mayıs 2000.

TEVETOĞLU, Fethi, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, Ankara, 1971.

TEZER, Şükrü, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, TTK, Ankara, 1972.

TURGUT, Hulusi, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2006.

ÜLGER, S.Eriş, *Zaferin Gölgesinde Latife Hanım Bilinmeyen Sırları*, Truva Yayınları, 1. Baskı, Ocak 2009.

ÜLKER, Reşit, *Atatürk'ün Gizlenen Bursa Nutku*, Nokta Kitap Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Eylül 2008.

_____ *Cumhurbaşkanlığı Tarihi 1923-2005*, Cumhurbaşkanlığı Yayını, Ankara, 2005.

_____ *Atatürk ve İktisadi Kalkınma*, Tarih Kültür Eğitim Derneği
İktisadi İşletmesi, İstanbul, Kasım 2009.

_____ *Türkçe Sözlük*; Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 2005.

<http://www.wikipedia.org> ,16.08.2011.

<http://www.forumdas.net> ,16.08.2011.

<http://www.kimkimdir.gen.tr> ,16.08.2011.

<http://www.ozmena.com> ,17.08.2011.